

ЁДГОРЛИК

Сидқий Хондайлиқий

Сидқий Хондайлиқий

НАВБАҲОР

*Ғазаллар
Достон
Ҳикоятлар
Қайдлар*

ТОШКЕНТ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1984

Наширга тайёрловчилар:

*Бегали Қосимов,
Абдулхамид Жалолов,
Асад Асилов*

Масъул муҳаррир

Ваҳоб Раҳмонов

Хондайлиқий Сидқий.

Навбаҳор: Ғазаллар. Достон. Ҳикоятлар.
Қайдлар /Масъул муҳаррир: В. Раҳмонов.— Т.:
Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984.—248б.—
(Едгорлик).

Адабиётимизнинг Ҳамза, Авлоний, Суфизода каби вакилларида бири бўлган Сирожиддин Сидқий Хондайлиқий ижодида муҳаббат, одамийлик, жувонмардлик сингари абадий барҳаёт мавзулар куйланади. Октябрь инқилоби ва совет тузумини ўз ижоди билан гоҳ бевосита, гоҳ билвосита қўллаб-қувватлаган бу шоирнинг асарларида инсоният баҳорининг ilk палласи ўзининг бутун суруру изтироблари билан акс этган. Шу маънода Сидқий асарларини навбаҳорга қиёслаш мумкин. Ушбу мажмуада шоирнинг ҳаёт ва инсон руҳиятини шеърий тилга кўчирган ғазаллари, ижтимоий пландаги лирик шеърлари, «Русия инқилоби» достони, воқеий ҳикояларидан намуналар киритилди.

Хондайлиқий Сидқий. Ранняя весна.

X $\frac{4702570100-194}{M352(04)-84}$ Доп.—84

84Уз7
Уз2

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984 й.

Ғазаллар *₁

Манга қил ул нигори бевафони ошно, ё раб,
Эрур ҳар доимо кўнгулда ушбу муддао, ё раб.

Мани ҳажрига ташлаб сўрмаса ҳолим, агар ўлсам,
Ани бўйинига тушгай бу сабабдин хунбаҳо, ё раб.

Агар ҳар ерда кўрсам нақши пойининг ғуборини,
Чекарман чашми муштоқимга ҳамчун тўтиё, ё раб.

Агар кулбамга лутф айлаб, мани йўқлаб келур бўлса,
Қилурмен мақдамининг муздига жоним фидо, ё раб.

Омон айлаб на ерда бўлса, ул маҳбублар шоҳин,
Паноҳинг соясида сақла еткурмай бало, ё раб.

Саманди нозиға чиқса миниб ногаҳ қилиб жавлон,
Ғубори роҳидек жисмимни қилгай зерипо, ё раб.

На деб рашк ўтиға ўртанмасун, сўзон ўлуб Шавкат,
Чу бўлса маҳваши ағёр ила айши бажо, ё раб.

* * *

Ғурбат ичра ҳолима жумла мусулмон йиғлади,
Ена заъфим кўрдию жисмим аро жон йиғлади.

Кўрғоч ўтлуқ оҳ ила хаста кўнгулни ғамларин
Чоқилиб кўк дам-бадам абри баҳорон йиғлади.

* Изоҳлар китоб сўнггида берилди. (Ред.)

То чаман сайрига киргонимда дил қонин кўруб,
Гунчаларнинг бориси афгон чекиб қон йиғлади.

Хоби роҳат қайда манда, эй биродар, лаҳзае
Ким бошимда абри ғам, ҳар кеча тўфон йиғлади.

Ёш тўкар чоғида икки кўзларим Яъқубвор
Тобу тоқат келтуролмай байтулаҳзон йиғлади.

Ман каби душманларим ҳам ё раб, асло бўлмасун,
Ким манга раҳм айлабон кўрганда дар он йиғлади

Айла Шавкатни дуосини худоё, мустажоб,
Бош уруб даргоҳинга бу кеча чандон йиғлади.

* * *

Қилди яксар хотирим ғамгин дилим қон эҳтиёж,
Тушмасун ҳач кимга, ё раб, манга тушгон эҳтиёж.

Тағликда хаста кўнглум гунча янглиғ айлабон,
Ҳар сориға охири этти паришон эҳтиёж.

Бўлса гар довойи даҳру фозили аср ул киши,
Бахт ёвар бўлмаса қилғуси чўпон эҳтиёж.

Лашқари ғамдин ўзимни эмди қандоқ қутқарай,
Ким мани илгида онлар қўйди гирён эҳтиёж.

Нега тузмай навҳалар ҳар дам чекиб, юз оҳним,
Эл аро қилди мани бебаргу сомон эҳтиёж.

Кулбаи йўқлуқда эрдим ҳамчу анқо, дўстлар,
Охирида айлади машҳури даврон эҳтиёж.

Айла Шавкат сабр этуб ҳар дамда юз минг шукрлар,
Ким эрур бошинга тушган лутфи яздон эҳтиёж.

* * *

Нуқта эрмас хатдаги кўздин тўкулгон ёш эрур,
Билгуси бу сўзни улким, гар манга сирдош эрур.

Эмди ёру ёварим ҳажрига тоқат қилғали,
Ўзгалардек кўнглум ичра қайда бир бардош эрур.

Жумла аҳбобим билан тушгач диёримдин йироқ,
Заҳр эрур ичганларим, зоҳирда аммо ош эрур.

Могу жоҳу даҳр манга дўстларсиз, дўстлар,
Ҳимматим олида гўё донаи хашхош эрур.

Андижонда турғали зарра қарорим қолмади,
Ким мани ҳар лаҳза ёдимда диёри Шош эрур.

Кечалар кўкдин тўкулгон онқадар кавкаб эмас,
Фурбат ичра бошима ёқган балолиғ тош эрур.

Тошкандда меҳр юзликларни қадрин билмайин,
Андижонда кори Шавкат ҳажр ила мушлош эрур.

* * *

Юздин олма парда то эл, эй укам қўзголмасун,
Ена мендек телбалар кўзида нам қўзголмасун,

Кўзларинг жаллодвор ўлгонда, жоно, қатлима,
Қошларингдин дам-бадам тийғи дудам қўзголмасун.

Боглама зулфийгни нозик белга бепарво бўлуб,
То танимда риштаи жон, эй саиам, қўзғолмасун.

Фурқатингда хаста бўлгон телбаларга раҳм қил,
То алар кўнглида ёна занги гам қўзғолмасун.

Келгонингни сўргали ҳолимни жоно, кечалар,
Билмасун то дўстлар, ағёр ҳам қўзғолмасун.

Барчанинг оғзидадур васфи жамолинг эрта-кеч,
Ёзғали васфингни ҳожат йўқ, қалам қўзғолмасун.

Олди Шавкатнинг қарорин, йўқлаким ҳижронларинг,
Нолау афгонлари ҳар субҳидам қўзғолмасун.

* * *

Гам билап қайгуларинг жисмимни чандон ўртади,
Бешага ўт солди гўёким найистон ўртади.

Лаъли жонбахшинг берур жон мурда танга, эй Масиҳ
Лек жоно, кўзларинг ҳар лаҳза минг жон ўртади.

Улфатим — гам, мунисим — дарду аламдур эрта-кеч,
Не учунким сенсизин кўнглумни ҳижрон ўртади.

Манму бўлгон юзларингдин телбау ошуфтаким,
Лола багрин рашк ўти яксар қилиб қон ўртади.

Хома бирлан нома ёзмоқда қилай деб арзи ҳол,
Кўзларим қон тўктию бағримни афгон ўртади.

Ул куниким гул юзинг айлаб таманно, эй ҳаким,
Бир кўролмаи минг йўли ҳар кунда армон ўртади.

Нолаи Шавкатға гоҳ-гоҳи назарлар айлагил,
Ким ани ҳижронларинг додини бирён ўртади.

* * *

Субҳидам эт сайри чаман бениқоб,
Токи кўруб гул юзинг ўлсун хароб.

Оҳ манинг ҳолима ким йиғлағай,
Душманним олдида чу этсанг итоб.

Бегули рўйинг манга ҳижрон туни,
Бўлғусидур, алба(т)та, явмул азоб.

Раҳм ила бу хастани ҳолини сўр,
Ким санга бу ишдин ўлуру кўб савоб.

Хат била холингни асири нечук,
Бўлмагуси сунбул ила мушки ноб.

Неъматни жаннат сани васлинг эрур,
Шавкати дилхастаға, эй хушжавоб.

* * *

Ғоза чекмак бу қизил юзга санго даркор эмас.
Хуни ошиқ бас эрур, қўлга хино даркор эмас.

Лутф ила мандек қулинга гоҳ-гоҳи боқмасанг,
Ўзга маҳвашларни нетгумдур манго даркор эмас.

Илтижо қилсам, ёрошлар, ажз ила мен найлайип,
Ноз ила дерким, манга кўб илтижо даркор эмас.

Мен вафодин дам уруб олсам ўзимни ошно,
Менга дер: эй телба, сендек ошно даркор эмас.

Хасталар ҳолига лутф айлаб назар қилгил десам,
Дер аларга айламоқ лутфу ато даркор эмас.

Изтиробимни кўруб айди кўнгулда то табиб,
Васлдин ўзга бу дардингга даво даркор эмас.

На учун Шавқатни ҳолин сўрмайин, эй нозанин
Анга дерсен, менга сендек мубтало даркор эмас.

* * *

Қўрмай юзинг замонлар, жоно, хумор бўлдум,
Лайли йўлида гўё Мажнун шиор бўлдум.

Ҳолимни сўрмагайсен гоҳи карамлар айлаб,
Эй-вой, сенга аввал қайдин дучор бўлдум.

Озодлиг чоғимда ман ҳам азиз эрдим,
Бўлғоч сани асиринг кўзингга хор бўлдум.

То ул куни, нигоро, арзи жамол қилдинг,
Ишқинг тушуб кўнгулга кўб беқарор бўлдум.

Қўйингни итлариға бўлгум нечук баробар,
Зероки санга бул кун безътибор бўлдум.

Гоҳи тараҳҳум айлаб, ман хастага назар қил,
Ким йўлинг узра ётиб, ўйла губор бўлдум.

Юз шукр мунга Шавкат, ишқида ул санамнинг,
Йўқ айлабон вужудим то ошкор бўлдум.

* * *

То фазлу ҳунар ойнапардоз бўлмади,
Иқбол эшиги кимса юзиға очулмади.

Бўлса кишини бахти қаро, гирядин на суд,
Зероки қора оқ бўлур деб ювулмади.

Сўзлар чоғинда сўзга ҳамоно бўл эҳтиёт,
Отилгон ўқни ёнғони ҳаргиз кўрулмади.

Даргаҳи кибриёга узат тавба илгини,
Бу даргаҳи ичра кимсани навмид этулмади.

Ҳар кимни гар кўрур эсанг анга тавозеъ эт,
Кўз устида жой олмади то қош эгулмади.

Мақсадни соҳилига киши қўймади аёғ,
Адҳам сифат алойиқидин то узулмади.

Шавкат, ҳамиша маърифат аҳлин дуосин ол,
Коринг гиреҳлариким анингсиз ешулмади.

* * *

Қошингни кўруб ҳилол янглиғ²,
Қаддим ҳам ўлди дол янглиғ.

Чекмак била доимо ғамингни,
Заъфи бадан ўлди нол янглиғ.

Неъмат топилурму бу жаҳонда,
Инсоф ила денг, висол янглиғ.

Топмоққа ани ҳармига йўл,
Бордур менга эҳтимол янглиғ.

Сидқийга ачиғ сўз айтса ёрч,
Лаззат берур анга бол янглиғ.

* * *

Ул санами³ чангзан чекса қачон ялло*³,
Билмай ўзин чекғуси тан аро жон ялло.

Ўлди денгизлар мени базм чоғи ул кеча,
Тўлғаниб ўйнаб деса ул парихон ялло.

Жоними қурбон этай, машқи «Ироқи» тузуб,
Этса агар ногаҳ ул қоши камон ялло.

Бўлса қизиқ базминиз кўкка чиқиб нолалар,
Зухра тузар саз ила рашк этибон ялло.

Қоматининг бандаси сарви равон бўлғуси,
Гулшан аро тузса ул сарви равон ялло.

Айтса агар ялло, хос ўзиға ёрашур,
Қандоғ этар ол(л)ида ўзга (жавон) ялло.

Лаъли лаби ёдида бағрими қон айлағай,
Бошласа токим ўшал ғунча даҳон ялло.

Келғонида ман каби қулларининг уйига,
Айтсаю гар айтмаса, бўлсун амон ялло.

Сидқийи дилхастанинг қатли учунму деди,
Ханжари нозин чекиб, эй акажон, ялло.

* Калимадурки, йигиту жувонлар шодлик замонида айтурлар (Сидқий изоҳи).

* * *

Эй дил, келу бир наво этиб кет,
Ғам шарҳидин ибтидо этиб кет.

Вақтингни билиб ганимат эмди,
Азми раҳи муддао этиб кет.

Узлатда чекиб ўзипғни, элнинг —
Суҳбатларидин жало этиб кет.

Ҳосид талабиға етмасун деб,
Ҳар ерда эсанг дуо этиб кет.

Фазл аҳлини ҳидматин на ерда
Эрсанг, ани борҳо этиб кет.

Эй ёр, келиб сўруб малолим,
Ғам вартасидин раҳо этиб кет.

Ой киби юз(инг)ни кўрсатиб то,
Байтул ҳазаним зиё этиб кет.

Ҳажринг чекиб ўлдум асру бемор,
Беморинга бир даво этиб кет.

Сидқий, берибон йўлида ёринг,
Жонингни анго фидо этиб кет.

* * *

Мани, эй мунисим, зор эттинг охир,
Ки яъни ёринг ағёр эттинг охир.

Демабму эрдинг аввалда азизим,
Нечукким бу каби хор эттинг охир.

Сунуб васлинг шаробин ўзгаларга,
Мани бу турфа хуммор эттинг охир.

Юзунгни кўрсатиб ҳайратдин, эй шўх,
Чунонким нақши девор эттинг охир.

Олиб кўнгилни аввал сўнгра қочтинг,
Бу янглиғ шева изҳор эттинг охир.

Келай деб ваъдани ялғонлар айлаб,
Ажаб муштоқи дийдор эттинг охир.

Бўлуб ёр ўзгага Сидқийга бўлмай,
Бу қулдин не учун ор этдинг охир.

* * *

Ёдингни қилур чоғда анисим аламингдур,
Қаддим хамининг боиси абруйи хамингдур.

Ҳажрингда ёшим бир даме тинмас, сўрамассан,
Билмамки, тағофулму ва ёким ситамингдур.

Рангимки синуқликда эрур ўйлаки заъфар,
Сен қилма ажаб, анга сабаб заҳри гамингдур.

Ҳар лаҳза зиёд ўлса не тонг хавфу умидим,
Бу ҳол уза солгон мени қаҳру карамингдур.

Дил мулкига юз гулгула солгон бадан ичра,
Созингни чолур чоғдаги ул зеру бамингдур.

Пажмурда танимга етуран тоза равонлар,
Боис анго, Исо нафасо, тоза дамнингдур.

Сидқий, ҳама ошиқ элига солгон алоло,
Ҳоратгари ислом элидин ул санамингдур.

* * *

Жисмим, ишқинг ўти, эй жон, ўртар,
Ўйлаким шуълаи найистон ўртар.

Кўрмайин бир даме айлаб ёдинг,
Ҳар туни хоби паришон ўртар.

Лайли ёдида бўлур чу Мажнун,
Дам-бадам фикри биёбон ўртар.

Бесутуни гами ишқинг ичра,
Ҳамчу Фарҳодким афғон ўртар.

Сансизин Сидқийи маҳзунингким,
Ваҳки, бу қолаби бежон ўртар.

* * *

Ишқида ўлдумки, ваҳ, ул ёр келмайдур ҳануз,
Кўрсатай деб манга бир дийдор келмайдур ҳануз.

Оҳ уруб ҳар дам юрак-бағримни ҳажрида эзиб,
Йиғласам то субҳ ул дилдор келмайдур ҳануз.

Бодаи лаъли лабидин шод эдим доим вале,
Бўлмишам кўрмай юзин бемор, келмайдур ҳануз.

Дард ила ҳасратларимни ул санамга сарбасар,
Арз этиб айлай десам нзҳор, келмайдур ҳануз.

Жоми васлидин дамо-дам маст эрдим, ҳайфким,
Кетти ташлаб айлабон хуммор, келмайдур ҳануз.

Оташин рухсориға шайдо қилиб мен хастанц,
Қилғали ҳолимни истифсор келмайдур ҳануз.

Назм ила Сидқий мувашшаҳ айлаб онинг номига,
Айладим жон бўйнига туммор келмайдур ҳануз.

* * *

Келсангиз лутфу карамлар ошкор айлаб келинг,
Душманним борини бирдан беқарор айлаб келинг.

Бўлмайин бегонаваш манга тараҳҳум айлабон,
Ошнолиқ расмини бир дам шиор айлаб келинг.

Сарв янглиғ қоматим ҳижрон юки ҳам айлади,
Сўргали ҳолимни бир кун турфа кор айлаб келинг.

Тўкмақа қонимни, жоно, тиглар ҳожат эмас,
Икки қошни қатлима шамширвор айлаб келинг.

Бодадян юзни қизортиб, элни боқмай додига,
Бир ажаб шўри қиёмат ошкор айлаб келинг.

Сайри гулшан айлабон рафтор этиб мастонавор,
Кўз сузиб наргисларининг шармсор айлаб келинг.

Хаста Сидқий кулбасига келсангиз танҳо бўлуб,
Лек элдин ёшунуб, оламни тор айлаб келинг.

* * *

Бурқаъ юзингдин очил, токим кўрай жамолнинг,
Айлай дуо ҳақингга, ортсун санинг камолнинг.

Лола каби багирлар ўз қониға бўйлгай,
Келгонда то кўнгилаға ёди узори олинг.

Ушбу тирпклигимда тангри муяссар этсун,
Кўрмоқлиқни эй шўх, манга санинг висоллинг.

Билмам сани на жонсан, ё ҳур ё парисан,
Ким кўрмадим башарда бу хулқ ила хисоллинг.

Кўрганда қилгусидур тўти ҳалок ўзини,
Ушбу тароват ила қилгон сучук мақолинг.

Авжи шарафда бўлмай, хасминг ҳампша бўлсун,
Қилса ямон назора йўлунгда поймоллинг.

Донм бу янглиғ айлар Сидқий сени дуолар,
Серсабз ўлуб ниҳолинг, ҳеч бўлмасун заволинг.

* * *

Абрўдин тийғи дудамлар ошкор айлар кўзунг,
Гўйинё қатлим учун бир зулфиқор айлар кўзунг.

Манму бўлгон нимнигаҳлар қилмоқингдин телбаким,
Бир боқиб юз мен кабини беқарор айлар кўзунг.

Хатларингдин офият сорига йўл зоҳир вале
Дам-бадам юз минг балоларға дучор айлар кўзунг.

Садқа бўлсун хаста жоним сенга боқсам, не учун
Донмо бедодлиғни ихтиёр айлар кўзунг.

Ваҳ, на соҳирдурки, жоно, ҳеч раҳм этмай манго,
Бир боқиб ақлимни мулкни тор-мор айлар кўзунг.

Ишқ бемори ўлап мандек ҳама саргаштаға
Бир боқиш бирлап давоин бешумор айлар кўзунг.

Риштаи жонига Сидқийнинг дамо-дам урғали,
Бир неча ништарни мужгондин қатор айлар кўзунг.

* * *

Хироминг ажибу жамолнинг бадеъ,
Каломинг балиғу мақомнинг рафеъ.

Узорингга бермиш хатинг жўшиш,
Тароват, чу райҳон фасли рабеъ.

Санго зарра афгонларим етмагай.
Ки ҳусну ҳусайни*, камолнинг манеъ.

Навозиш билан қил мани сарбаланд,
Жафо қилмаким, ушбу феъл шанеъ.

Нигоро, ҳаводоринг эрмас бири,
Бало сонеъда Сидқин (й) янглиг шажеъ.

* * *

Лабларингдур шаҳду шаккардин малеҳ,
Гул юзинг гулшанда настардин малеҳ.

Хатларинг бордур тароват бобида
Сунбулу райҳону анбардин малеҳ.

Кокулнинг бўйи машоми жонима
Бордурур ул мушкн азфардин малеҳ.

* Ҳусн — гўзаллик, ҳисн — қалъа, ҳусайн — қўрғонча, ҳасин — мустаҳкам. Биринчи икки сўз «син» ва «сод» билан фарқланади. Кейинги икки сўзнинг ёзилиши ҳам бир хил. Шоир уларнинг ўхшашлиги асосида сўз ўйини қилмоқда.

Ой юзингни бандасидур нечаким,
Оразинг хуршиди ховардин малеҳ.

Ўз тенгида қайси бир шоир сўзи,
Бор эрур Сидқий суханвардин малеҳ.

* * *

Фалакдин на етгай фарогат манго,
Берур роҳат ўрнига меҳнат манго.

Шарофатдадурлар разолат эли,
Дарнгоки, йўқтур шарофат манго.

Фурумоялар бўлсалар аржуманд,
Кўруб они етмасму ҳасрат манго.

Бўлушдин халойиқ билан ҳамнишин,
Эрур яхшироқ кунжи узлат манго.

Вафо кўрмадим дўстлардин даме,
На бўлди алардин ҳамният манго?

Бошимга бало бўлди фазлим мапи,
Ки йўқ заррача қадру қиммат манго.

Даме кўрмадим шодликнинг юзин,
Магар рўзи эрканму диққат манго.

Чу оҳиста йўқтур сафойи дилим,
Ки билмам, начукдур бу тийнат манго.

Суханварлиқ иқлимида сўрсангиз,
Эрур Сидқий, бу янглиғ шуҳрат манго.

Қаёндин мен ўлдум анго ошно,
Ки тарки вафо айлаб, айлар жафо.

Қочар бизни кўрғонда оҳу каби,
Вале ғайр ила биргадур доимо.

Аспир айлабон қўйди ғам илқида,
Жафо. боридин қадим айлаб дуто.

Вафо риштасин узса гар оқибат,
Недин ўз(и)га аввал қилур мубтало.

Рақибим била юргонин то кўруб,
Манго рашқдин хуни дилдур гизо.

Висоли риёзида гулчин ўлуб,
Даме чекмадим ўйла булбул наво.

Шабн ҳажри зулфи кабидур дароз,
Анго ибтидо бору, йўқ интиҳо.

Хату холи савдосидин дам-бадам
Бошим узра савдоу, бахтим қаро.

Солиб бўйнума ишқидин тайласон,
Тузармен дамо-дам чу қумри наво.

Кўнгул ёрасин чораси бўлмағай,
Магар васлининг марҳамидур даво.

Париларни/нг/ Сидқий бўлиб чокарп,
Қилур васл учун доимо илтижо.

* * *

Ераб, на янглиғ эрди бу бахти қаро манго?
Ким бўлди ошно бари ноошно манго?

Ғам гулшанида гунча каби хуни дил пасиб —
Бўлдию найлай ўлмаса ўзга гизо манго.

Бўлғай ғам ила меҳнату кулфатни жавҳари,
Ҳар ерда бўлса ҳар неча нашъу намо манго.

Аҳли ҳунардиг ўлдиму ҳошоки, сад дариг,
Ушбу замонда бўлди ҳунар бир бало манго.

Ҳар қайда қадру қиммати йўқ бўлса ғазл элин,
Бозори даҳр ичида на бўлғай баҳо манго.

Ғам кипварининг ўлдум ажаб додпешаси,
Хайлу ҳашам нечупким, эрур оҳу воҳ манго.

Сидқий, ёшимни/ни/ сели билан чарх айланиб,
Бош узра бўлди шому саҳар осие манго.

* * *

Нисор айлай десам, жоно, на бўлғай хонумон танҳо,
Кел эмди, садқа айлай жонлар, эй руҳи равон, танҳо.

Вафо майдонида бош ўйнамоқликни тамошо қил,
Менингдек нотавон танҳо, ҳамма аҳли жаҳон
танҳо.

Қаламдек мидхатинг ёзмоқда тилни пора айлайким,
Қилармен қайси васфинг бўлса, оғзимда забон, танҳо.

Ҳилол осо таним заъф этти сўзи шиддати дардинг,
Келиб сўрмаймусан ҳолимни, эй қоши камон, танҳо.

Камол шифқат изҳорин қилиб, бир йўл қалайсан,
деб,—
На бўлғай бир кеча кулбамга бўлсанг меҳмон,
танҳо.

Рақибни рўсияҳлар қўймади кўюнгга бормақға,
Қи юз суртуб ўпар эрдим мап анда остон, танҳо.

Бош урма эмди Сидқий, ҳар тарафқа йиғлабон ҳар
дам,
Сапга етмасму гар ҳақ лутфи бўлса соябон танҳо.

* * *

Лабингдин мавж урар кайфи шаробу қоматинг мпно,
Бу бонсдин кўзинг масти солур оламга юз ғавго.

Юзингга гул, лабингга мул, сочингга бандадур
сунбул,
Ўзингга аҳли олам қул, хатингга анбарни соро.

Ман ўлсам оразинг шайдоси, жоно, андоғ эрмаским,
Ҳар ул одам жамолнинг кўрса, албатта, бўлур шайдо.

Келиб кулбамга чун шамъи, мунаввар этмадинг
ҳаргиз.

Шаби ҳажринг манга бўлганда андоқким шаби ялдо.

Хираддин айру бўлғай кўрса ҳар ким тарзи
рафторинг,

Дағи соҳир кўзинг қўйғайму они этмайин яғмо.

Чекиб дардинг замонлар ортти жисминм заъфи, йўқ
эрса,

Нега чун риштаи мавҳуму рангим заъфарон осо.

Худоға шукр этиб Сидқий, жафосига шикебо бўл,
Қим охир хори кулфатдин бўлур сад настарон пайдо.

* * *

Бўлғай манга оразинг таманно,
Гулшан гулин айласам тамошо.

Ишқинг табу сўзи заъф танди
Ҳар лаҳзада бўлғуси ҳувайдо.

Найдек баданим тўшук-тўшукдур,
Бори гаминг ила нола пуру.

Васлингни тилаб, даме тополмай,
Байтул ҳазан ўлди манга маъво.

Оҳим санга қилмағай асарлар,
Билмамки, дилингму санги хоро.

Мандек талабингда одам ўғли
Қандоғ топадур ишқибу ёро.

Сидқий, сирини ишқинг айлабон фоти,
Ошиқларинг ичра бўлди расво.

* * *

Бўлмасун ҳеч кимса мандек санга асло мубтало,
Бўлмадим хуррам даме, бўлдум санго то мубтало.

Бўлмағай ошиқларинг ичра манингдек, нечаким,
Ишқ иқлимида йўқ мандек сароно мубтало.

Қишвари ҳажринг аро бир шуҳрадори сўзнок,
Манди ўзга топилаурму ношиқибо мубтало.

Дарду гамдур маҳрамин, оҳу фиғондур ҳамдамим,
Токи бўлдум ман санго, эй ҳур сиймо, мубтало.

Ҳар саҳар афгон чекар чун қумри Сидқий тинмайин,
Ул магар бўлмиш санго, эй сарви раъно, мубтало.

* * *

Жавр тийгин қатлима, эй шўх, бурро қилма кўб,
Ифлатиб ҳар дам кўзум ёшини дарё қилма кўб.

Рашик ўтига мунда бағримни кабоб айлаб мани,
Ғайрилар базмида тунда шамъдек ёқилма кўб.

Қуштап тийги таманноман, қилиб бир йўл карам,
Зинда қил бир дам-ла таъхир, эй Масихо, қилма кўб.

Дилраболиқ лавҳасига зулм сармашқини ёзиб,
Бу каби бадмеҳрликдин янги иншо қилма кўб.

Кўзларинг туркига қошингдин ишорат айлабон,
Маҳзуноу вайрон кўнгуллар ичра яғмо қилма кўб.

Юз ўгурмасман сари кўйп вафодик заррача,
Бевафолиқ ишларин, эй ҳур сиймо, қилма кўб.

Сидқинё, сан маҳлиқолар васлин истаб доимо,
Мақсади бештиҳони, бас таманно қилма кўб.

* * *

Васл умидин ул пари қатъ этқоч истиғно қилиб,
Оқсадим ҳажри тунда ғам тошига қоқилиб.

Бекасу беҳамдаму беёрлигдин, дўстлар,
Ифламайму ҳолима кўз ёшимни дарё қилиб.

Юзлабон бебоклия бозорига Мажнун каби,
Олдим ул лайливашим савдосини савдо қилиб.

Нотавон кўнгулум сари кўйиндин онинг ҳар кунин
Тинмади то ўтмағунча юз туман ғавго қилиб.

Мўя чекмакдин юзум сориг, таним чун мўю, лек,
Ёшурурман онинг ишқин кўнгул ичра жо қилиб.

Боқмайин кетти ўтуб, ман нақшин пойпдек анинг,
Йўлида қолдим мазаллат хокида маъво қилиб.

Сидқилё, пайқи сабодин айла ирсоли салом,
То десун ҳолингин анго субҳ аро ихфо қилиб.

* * *

Мен каби ўз шаҳридин бегона бўлгонлар — ғариб,
Айрилиб ҳамтосидин девона бўлгонлар — ғариб.

Ер васлини ҳаримиға тополмай чорае,
Гуссау ғамлар билан ҳамхона бўлгонлар — ғариб.

Излабон ёрпм нишонин, топмайин асло аспр,
Ҳажр даштида қолиб, гирёна бўлгонлар — ғариб.

Бенаволиқ кўйи ичра тинмайин шому саҳар,
Кезибон тобмай наво, ҳайрона бўлгонлар — ғариб.

Ҳоли зорин сўргудек оламда тобмай бир киши,
Чугз янглиғ маскани вайрона бўлгонлар — ғариб.

Ўзни узлатқа чекиб, жонини ҳаққа тобшуруб,
Халқи олам кўзидин пицҳона бўлгонлар — ғариб.

Йўл солиб то Андижонға жумла аҳбоби аро,
Ҳаста Сидқий, сан каби афсона бўлгонлар — ғариб.

* * *

Баҳор айёмида ул хатти райҳонимни соғиндим,
Кн яъни ҳурваш, зулфи паришонимни соғиндим.

Саропо ишва бирла дилраболар хайли яктоси,
Назокат кишварида шоҳи давронимни соғиндим.

Қади — тубо, юзи — гул, сочи — сунбул, кўзлари —
жоду,

Бу янглиг познарвар офати жонимни соғиндим.

Петарман нола қилмай, ул жафожў ҳасратидинким,
Фироқида дамо-дам оҳу афгонимни соғиндим.

Эдим бир лаҳза тинмай зарраваш ёнида беором,
Йўқотиб энди ул хуршиди рахшонимни соғиндим.

Қизил гулдек юзи ёди билан ҳар кечалар тинмай,
Чу булбул айлагон ман хаста илҳонимни соғиндим.

Қолибман, Сидқий, ул шаҳду шакарлабнинг
Фироқида,

Суханвар тўти янглиг шаққаристонимни соғиндим.

* * *

Поҳуни зоти фалак қилғой этингни титу фит,
Макру дostonга алданмағил, эй сода йигит.

Келса дунё ясаиб, олдинга озода бўлуб,
Пушт по бирла тефиб, ирига отиб иргит,

Олам асбобидин ўзлукни мужаррад қилғил,
Ким ошиқ тез қўнадур, қилсалар они қирфит.

Ер дамсоз агар бўлмаса сен бирлан соз,
Кетмаса ул нари, сан қочибон андин нари кет.

Уламо мажлисида ҳар маҳал ўлсанг ҳозир,
Хомуш ўл, яъни қулоқ солибон ўлтур жимжит.

Бўлсанг ўз тенгинг ила гул каби хандон ўлғил,
Сўз бисотини ёзиб, мажлисин онларни қизит,

Суқ бўлиб илқинибон қайда эсанг, кўз тутма,
Ўлсанг очингдин агар кимса берар деб салқит.

Киши таклифисиз асло уйиға юзламагил,
Яхшидур индамагон кимсадин ўлмоқлик чет.

Ғар киши бўлса ғазаб бирла санга ҳар кунни чап,
Пеш келиб яхши сўз ила апи кўнглин балқит.

Бўлса дунёлиқингу қилмасанг андин бахшиш,
Бу каби мол-матоингни ер остида чурит.

Бўлса ҳар кимса дилозору жаҳолатпеша,
Филмасал, яхшидур андинки, диловар чурчит.

Нуқтадек ор эту жўйрулма тамаъ тўграгидан,
Истасанг иззат агар, ушбу хисолингни камит.

Сидқиё, бир неча сўз айдингу лек аввал ўзунг,
Ушбу сўзингга амал айла, қулоғингга дорит.

* * *

Гул юзинг кўролмасдин ҳар дам айлаб афгонлар,
Еш ўрнига тўкти кўзларим қизил қонлар.

Нега менга боқмассен раҳм айлаб, қилиб шафқат,
Ким ғаминг чекиб ҳар дам рангим ўлди сомонлар.

Санга бўлмагай манзур ман каби ниёз аҳли,
Ётсалар йўлинг узра чок этиб гирибонлар.

Лутф этиб чаман ичра ноз ила хиромон бўл,
Ким йўлунгга наргислар тутти чашми ҳайронлар.

Ҳоматянг намоён эт, сарв то кўриб қаддинг,
Қилгонига даъволар бўлсун ул пушаймонлар.

Токи кокилинг ёйдинг тийра ўлди рўзгорим,
Хаста дил яна бўлди ҳар сори паришонлар.

Кулбасига Сидқийнинг гар келур эсанг танҳо,
Зарра кўнглида қолмас ҳасрат ила армонлар.

* * *

Хужрама келди ул санам ахшом аро тасир-тусур,
Тизба-тиз ўлтуруб деди: сўзлашали чағир-чуғур.

Ноз шаробидин сунуб, айлади саргарон менн,
Билмай ўзум, қучуб эдим, қилди бели қасир-қусур.

Бўйнима ташлабон қўлин, неча қилиб қизиқчилик,
Иккаламиз қотиб кулиб, қилдук ажаб, вақир-вуқур.

Бўйла кўруб пишотимиз, тоқат этиб чидолмайин,
Қурбақадек рақиб эли айладилар бақур-буқур.

Зухра фалак уза кўруб рашк ила бирга айшимиз,
Созин этиб қақорадек чолди уруб тафур-туфур.

Ўйла сицанд ўлуб дилим, мажмари ишқиға тушуб,
Ҳар сори сачраб, оҳким, қилди тутаб чатур-чутур.

Субҳ чоғига тегур ул улфат ўлуб манинг била,
Мунглашибон секин-секин, қилмади кўб вағир-вуғур.

Доми фироқиға солиб, эрта билан жафо қилиб,
Силкиб этак уш/л/атмайин кетти қочиб шатур-шутур.

Сидқий дилшикаста, дод этма фалакни жавридин,
Гарчи бошинга ёгса ҳам ҳажр тоши шақир-шуқур.

* * *

Мани йиғлашим кечалар аро етушурға анга
баҳонадур,
Манинг этмоқим бу қадар авонаки, иззу жоҳи
жаҳонадур.

Ман учун туруб саҳар, эй сабо, анга арзим
айлагасен адо,
Қадамга жонинги эт фидо, негаким у шўхи
замонадур.

Манга кўрсатиб юзин ул пари, мани телбалар каби
айлади,
На қилайки, ушбу сирим мани ҳама эл тилида
фасонадур.

Нега билмасун мани ҳолими, бу қадар ғаму ранжу
малолими,
Бу каби кечан маҳу солими, ани табъики,
хирадонадур.

Уқ отар эса қоши ёсидин, кечибон манингча
гадосидин,
Қутулай, нечук бу балосидин, мани кўксум анга
нишонадур.

Чекишим фиғон ила нолалар, мани пуралам эзибон
жигар,
Бўлуб ўйла қумри туруб саҳар, магар ушбу сарви
равонадур.

Мани, Сидқий, айламайин писанд, ситамн/в/и
қилғуси мустаманд,
Қилибон рақибими сарбаланд, ани базмида ўт
каби ёнадур.

* * *

Телба бўлсам не ажаб ҳар лаҳза ул дилдорсиз,
Ким жунун дафъига бўлдум зўлфидин тумморсиз.

Ваҳ, нечук тун эрди ул тунким эди ҳижрон туни,
Бўлмас эрдим бир нафас ёдида оҳу зорсиз.

Равзан васлига етмоқлик муяссар бўлмади,
Не учунким бўлмади, ул гул даме агёрсиз.

Сунбули зулфи хаёли бирла ҳар бир кечалар,
Ишқи оташхонасида бўлмадим зунморсиз.

Ваъдан васли билан ҳар доимо дилшод эдим,
Бас, нечукдин йиғламайким, ул пари атворсиз.

Полаи ошиқлари гардунга етган кечаси
Бўлмасун базми висоли гижжагу сеторсиз.

Хушклабмен бодан лаъли лабисиз онқадар,
Бир даме йўқтурки, бўлсам, анда то хумморсиз.

Васл умиди тиргузур, бими фироқи ўлдурур,
Оре, мундоғ, бўлмагай ишқ ўйнамоқ душворсиз.

Эрди кўнглум мулки онинг ёди бирла барқарор,
Негаким вайрон ўлур мулк ўлса гар сардорсиз.

Жаврларким, ул жафожў ҳасратидин мандадур,
Бўлди бир дарди ажаб кўнглум аро изҳорсиз.

Ҳарна келса шукр қил Сидқий, нигоринг соридин,
Бўлмагай васли муяссар жавр ила озорсиз.

* * *

Ишқ водийсини бир Мажнунни бесомқонимиз,
Қайда бўлсак, Лайлиосолар юзин ҳайронимиз.

Бодан ишқи мажозий бирла доим маст ўлуб,
Билмагаймиз ким қаю гулчеҳранинг жўёнимиз.

بود و غریفه طعام هر باغی بر شاخه تو ز غریزه رعایا بین قلبهای مومنین گیسوی کجاست خوش طعمی
 خاتون خوب بولغای ادیبی قاضی آبی آبی لیل بر مرغی کی کباب قیاس طعام سپید کینه غریب
 خاتون او شو لارنا طیارا لاقه او غزادی قاضی او غریزه ای شیخ بنزلار غزده سیرنی
 صحبتیکیز دین علم و دین زبانه بولغوسی دور زبانه بولغای که اند که تو خاسه لارنا بنزلار
 صحبت لار دین بهره با بقای ایر دوک میرکا اولتوروب طعام سیکای ایر دوک اولتور
 خوب بولغای ادیبی زمانی در سحر کت قاضی قاتون قوسیده دستورخان و مرغ بریان طبع
 ایشیکدن بر سب کیلیب قاضی فی الکریمه قویری قاضی او غریزه ای شیخ سوزمیر غیبتی
 ایش بولغای که بومغ تقسیم قیدلارین او غریزه حواله قیدلار قدرین اوزکا تاکه اگر تقسیم قیدلار
 پیلما سله و غریزه شترنده قیدلارین سب سب سب سب سب بومغ تقسیم قیدلار قدرین بولغای
 او غریزه شوغ بولغای بودیب مرغی پاره پاره قیلب مرغ باشین قاضی الکریمه قویری غیبتین
 قاضی خاتونین الکریمه قویری اولی قاتین قاضی فی الکی اولتورین لدریمه قویری قاتلارین

او دین لدریمه قویری و ابی ایسیه الله یسولار قاضی آبی ای کیسه
 بزرگتر قیلمیش دین حالاکه ظلمتدن کیم نه طرفه تقسیم دور او غریزه قاضی

Донмо захри аламдур коммизда нечаким,
Ул шакарлаб бевафо ҳижронининг меҳмонимиз.

Оҳимиз — ўтлуғ алам, кўз ёшимиз — хайлу ҳашам,
Гўйиё ранжу машаққат кишварининг хонимиз.

Лолагун атлас қаболар ёди бирлан қон сочиб,
Чун шафақ шони ғарибон гўшасин гирёнимиз.

Волау шайдои ҳар бир зулфи анбарбўй ўлуб,
Риштаи мавҳумдек бўлди тани урёнимиз.

Ҳамдами бўлсак даме мужгонасоларнинг агар,
Қолмағай ғамлик кўнгулда заррача армонимиз.

Оташин рухсораларнинг ишқида умр ўткариб,
Даҳр эли сардафтарининг турфа бир водонимиз.

Бўлмағаймиз ишқсиз бедардларнинг маҳрами,
Токи расволиғни сарбозорини сарсонимиз.

Қофи ишқ остида анқодек бўлубмиз бенишон,
Бу сабабдин кишвари шуҳратни танҳо хонимиз.

Албатаҳ, кўйи вафодин ёнмағаймиз заррача,
Жонимиз чиқгунча то бу кўча саргардонимиз.

Равзаи роҳатда тузмай лаҳзае айшу нишот,
Булбулосо дилраболар гул юзин полонимиз.

Есмин рухсоралар ҳажрин чекиб ўлсак агар,
Биз каби бекасни Сидқий, ким берур товонимиз?

* * *

Бор эди кўнгул аро тарки бу диёр қилиш,
Жудо бўлиб ҳамадин ғурбат ихтиёр қилиш.⁽¹³⁾

Бериб оғо-инига барча молу мулкатни,
Ки лозим ўлди қаноатқа ўзни ёр қилиш.

Садафдин ўйла гуҳар чиқмасанг, қачон бўлгай,
Замона растасида қиммат ошкор қилиш.

Яқин ер қучоқига олур сани, токай,—
Камоли ҳирс ила дунёда гирудор қилиш?

Қоч эмди фақр мақомига, эйки, сода кўнгул,
На яхши ушбу фазилатқа ифтихор қилиш.

Кўнгул боғини гар яшнасун десанг донм,
Керакки кўз ёшинг, андоқки жўйбор қилиш.

Ҳамиша рафлат пла бўлдуниг, эй кўнгул борму,
Хаблинг ичра даме ўзни ҳушёр қилиш?

Узулди аҳли замондин сахо ва жуду карам,
Аларда қайда эрур бу каби шиор қилиш.

На яхши кетсанг, агар ушбу ердин, эй Сидқий,
Ўзинга хоки ғариблиқ аро мазор қилпш.

* * *

Айласам, аҳволима солмас қулоқ жонона, арз,
Раҳм этар эркинму қилсам, йиғлаб анга ёна арз.

Пайкарим заъф ўлди қони ёдида ҳамчун ҳилол,
Эмди қилсам қад букуб, тингларму бетобона арз.

Бўлмаса гар ул, очилмас хотирим гул-гул бўлуб,
Айламангиз гулситон сайрин ман нодона арз.

Ул мани арзимни асло тингламайдур, ё бориб —
Айлайинму ҳоли зорим йиғлабон султона арз.

Ғунчадек бағрингни қонин найлағайсен, Сидқинё,
Айлабон бедардларнинг олдида гирёна ара.

* * *

Ман учун юбордингиз* ўйла мушки азфар хат,
Жон машомини қилди то етиб муаттар хат.

Муддате эди, йўлга асру интизор эрдим,
Ҳаққа шукрим, бўлди шодликка мазҳар хат.

Водин таманнода турфа бир эдим ҳайрон,
Мақсадим сари бўлди охирида раҳбар хат.

Бу камина қул арзи қайда етқуси эрди,
Хидматингиза бул кун бўлмаса эди гар хат.

Бу шароралиқ кўнглум ичра ошён тузмнш,
Кўб замонлар ўлмишим, ўйла бир самандар хат.

Бевафо гўзаллардин манга яхшидур сад бор,
Бил, ғалат дедим,— бордур, барча элга дилбар хат.

Гар киши фақир ўлса, бўлғуси анга давлат,
Гар киши гани бўлса, бўлғай анга зевар хат.

Наҳқашондин ошурғай хуш қаламни/нг/ қадри-
ни,

Ким сипеҳри бахт узра келди саъди акбар, хат.

Дилшикаста Сидқийни/нг/ охир эл аро қилди,
Шухрат осмонда ҳамчу меҳри ховар, хат.

* Андижонлик дўсти, шоир Мулла Ҳусайн Ризоийга жа-
воб мактуби (Б. Қ.).

То соя солмаса бошинг уэра хумойи ишқ,
Эй сода, қайда бўлғунг эрур подшойи ишқ.

Жоҳу жаҳонга боқмай, ани пушти но уруб
Этғил ўзингни, ўйлаки Адҳам гадойи ишқ.

Еринг юзини оҳ ила дилда кўрмағунг,
Гар ҳосил этмасанг, кўнгул ичра сафойи ишқ.

Бемори ишқ ўлашлари дармони — васли ёр,
Бўлғай апингни ўзга қачон бедавойи ишқ.

Беҳад жаридаларга чу ёзса, туганмагай,
Ҳар шому ҳар нагоҳ аро можаройи ишқ.

Лайливашим ғамида таним хушк айлади,
Ёзиб бошимга ўйлаки Мажнун балойи ишқ.

Элиниг кўзига, Сидқий, агарчанд, телбадур,
Лекин хаёли ёр ила бўлди расойи ишқ.

ДАР ТАЗМИНИ БАР ЯКБАЙТИ М А Ж Р У Ҳ И У Ш И Й

Оламда бўлай шод десанг, бўл такасалтанг,
Ғамдин бўлай озод десанг, бўл такасалтанг.

Дунёни зару молиға ҳаргиз назар этмай,
Кўнглум қилай обд десанг, бўл такасалтанг.

Пир эшикида хидмат этиб шому саҳарлар,
Гар ман тошай иршод, десанг, бўл такасалтанг.

Бир пудни кишидин тамаъ этмай кеча-кундуз,
Ҳақни қилайин ёд десанг, бўл такасалтанг.

Ерим сарп кўйиға бориб, анда ман айлай,
Нола била фарёд, десанг, бўл такасалтанг.

Узлатқа чекиб ўзпи, манга токи назарлар
Солсун ҳама автод, десанг, бўл такасалтанг.

Сидқий, бу жаҳон жоҳини меҳрини кўнгулдин,
Бўлсун бори барбод, десанг, бўл такасалтанг.

* * *

Кўрмади бир кимса сендек жодуи Кашмирни,
Бир боқиш бирла асир эткунг жувону пирни.

Гирдбодосо балон дашт аро, эй сангдил,
Бесару но айладинг-кетдинг ман дилгирни.

Фирқатинг шоми аро қонлар сочиб ҳамчун шафақ,
Англамассан йиғласам, бу нолаи шабгирни.

Сарви қаддинг ёдида ҳар дам чекиб юз ўтлуғ ўт,
Тобмадим кўюнг сари етмоқға бир тадбирни.

Ҳамчу наргис кўзларим тортар йўлунда интизор,
Кел буён, оллоҳ ҳақи, кўрма раво таъхирни.

Кўшиши бодасту полар йўқ, асардан ноумид,
Интизори дом охир тортадур нахчирни.

Қатли Сидқийға ҳилол абрўларингдин дамбадам,
Кўзларинг жаллоди мужгондин отарлар тирни,

Сандин ҳамиша, жоно, жавру жафо муборак,
Сабру таҳаммул аяго этмак манго муборак.

Қомат чекиб чаманда, айлар чоғингда рафтор,
Юз жилва бирла, эй шўх, касби ҳаво, муборак.

Хуррам бўлуб ҳамиша бу даҳр боғи ичра,
Умринг ниҳоли бўлсун то борҳо муборак.

Лутфу карам юзидин боқғил бу қулға гоҳо,
Чунким гадоға бўлғай шаҳдин ато муборак.

Тушгач юзингга ул дам, кўз нур касб қилди,
Меҳри руҳингга бўлсун нуру зиё муборак.

Нозик белинг хаёли қилди танимни бемор,
Бу дардни ҳамиша қилсун худо муборак.

Сидқийға бўлғусидур лутфу карам ёриға,
Сандин ҳамиша жоно, жавру жафо муборак.

**ИН ҒАЗАЛРО АЗ АНДИЖОН БА
ЖАНОБИ БИРОДАРАМ МУЛЛА ВУСЛАТ ШОШИЙ
ИРСОЛ ДОШТА БУДАМ**

Эй сенга, Вуслат, ўлсун лутфи худо муборак,
Кўнглунг сижанжалиға яъни зиё муборак.

Жисмин замонлар эрди ҳажрингда асру бемор,
Сўзингни марҳамидин топти шифо муборак.

Хат ёзмоқинг-ла кўнглум мулкин мусаххар эттинг,
Мунқодлиқ ҳамиша бўлсун манго муборак.

Васфигга тилин очиб қилса бу қул дуолар,
Этсун худо ҳақингга шому сабо муборак.

Авжи шарафда бўлмай, ҳосидларинг ҳамиша,
Иқболи паст бўлсун ҳам шуму помуборак.

Ирсол этиб дуолар, хушнуд қилдинг, эй дўст,
Гўёки шахдин ўлди қулга ато, муборак.

Нутқу фасоҳатингдин лашкар тузаб, очибсен,
Сўз кишварининг, эй ёр, бўлсун санго муборак.

Ортиб мудом фазлинг, рутбанг зиёда бўлсун,
Эл ичра ёна бўлғил то борҳо, муборак.

Сидқий бошига лутфунг кам қилма соясини
Ким сояи ҳумодек бордур анго, муборак.

* * *

Яратиб дурур на янглиғ сани бўйла бируборинг,
Бош-аёғ эрур бари ноз, ҳама жилва кору боринг.

Сан ўшал даръахти зебо, ҳама мевасену лекии,
На қилайки, қисқа иликим, узолмағай аноринг.

Бу замонда сан эурсан ҳама ҳусн элпини шоҳи,
Етушурга йўл топарму санга бир йўли бу зоринг.

Даме бўлмади, нетайким, бу камина борасида,
Қараму мурувват ила, ажабо, вафо шиоринг.

Кўраманму деб нигоро сани меҳрдек жамолинг,
Йўлунга боқиб чу ҳаржо чекадурман интизоринг.

Агар олмақ эрса қасдинг, мани ушбу хаста жоним,
Санамо, қошимга келғил, ўзум айлаини нисоринг.

Нега Сидқи/й/, тири оҳинг ҳадафи мурода етмас,
Магарамки, чарх ўлубдур санн зўр кинадоринг.

* * *

Ғунча лаълингдин, қошингдин тийғи буррондур
хижил,
Қоматингдин боғ аро сарви хиёбондур хижил.

Лоладек яшнаб ўтурсанг базм этарда кечаси,
Юзларингдин, эй пари, шамъи шабистондур хижил.

Оҳ уруб кўнглум, кўзум қон йиғлагонда сансизин,
Рашикдин ёқути аҳмар бирла маржондур хижил.

Мушк янглиғ хатларинг ул кун кўрубон боғ аро,
Сайри гулзор айлагон чоғингда райҳондур хижил.

Хушадо, ширилиқолик кишварин танҳосисеп,
Бу назокат бирла сандин жумла жонондур хижил.

Ўлмағай нечун юзингдин жумла гулруҳ шармсор,
Ким фалак авжида, жоно, меҳри рахшондур хижил.

Номи некингни ҳуруфин терди силки назм аро,
Шул сабаб Сидқий сўзидин дурри ғалтондур хижил.

* * *

Ким деди, кулбамга, жоно, санга асло келмасун,
Ман соридин санга душман айдимун ё келмасун.

Келмас эрса/нг/ сандин ўзга сўрғали аҳволими,
Бўлса ҳам гулруҳлар ичра гарчи танҳо, келмасун.

Фурқати ёрим танимни қилди заъфу шодмон,
Ул табиба айтингиз, олиб даво, то келмасун.

Бир парини ишқининг шўри етиб ортар менга,
Эмди кўнглум мулкига ўзга алоло келмасун.

Телба кўнгул бирла чеккан дарднок оҳим ўти
Ўртагай, ёнимга — денглар — ҳеч доно келмасун.

Ҳеч мўминга — дуо айланг — маингдек анга ҳам
Гурбат ичра юзланиб юз минг балоё келмасун.

Тийра кулбамга келурда ёр, ҳижрон кечаси
Рўшнолиқ берғали кўкдин Сурайё келмасун.

Жаврига ёримни чандон сабр қилсам, дер манго,
Санга гоҳо меҳр бўйи мандин асло келмасун.

Ёринг ўлсаму санинг Сидқи/й/ вафолар айлабон,
Бирни тут, иккинчига санго таманно келмасун.

* * *

Бир кеча келиб танҳо кулбамни чароғон қил,
Хони васлингга меңдек бенавони меҳмон қил.

Ноз ила хиром айлаб гулшан ичра то, жоно,
Ёзибон қаро кокил, саҳнин анбарафшон қил.

Гул юзинга зеболиқ даъвосини айлабдур,
Кўрсатиб юзинг, они рашк ўтига сўзон қил.

Фурқатинг аро бўлди заъфдин таним бемор,
Марҳамат билан, эй шўх, ушбу дарда дармон қил.

Ҳижратингда васлицғни билмаса киши қадри,
Эй санам, анго боқмай, мубталои ҳижрон қил.

Зухд эли кўруб ҳолим айламиш маломатлар
Кўрсатиб юзинг мандек кўюнг ичра сарсон қил.

Ҳолини бу Сидқийнинг сўрғудек киши йўқтур,
Фурбат ичра сан анга лутф бирлан эҳсон қил.

* * *

Ғайри базмида юзинг ойдек жило кўрсатмасун,
Гулға булбулдек алар ҳам минг наво кўрсатмасун.

Лоларанг этмоқға позик қўлларингни, ой пари,
Юз таманно бирла рангининг хино кўрсатмасун.

Илтимосига рақибимнинг нигоҳе қилмағил,
Ким алар то санга арзи муддао кўрсатмасун.

Майл сайри гулшан айлар чоғда, жоно, ноз илан
Айлабон даъво қадининг сарв то кўрсатмасун.

Хушқлабмен, бодаи лаълинг билан саршор қил,
То сароби фўрқатинг юз минг жафо кўрсатмасун.

Оташин лаълингға ўзни ўхшатиб гулзор аро,
Еунча бағрин қон этиб, чоки қабо кўрсатмасун.

Ҳолаи Сидқийға гар солмас эса асло назар,
Ишқида қуйдурмасун, нозу адо кўрсатмасун.

* * *

**БА ЖАНОБИ МУЛЛО КАМИЙ ТОШКАНДИЙ
АЗ АНДИЖОНИ ФИРДАВСНИШОН
ИРСОЛ ДОШТА БУДАМ**

Йўлингизгадур мунтазир жисму жон,
Бўлурсиз қачон озими Андижон?

Бадаи ичра жоним қуши талпинур,
Тошарманму деб Сиздин истаб нишон.

На хуш давлат эрди эдингиз анис,
Мани потавонга Сиз, эй нуктадои!

Дамо-дам териб мақсадингиз гулии,
Бўлунг даҳр боғи аро комрон.

Фалак золидин Сизга етмай газанд,
Худо сақласун Сизни доим омон.

На ерда эсангиз, бўлуб шодком,
Саодат билан бўлғасиз хиромон.

Эрурсиз суханварлиқ иқлимида
Ажаб шуҳрабардору олийнишон.

Бу давлатқа ҳар доимо шукр этинг,
Ким этқай зиёда худойи жаҳон.

Бу Сидқий, дуодин Сиза ҳадялар
Юборди қилиб килкин анбарфишон.

* * *

Сабаб надур, кншига бўлмас ошно ул шўх,
Жафони пеша қилиб, тарк этар вафо ул шўх,

Бизингча ошиқи саргашта ҳурматиш тутмас,
Бировга бўлмагон эркинму мубтало ул шўх.

Манго на суд берур заъфароний май улсиш,
Юзумни фурқатида қилди қаҳрабо ул шўх.

Хаёли зулфи билан бўлмадим даме дилжамъ,
Бошимга бўйла ажаб солди можаро ул шўх.

Маризи ишқи эдинг, амди найлағунг, Сидқий,
Висоли марҳамидин қилмаса даво ул шўх⁴.

* * *

Маҳваши олийсифат, машҳури давронаст чой,
Барча эл ошуфтаси, бир турфа тайёнаст чой.

Жумлан шоҳу гадо савдосидин холи эмас,
Мажлисоройи ҳама пиру жавонаст чой.

Ваҳ, на хуш, дебдур ўшал донойи олий боргоҳ,
Бўлмасайди куфр, дер эрдик, имонаст чой.

Айламангиз хоҳиши тарёку майли кўкнор,
Кайфбахши ҳар дили аҳли мусулмонаст чой.

Билсангиз жойи анинг Сейлон пла Лўпдундадур,
Шул сабаб турк аҳлига Ҳинд ичра пинҳонаст чой.

Печкалик уй ичра қишда қайнар эрса чойжўш,
Қуввати руҳи равону роҳати жонаст чой.

Пулға сотмас бўлса гар жон ила эл олғусидур,
Бу сифат манзури жумла аҳли Туронаст чой.

Аҳли Турон деб бу дам хос айладим, лекин галат,
Негаким, манзури жумла (аҳли) Эронаст чой.

Хоси ислом аҳли манзури деса, андоғам эмас,
Даҳрии Русу Фарангу аҳли Епонаст чой.

Тошканд аҳли етарлар чойнинг қадригаким,
Ҳар неча қиммат эса, онларға арзонаст чой.

Бермағай танҳо ўзи, Сидқий, тароват, негаким,
Ошу нони бўлмаса чун тийри парронаст чой.

* * *

Ул шакарлаб айласа ноз ила гар ширии наво,
Тўтии табъим тузар ул вақт аро қандин наво.

Мутрибо, ул дилрабо ёдида созинг соз этиб,
Жон нисор айлай сайга, чун Зухра туз дерин наво.

Беасар ялғон фигоним қайда етқой ул сори,
Сўзи дилдин чекмас эрсам, йиғлабон гар чин наво.

Тинмағур кўнглум тиниб бир лаҳза ором олмағай,
То онинг кўйиға бориб, чекмаса чандин наво.

Уйлаким чанг айлабон қаддим дуто гар айласам,
Шоми ғамда ўлтуруб бўлғой манга ойин наво.

Йиғлашур аҳволима, раҳм айлашуб вуҳшу туюр,
Дашти ҳажр ичра чу қилсам инграниб, гармин наво.

Қайда Сидқий етқасен гулгун қаболар васлиға,
Чекмас эрсанг сидқ ила ҳар лаҳза сад рангин наво.

* * *

Мазҳари файзи яовидон коғаз,
Маъдани маънии ниҳон коғаз.

Еки маъни арусига бўлмиш,
Ҳажла осо-на хушмакон коғаз.

Нома ёзмоқ чоғимда ёр сори,
Кўз ёшим бирла бўлди қон коғаз.

Шаҳбоз табиатимга, не тонг,
Бўлса андоқки ошён коғаз.

Ери дериналардин эмди манга
Йўқ ажаб, бўлса қадрдон коғаз.

Йиғлағай хома шарҳи ҳол учун
Олсам илкимга ҳар қачон коғаз.

Манга жаҳл элидин, албатта,
Яхши, зероки бешиён коғаз.

Ману ёр ўртамизда, эй Сидқий,
Безабон турфа таржимон коғаз.

* * *

Ажаб хушлаҳжау ширписухан шўх,
Эрур сарфитнан охир замон, шўх.

Сароно масту ҳайрон этти бизни,
Жамолин кўрсатиб ул сиймтан, шўх.

Фидо бўлсин сизга жон нақди ҳар шаб,
Агар бўлса чу шамъи анжуман шўх.

Агар шўх ўлса, они айб қилманг,
Ярашқой қанча бўлса ул чафан, шўх.

Қилиб ром, ёнига асло ёвутмас,
Эрур андоқким, охуйи Хўтан, шўх.

Сафи ушшоқа солғай юз минг ошуб,
Бу янглиғ зулмпарвар, сафшикан шўх.

Битарму даҳр боғи ичра Сидқий,
Анингдек гулбадан, зеби чаман шўх.

* * *

Жаҳоп жаллоди халқунгга чекиб тийги
сита^м кам-кам,
Насимийдек сўюб пўстунг, қилур яъни
адам кам-кам.

Санинг бу сарвдек қаддинг фалак даври ҳилолосо
Жафо бори билан бешак қилур охирда хам кам-кам.

Висоли ёр базмида рақибни рўсияҳлар ҳам
Ҳамоно қолмагай авжи паррафта муҳтарам кам-кам.

Скандардек ҳумоюнбахт ўлуб, оламга шоҳ ўлсанг,
Бўлуб мағрур, алданма, кетар хайлу ҳашам кам-кам.

Қўлувда давлатинг бўлса, навосизлар дилин олғил,
Нечунким, турфатул айн ичра кетгай ушбу ҳам
кам-кам.

Жаҳонни(нг) лаззатин ҳам боҳаловат шаҳд ила
қандип
Фалакни(нг) золи жон қасдида қилгай ҳамчу сам
кам-кам.

Бўлуб бегона ўзлукдин, чу писта хандазан бўлма,
Ки ногаҳ ғам тоши бошинга солғай минг алам
кам-кам.

Мурод оҳуси бирла бахт бози санга ром ўлса,
Ишонма анга, сан, эй содаваш, қилгуси рам кам-кам.

Сўзингни гавҳарин шавқ аҳлига базл айлағил,
Сидқий,
Ки қолмас ушбу кўк қаср остида аҳли карам кам-кам.

* * *

Ер ҳажридек бўлмас, бўлса ҳам азоб асло,
Чекмасун бу меҳнатдин зарра шайху шоб асло.

Ҳар тарафга ўтганда ўйнатиб самандини,
Йўлида ётиб онинг бўлмадим туроб асло.

Гулистон тамошосин айлаганда рух очиб,
Ўт солур анго лекин олмасун ниқоб асло.

Келганида сўрмоқга сад баҳоналар бирлав
Қори бўлмади онинг лаҳза бешитоб асло.

Водии фироқ ичра ёрим излабон кирдим,
Билмадим налар қилғай манга бу сароб, асло.

Орази хаёлида субҳваш яқо йиртиб,
Кўз ёшим каби ямғур тўкмағай саҳоб асло.

Қонима бўялғаймен рашкдин, анго денгким,
Илғига хинолардин чекмасун хизоб асло.

Ишқи оташи тушгач, дилга, дил кабоб ўлди,
Манга бўлмағай эмди ҳожати кабоб асло.

Кўйида югурмоқдин нолдек дуто бўлдунг,
Шавқато, назар солмас нега ул жаноб асло.

* * *

Жон қолурму телбаларда, юрса жонон ҳар тараф,
Яъни гулшан сахнида бўлса хиромон ҳар тараф.

Қайда бўлғай мен каби бедилда хотиржамлик,
Ногаҳ этса ул пари зулфин паришон ҳар тараф.

Донмо васли таманносида саргардон ўлуб,
Тобмайин кезгай фалакда меҳри рахшон, ҳар тараф.

Кўрмайин асло жамолини дамо-дам қон сочар,
Нола қилсам шомлар бу чашми гирён ҳар тараф.

Юсуфим ҳажрида, Сидқий, байтул аҳзонда мудом,
Юзланурман йиглабон чун пири Канъон ҳар тараф.

* * *

Гурбат ичра сиздин, эй мағмумдурман айрилиб,⁵
Сухбатшигиздин, ажаб, маҳрумдурман айрилиб.

Васлингиз гулзорида чун булбул эрдим нағмасанж,
Ушбу кун вайроналарда бумдурман айрилиб.

Кўб замонлардан бери қадрдоним сен эдинг,
Шарбати ҳажринг татиб, масмумдурман айрилиб.

Меҳрибону мунисим эрдинг, аё соҳиб шараф,
Бир киши йўқ сўргудек мазлумдурман айрилиб.

Борлиқимдин истамангизким нишонимнинг мени,
Сафҳан маълумдин маълумдурман айрилиб.

Ҳазратингда эрконимда эрди кўб қадрим баланд,
Эмди сориг ранг пла марсумдурман айрилиб.

Хаста Шеван ушбу матлаъни тилидан солмағай,
Гурбат ичра сиздин, эй, мағмумдурман айрилиб.

* * *

ДАР ТАЪРИФИ ОТАШАРОБА⁶

Етгали манзилга токим боғлади шаҳпар вагон,
Бошлабон йўл манга бўлди гўйинё раҳбар вагон.

Йўлда тинмай чарх уруб, ўтди этиб ҳар дам қанот,
Дудин учкон сори қилди бошина афсар вагон.

Рўзу шаб зулмоту тоғу чўлни хавф этмай кезиб,
Ери ҳақ бирла бўлди ўйла Искандар вагон.

Ушбу кун Турон заминни (нг) Фатҳига Рустам каби
Қўлга ёшилдин алам олди, миниб ашқар вагон.

Эгри йўлга юрмайи, тўгри йўлидин ажрамай,
Ростликдин қатъ этар ҳар лаҳзау ҳар бар вагон.

Эл дегай лочинни тез учгай, бу сўз лекин галат,
Ким жамии жонвардин келди чобуктар вагон.

Езу қиш тинмай талаб бирлан юрар бесару но,
Ишқ элдек дам-бадам ўтлар сочиб аҳмар вагон.

Навбаҳор айёмида айлар эсанг азми сафар,
Сабзалар бирла кўрунгай кўзинга аҳзар вагон.

Жанг майдонида кийса жангжўй бошига худ,
Доимо бошига кийгай қаҳр ила миғфар вагон.

Оғзиндин ўтлар сочиб йўл қаҳрамонин ютқоли
Ҳамла қилғой, дам-бадам, андоқки бир аждар вагон.

Бу киби нашъу намолар қайда эрди, дўстлар.
Йўл солиб ушбу тарафга келмас эрса гар вагон.

Кеча-кундуз ҳар қачон чиқсанг сафар қасди билан
Ер ўлтурмоқга санга ким тўлодур ҳар вагон.

Андижону Марғилон Хўқандни кўрмас эдинг,
Бўлмас эрса санга, Шавкат, бўйла лутфовар вагон.

* * *

Абнои вақт сўзлари бағримни қилди қон?
Овларни жаври илкидин айлай кима фигон?

Юрсанг, юрар дегайлар, алар шиквалар қилиб,
Ўлтурсанг ўлтурур, дейишур таъна айлабон.

Мажлисида сўз самандига маҳмиз бермасанг,
Қўйгайлар «индамас» лақабингни ўшал замон.

Важҳи маоша жаҳд ила урсанг агар қўлуниг,
Дерлар ҳасад юзи-ла: «Керакмасму санга жон?»

Гар соврулуб алар киби, йўқ бўлса бир пшинг,
Нисбат берурлар анда ҳамоқатқа, эй жавон.

Кош эрди келса ўзларини(нг) илкидин бир иш,
То анда арзиғай эди деса нечук ямон.

Шарманда шаҳр эгаси-ю, гулшанда зоглар,
Булбул канора олди ўзини очмайин забон.

Ҳеч важ ила агар қўлидин йўқ қутулғулуқ,
Ераб, магар алардин ўзинг бермасанг амон.

Шавкат сўзингни бас қилу қоч ҳақ паноҳига
Не суд алар сўзидину на сенга бир зиён.

* * *

Қилма чандон баҳона, эй қаро кўз,
Кетгали сўйи хона, эй қаро кўз.
Келамаи деб на хўб қочиб кетдинг,
Бординг ул кун қабна, эй қаро кўз.
Единг айлаб тўла фиғон чектим,
Боқмадинг бу фиғона, эй қаро кўз.
Чок ўлур хастадил олур бўлсанг,
Соч тарарға чу шона, эй қаро кўз.
Раҳм қил, ҳажр аро адо бўлдум,
Ўртануб ёна-ёна, эй қаро кўз.
Маст ўлуб кўчаларда сайр этма,
Ки ямондур замопа, эй қаро кўз.
Сан каби пуржафо, ситампарвар,
Қайда келгай жаҳона, эй қаро кўз.
Қадалиб дилга то нигоҳинг ўқи,
Бўлдум оғушта қона, эй қаро кўз.
Билмагаймаи қачоп карам қиласен,
Сидқийи эски чафона, эй қаро кўз.

* * *

Ул дилрабони ман нега шайдоси бўлмайин,
Кўнгул хуш ўлмас орази байзоси бўлмайин.
Меҳри руҳини кўргоч они ҳамчу ойина,
Ул дамда нега маҳви тамошоси бўлмайин.
Ошуфта бўлмадим, мани бошимда бир даме,
Ул маҳлиқони зулфини савдоси бўлмайин.
Полон ўлуб багирни фироқида эзмадим,
Едимда қумридек қадди зебоси бўлмайин.
Жоним баданда бир нафас тобмагай қарор,
То бу варақда васфининг ишоси бўлмайин.
Нечун қарор тобқуси Сидқий хомуш ўлуб,
То кўйи ёри маскану маъвоси бўлмайин.

* * *

Ҷиш табъини муқтазоси гулхан,
Тан роҳати жон ғизоси гулхан.
Бегулхан улусни тинчи кетқай,
Ҳар айшининг ибтидоси гулхан.
Ниста кўмури чу ёнса лов-лов,
Совуқ касалин давоси гулхан.
Қайнар эса қумғонинг валақлаб,
Кўнглунг хушу сафоси гулхан.
Олдинда эса гўзал ғамил чой,
Жон мунису муттақоси гулхан.
Тоғлар аро сабзалар ичинда,
Сайр аҳлини муддаоси гулхан.
Сидқийни ҳамиша ёзу қишда,
Жондек эрур ошноси гулхан.

* * *

Даввоси оламни бузгай, билмас имло баччағар,
Нася хат ёзса ғалатдур оти мулло баччағар.
Ун қари бўздин қилиб кўнглак, яқосин кенг этиб,
Қоф этар вақти ўғурлуқ бирла яғмо баччағар.
Бир пули йўқ, оғзини бир бурчидин минг сўм чиқар,
Камбағаллиқ кўчасида ўрни танҳо баччағар.
Иштаҳоси келғонида оч бўридин кам эмас,
Қайда тўйса қурсоқи мағруру шайдо баччағар.
Ҳамчунин оташпарастон гар бубинад равшани
Меравад зуннор дар гардан ба ҳар то баччағар.*
Ҳеч бир сўз анга таъсир этмағайким тийнати,
Бўлғон эрканму азалда санги хоро баччағар.
Они тефсанг тебрамас ёнингга чўкса тевадек,

* Таржимаси: оташпарастлар сингари, қаерда чироқ кўринса, ўша жойга бўйнида зуннор билан йўл олади.

Тур десаиғ қотқай қиқирлаб телба осо баччағар.
Доимо тасбеҳи бордур бўйнида зуннордек,
Билмадим бўлғонмудур шайхи калисо, баччағар.
Шарҳи ҳолиға киши Сидқий, ани тобмас вуқуф,
Бу каби чину чигал мушкул муаммо баччағар.

* * *

Ўлдум таланиб бир гала тўмтоғ орасинда,
Андоқки қолур қарчиға(й) кўб зоғ орасинда.
Нодон манга ҳар мажлис аро қилди жафолар,
Андоқки йилон чоқғуси янтоғ орасинда.
Бир дурри гаронмоймеп андоқки тонурлар,
Фазл аҳли мени тош ила туфроғ орасинда.
Ерон боридин ойрилибон дашти ғам ичра
Ғарқ ўлди кўнгул лола сифат доғ орасинда.
Бир меваи наврас эдим афсус, етилмай,
Қолди ситами чарх ила яфроғ орасинда.
Кетти раҳи мақсадни тутуб борча ботурлар
Мен қолдим ажаб бир тўда қўрқоғ орасинда.
Булбул каби ҳар бир гул учун сайрама, Сидқий,
Зероки вафосиз ҳам(м)а бу боғ орасинда.

* * *

Бемурувват ошнодин қоч, қутул,
Яъни ёри бевафодин қоч, қутул.
Кўрганингда тобмаса кўнглунг сафо,
Бу каби кўнгли қародин қоч, қутул.
Дўстни кўрмоқ зиёи чашм этар,
Бўлмаса андоғ ародин қоч, қутул.
Шоҳид ўлким, бўлса холис, ошно,
Пул деса, ушбу балодин қоч, қутул.
Ҳар киши миннат учун этса сахо,
Албат(т)а сан бу саходин қоч, қутул.

Аҳли дунё суҳбати тарёк эрур,
Донмо бу аждаҳодин қоч, қутул.
Истиқомат пеша айлаб, қонезъ ўл,
Томеъи кони дағодин қоч, қутул.
Домони матлабни гар ушлай десанг,
Аввало кибру ҳаводин қоч, қутул.

* * *

Эй пари ҳардам кўнгул озоринг айлар орзу,
Шўхлиқлар бирла қилгон коринг айлар орзу.

Сўргали келгайму деб аҳволими ҳар субҳу шом,
Телмуруб йўлингга бул беморинг айлар орзу.

Айлавиб ҳар дам бошингдин қилғоли ибромлар,
Бу чибиндек жоп шакар гуфторинг айлар орзу.

Тоғ аро қаҳ-қаҳ уруб кабки хиромон завқдин,
Кўрса гар юз поз ила рафторинг айлар орзу.

Шоми Фурқат ичра қолгон мен каби саргашталар,
Шодлик субҳи ўлаи рухсоринг айлар орзу.

Қўй қадам кулбамға, жоно, хаста жонин қилғоли,
Ушбу зоринг дам-бадам исоринг айлар орзу.

Юрса, турса ҳар қачон бу Шавкати онуфта ҳол,
Жилвалар бирла қилан атворинг айлар орзу.

* * *

Қаро зулфинг тўлуи ойдек юзингга ҳола то бўлди,
Мени ул дамда ёруқ рўзгорим ҳам қаро бўлди.

Парисан ё малаксан, йўқса мислинг йўқ башар ичра
Нечунким кўрган эл хулқингни, сенга мубтало
бўлди.

Қилур эрди чаманда сарв нозикликни даъвосин,
Қадинг кўргач хиббон ичра хижлатдин дуто бўлди.

Менинг қатлимга жоно ёдинг ўқ чекмак эмас ҳожат,
Нечун мужгондин ўқ отмоққа қошинг турфа ё бўлди.

Қуруқ жисмим менинг рашк ўтига ёнмасму ҳар
дамким,
Сенингдек маҳвашим агёр ила айши бажо бўлди.

Ҳарими қурбинга мендек гадони етмаги мушқил,
Ки, султонлар сенинг олдинда бир камтар гадо
бўлди,

Ииёз аҳли қаторида сенга, эй шўхлар шоҳи,
Алар бирла мени ҳам кору борим илтижо бўлди.

Спеҳрининг саодат ахтари тобандасидурсеп,
Шараф буржи апинг-чун сенга турмоқлиқга жо
бўлди.

Сенинг Шавкатдин ўзга йўқ эрур васлинг харидори,
Ким анго ҳусн бозорида нақди жон баҳо бўлди.

* * *

Етолмадим сари куйига сад баҳона қилиб,
Юрурман онинг учун оҳи ошиқона қилиб.

Қора сочин ёзибон холи узра ул дилбар,
Кўнгулнинг мурғини сайд этти дому дона қилиб.

Ўтарда ҳар сори ул паст этарга йўл гардин,
Сув ўрнига сепойин кўз ёшим равона қилиб.

Қошини ёсида ноз икки била мужгондин,
Ўқ отса кош эди кўксум нишона қилиб.

Чу, ғунча танг дилим хуррам айларам доим,
Ҳадиси лаъли лабин дам-бадам тарона қилиб.

Қошимға келдию ноз айлабон деди: кетайми;
Ман овитурға анинг сўз дедим ғасона қилиб.

Ҳаёти тоза топибдур висоли бодасдин,
Бу Сидқий анинг ила базми хисравона қилиб.

* * *

Ерим юзига токим ўхшатди ўзни лола,
Бағрига ўт тутошти бу сўзидин уёла.

Даври руҳидин унгон мушкин хатини кўргач,
Айдим, ваҳ-ваҳ ўлмиш гўёки ойи хола.

То тийра рўзгорим кўргонда айб қилманг,
Савдойи зулфи ёрим .олди мани бу қола.

Сочилса ҳар сориға кўнглум ажаб эмасдур,
Тупшгач кўзум чаманда ул настаран жамола.

Хижлатда нега қолмас тўтии хуштакаллум,
То шаккарин лабининг келтурса қилу қола.

Раҳм ила боқмағонда мен телбасиға ул шўх,
Дерман кўнгулға сабр эт, ҳоло, у ёш бола.

Шавкат, тазаллум этмай, кўнгул шикаста бўлғил,
Ким қотищурсан охир бу ажз ила висола.

* * *

Дил бердим аввал ман они хушлаб,
Ўлдурди охир ҳажрида ўртаб.

Лаъли лабидин шаккар томадур,
Сўз бошлар эрса тўтига ўхшаб.

Даркор эмасдур шамъи шабафруз,
Ул бўлса басдур тузгонда машраб.

Саҳни чаманда ул гулға боқмас,
Ноз ила ул гул ўлтурса яшнаб.

Васфи жамоли ҳаргиз туганмас,
Зероки, кўрдум ман беҳад ўйлаб.

Дашти фироқни поёни йўқтур,
Ким кирса мандек ўлғуси сувсаб.

Ҳаддин оширди ваҳ, интизорим,
Оқшом келай деб келмади алдаб.

Гар анда Сидқий йўқ бўлса хоҳиш
Ер этса бўлмас зўр ила қистаб.

* * *

Айла хаста кўнгулни икки ёға қурбонлар,
То бу иккиси бўлсун тан уйида меҳмонлар.

Гулшан ичра лаълингдин дур сочиб, такаллум қил,
Рашк ўтида бўлсунлар гунчалар бағри қонлар.

Нокилингни савдоси токи бош уза тушди,
Меҳри чиқди кўнгулдин сунбул ила райҳонлар.

Эй сени(нг) ики соҳир кўзларинг Хўтан дашти —
Ичра айлади оҳу борисини сарсонлар.

Хатларингни шарҳини(нг) айламакда таҳририн,
Ўлди гулким ул дамда бирдан анбар афшонлар.

Сени васфи хуснингни ўлмасам агар айлай,
Езибон жигар қони бирла турфа девонлар.

Шавкатингни васлиягни(нг) хониға қилиб меҳмон,
Бир кеча анго қилғил лутф бирла эҳсонлар.

* * *

Ҳижронинга мап бўлуб қарибо,
Васлинг даме, бўлмади насибо.

Ағёрима ўзни айлаб улфат,
Қилдинг ўзинг онлара ҳабибо.

Надинки камипа қулларингдин,
Ҳеч айламадинг мани ҳасибо.

Ишқингни маризиға манингдек,
Дору қила билмағай табибо.

Сен гулсану гулшанида васфинг,
Мап ўйлаки беҳуд андалибо.

Оқшом фироқинг ичра ҳар дам,
Ўлдурғуси хавф ила наҳибо.

Оламда парилар ичра сендек,
Инсоф ила деки, йўқ нажибо.

Тушгач кўнгул ичра сўзи дардинг,
Раҳм эт, мани қилди бешикибо.

Харчанд манга сан жафо қилурсан,
Ул жавринга ваҳки, мен рағибо.

Жоним бадан ичра, ўйла симоб,
Титрар сен этар чоғинг атибо.

Қай кун бўласан вафолар айлаб,
Сидқийни тилакиға матибо.

* * *

Ғамингдин кечалар то субҳ, жоно, беқарорингман,
Ки, сандек Лайливашдан айрилиб Мажнун
шиорингман.

Латофат боғининг бир сарви наврас, хуш
қадидурсан,

Анингчун қумри янглиғ бир асири тавқдорингман.

Амири жумла гулруҳлар эурсан, бир назар қилгил,
Агарчи дарғаҳингда бандан безътиборингман.

Муанбар кокилингни, эй пари, то юзга тарқатдинг,
Ушал дамдин бери мен ҳам паришон рўзгорингман.

Хуш ул кунлар қудуминг муздиға ҳар дам қилур
эрдим,

Қадам қўйгон чоғингда кулбама жонлар нисорингман.

Демасман жавр ила зулмингга лойиқ, қил
тараҳҳумлар,

Нечукким жумла ошиқлар аро бир бемадорингман.

На деб Шавкат кўзиға хоби роҳат келғуси сансиз,
Ғамингдин кечалар то субҳ, жоно, беқарорингман.

* * *

Мунча ҳам позик бўлурму, эй нигоро, қоматинг,
Тебранур тегса сабо, оҳиста раъно қоматинг.

Ҳар биридин кўзларинг соҳири зоҳирдур вале,
Бир соридин солғуси оламга ғавго қоматинг.

Бўстонида назокатинг на қилгум сарви,
Ким олибдур равзаи кўнглум аро жо қоматинг.

Қайси кун бўлғай қиёмат деб асло сўрмагил,
Ким бўлур ул кун қиёмат кўрса эл то қоматинг.

Сарву шамшоду санубар ерга урғой ўзларин,
Гулшан ичра кўрсалар гар жилвапиро қоматинг.

Кокулу холингға сунбул бирла мушк ўлди асир —
Нега мен бўлмай сени кўргонда шайдо қоматинг.

Олам ичра дилраболар кўб эрур лекин санинг —
Қул бўлур Шавкат каби кўрғоч бу зебо қоматинг.

Мураббалар¹⁰

Тоқим вафо қилдим, жафо айладинг,
Бевафолар ишин барпо айладинг.
Аввал меҳринг кўнглумга жо айладинг,
Охир висолингдин жудо айладинг.

Еруғонда тунда шамъи жамолинг,
Парвонадек кўролмадим висолинг.
Хаёлимда ҳар доимо хаёлинг,
Единг билан умрум адо айладинг.

Жудо бўлғоч сендин, кўз тўқди қонлар,
Яна қолди дилда турлук армонлар.
Мунда мани ташлаб, кеттинг қаёнлар,
Кимлар билан аҳду вафо айладинг.

Сан эурсан мани шўхи замоним,
На ҳукм этсанг, розимац, эй, султоним.
Ҳасратингда, аё, сарви равоним,
Қумри каби корим наво айладинг.

Эй, юзлари оқу ҳам сийм габгаб,
Борму жаҳон ичра сандек шакарлаб,
Кўрганлар ҳайратда қолур, деб, «ё раб!»
Ҳуснунгга барчани шайдо айладинг.

Сансан гулрухларнинг возук адоси,
Неча бўлмай гул юзингни шайдоси.
Эй, бедаво дардим бўлғон давоси,
Ўзгалар дардиға даво айладинг.

Замонлар бўлмишким, Шавкат асиринг,
Умрин ёдингда сарф этган ҳақиринг.
Ишқинг иқлимида бўлгон шаҳиринг,
Боқмай анга педин ибо айладинг.

* * *

Қатъи назар қилдинг, жоно на бўлди?
Келур эрдинг сўраб гоҳо на бўлди?
Маҳзунингга боқмай асло на бўлди?
Бир демадинг ҳолинг манго на бўлди?

Гул юзингсиз ишим доим фиғонлар,
Лаълинг хаёлида дил бўлди қонлар.
Дилда қолди кўрмай юз минг армонлар,
Ҳосил қилсанг бир муддао на бўлди?

Эй, латофат гулзорининг гулнори,
Вей, маҳлиқоларнинг кўзи хумори,
Ҳеч сўрмадинг аҳволимни бир бори,
Эй, султони мулки вафо на бўлди?

Бир кулуб боқишда девона қилдинг,
Юзингга наргисдек ҳайрона қилдинг,
Охирида мани бегона қилдинг,
Шундоғмуди аҳду вафо на бўлди?

Ошуфтаҳол ўлдум кўрмай жамолинг,
Хаёлимдин нари кетмас хаёлинг,
Асло эшитмадим ширин мақолинг,
Ёндошмадинг қилиб парво на бўлди?

Чексам ногаҳ, кўкка етар фиғоним,
Ҳажринг тортиб қолди рамақда жоним,
Айтай десам санга сирри ниҳоним,
Дуч келмадинг манга танҳо на бўлди?

Эй, Шавкатнинг кўзин оқу қароси,
Бедаво дардининг сансан давоси,

Аё, нозик адоларнинг сароси,
Беморингга боқсанг қиё на бўлди?

* * *

Бурқаъ очиб юзни тобон айладинг,
Ҳар сў хиром айлаб жавлон айладинг,
Наргис каби кўзум ҳайрон айладинг,
Солмай بازار турфа полон айладинг.

Кулбамга қўймадинг асло қадамлар,
Ошурдинг ўзгадин манга ситамлар,
Водариго, элга айлаб карамлар,
Рашик ўтига бағрим сўзон айладинг.

То олдимдин кетиб яна келмадинг,
Ҳижронингда налар чектим, билмадинг,
Қилгон паймопингга вафо қилмадинг,
Дийда гирён, сийна бирён айладинг.

Токим кетмоқликқа топдинг баҳона,
Кўзларимдин ёшлар ўлди равона,
Ташлаб кетдинг мени айлаб девона,
Маконимни байтулаҳзон айладинг.

Раҳм айлагил кўб оқузмай кўз ёшим,
Ким қолмади ҳижронингга бардошим,
Гул юзингсиз афгон эрур йўлдошим,
Ўзни мулча помехрибон айладинг.

Васлинг билан эрди, жоно, ҳаётим,
Фироқингда кетти сабру саботим,
Эмди сенсиз яхшироқдур мамотим,
Ташлаб кетиб жисми бежон айладинг.

Шавкатдин олмадини асло хабарлар,
Эшитмадинг поласни сахарлар,
Йинглаб эди ёдинг билан жигарлар,
Кувжи ғамда дийда гирён айладинг.

Жоно, боқмай манго, қайларда қолдинг?
Келур эрдинг гоҳо, қайларда қолдинг?
Эй вой, айлаб шайдо, қайларда қолдинг?
Ушбу оқшом танҳо қайларда қолдинг?

Кўрмай юзинг, кўз ёшимдур шашқатор,
Фироқингда ишим доим оҳу зор.
Қилди жудолигинг охирда бемор,
Асло этмай парво, қайларда қолдинг?

Дилда гаминг, танда йўқдур фароғат,
Сансиз келмас кўзларга хоби роҳат,
Чекмакка дардингни тоқ ўлди тоқат,
Солиб турфа савдо, қайларда қолдинг?

На хуш давлат эрди, жоно, ул замон,
Ким барчадин манга эрдинг меҳрибон.
Қолмаб эрди зарра кўнгулда армон,
Эмди қилмас вафо. қайларда қолдинг?

Шоҳо, карам лозим мандек гадоға,
Токим илким очай, холис дуоға,
Қўюб мани турлук ранжу балоға,
Айлаб нашъу намо, қайларда қолдинг?

Гоҳо ман сори ҳам қилғил назора,
Ким кўб чекуб ҳажринг, бўлдум авора,
Йўлуқмадинг манга яна ду бора,
Келурман деб, асло, қайларда қолдинг?

Шавкатнинг, сан эрдинг вафоли ёри,
Дилраболар ичра суяр дилдори,
Сўрмай анинг аҳволини бир бори,
Аё, нозик адо, қайларда қолдинг?

Мухаммаслар

Юракнинг жарҳасинму сўзлайин, дилнинг яросинму?!
Равоним матлабинму дей, табиат муддаосинму?!
Бошим савдосиннингму айтайин, сонсиз балосинму?!
Ғамиминму дейин, ё беғам элнинг можаросинму?!
Кўнгул ҳолинму дей ё кўнглум олгоннинг
жафосинму?!

Аламлик кўнглум эмди ҳасратинму айлайин
тақрир?!
Муҳаббат водисининг кулфатинму айлайин тақрир?!
Самуми ҳажрининг ё ҳиддатинму айлайин тақрир?!
Қотинг ишқим балоу шиддатинму айлайин тақрир?!
Йўқ эрса бениҳоят шиттиёқин ибтилосинму?!

Ешургон дилдоғи сирри ниҳонингму қилай.
шарҳин?!

Қадинг хам айлагон қоши камонингму қилай
шарҳин,

Назокатнарвар ул сарви равонингму қилай шарҳин,
Ададсиз дарду ранжим саъб эконингму қилай
шарҳин,

Сифатқа рост келмас шавқим ошуби балосинму?!

Санамлар жаври илкидинму кўз ёшипм равон айлай,
Малолатлик, аламлик дилниму дардин аён айлай,
Жунуним шарҳинингму айлайин ёқим ниҳон айлай,
Кўнгулда васли базми орзусинму баён айлай,
Бағирда хори ҳижрон нўгининг муҳлик яросинму?!

Кўзида фитналар барполигинингму сўзин айтай,
Боқиб бир айлагон шайдолигинингму сўзин айтай,
Тараҳҳумсиз дилин хоролигинингму сўзин айтай,
Вафосиз ёр бепарволигинингму сўзин айтай,
Манга жавру жафо тийгин чекиб, элга вафосинму?!

Кўнгул дардинму, дей ё бошдаги юз ранг савдонинг,
Таним заъфинму деб йиғлай ва ё беҳад таманнонинг,
Қатиг ранжинму шарҳ айлай ва ё сонсиз бало онинг,
Фалак зулми, улус бедоди ё бир сарви раънонинг,
Манинг ҳолимини айлаб беҳаво, ҳар ён ҳавосинму?!

Мани, Шавкат, бу дам дамсоз қилди ёр, билмонким,
Мурувват эшигини(нг) боз қилди ёр, билмонким,
Ҳама ишқ аҳлидин мумтоз қилди ёр, билмонким,
Навоий, илтифот оғоз қилди ёр, билмонким,
Фироқдин шикоятму қилай, васл илтимосинму?!

* * *

Парилар ҳажринингму дей ва ё ранжу балосинму?!
Алар зулминму дей ё ваъдага ялгон вафосинму?!
Кўнгулнингму гамин дей ёки бу ўтлуғ навосинму?!
Кунум қаттиглигинму шарҳ, этай, даврон 0
жафосинму?!

Даги бу чархнинг ишдат била фурқат адосинму?!

Маи ишқим голиб ўлгонинму, деб йиғлаб
фигон айлай?!

Гамин ул дилрабоннингму дейин ёким ниҳон айлай,
Маи улсиз бош олибму ё, кетай ё тарки жон айлай,
Висол уммиди қатъ ўлгонинму бир-бир баён айлай,
Юракка дафъа-дафъа ханжари ҳижрон яросинму?!

Фироқ ахшомининг ё шони ҳижроннинг наҳибин дей,
Висол умидининг ё захри гамларининг насибин дей,
Ул оининг ҳасрати шарҳи ё жаври касибин дей,
Бу чархи вожгуининг қайси ранго-ранг фирибин дей,
Гули хор оиносин дейму, хори гулнамосинму?!

Гамин гам тоғидин ошти, нечукдин эмди борин дей,
Вафо айлаб жафо кўрганларимнинг қайси корин дей,
Дилим қон айлагон оламин қандоғ кирдикорин дей,
Бу даҳри бебақонинг қайси ишда эътиборин дей,
Вафосин дей, жафосин дейму, дардинму, давосинму?!

Жафониғ тийғи жоним торни узғонвиму шарх
айлай,
Фусунгар чарх аруси шева тузғонниму шарх айлай,
Фалак жомимға захробини томузғонниму шарх айлай,
Вужудим қасрини ғам сели бузғонниму шарх айлай,
Бу меҳнатхонашиғ баҳри ғано узра биносниму?!

Тузуб ҳолимға мотам, манда йўқ тамкинму, деб
йиғлай,
Ва ё бекаслигимши бул кун армонниму, деб йиғлай,
Тутуб шони ғарибон гўшаси номниму, деб йиғлай,
Диёру ёрдин айрилгоним дардинму, деб йиғлай?!
Бағир бирла юрокни жовидон бутмас яросниму?!

Замопа дастидини Шавкат, тушубмен турфа мотамға,
Урар тўфони қайғу қолабимдин мавж оламға,
Ёшурсам ич куяр, сиррим деёлмам ҳеч оламға,
Қолибман, Рашидо, ғамсиз халойиқ ичра минг
ғамға,
Ғамимниму дейини ё беғам элнинг можаросниму?!

* * *

Тажалли тавридини бир арзи дийдор айламайсизму?!
Муҳаббат водини сарғаштасини ёд айламайсизму?!
Масиҳолиқ ишини бир дамда изҳор айламайсизму?!
Сихи сарво, мазорим узра рафтор айламайсизму?!
Мани хоки адамдини эмди бедор айламайсизму?!

Тараҳҳумлар билан дилхасталар ҳолини сўраб гоҳо,
Рақиби рўсияҳни бохабар қилмай, бўлуб танҳо,
Тараб сочларни, ташлаб ҳар сори бизга солиб
савдо,

Лаби ширину шаққарханду қандолуд ила, жоно,
Қулуб тўтисифат оғози гуфтор айламайсизму?!
Ғафоул шевасидини ёнмадингиз ижтиноб айлаб,
Демассиз ошиқа раҳм айлайин, тарки итоб айлаб,
Не бўлғай келсангиз юзларни ҳамчун офтоб айлаб,

Уёлиб, гоҳи ёниб, гоҳи ўзни печу тоб айлаб,
Боқиб онна янглиғ маҳви дилдор айламайсизму?!

Қадингиз равнақи синдурди ул сарви хиёбонни,
Юзингиз талъатидин яксар ўт олди гулистопни,
Тилаб васлуйинга шафқат билан мен киби полонни,
Муанбар, мушкпарвар, атр осо зулфи паришонни,
Солиб бўйнымга кокулларин зунпор айламайсизму?!

Шакархо тўтидек сўз сўзламоқга ошён тилни,
Бериб гулгунадин то юзга зийнат, куйдуруб элни,
Келиб бир кеча бизни(нг) кулбамизга,

сайд этиб дилни,
Тараб сочини, силаб юзни, сиқиб гулдастадек белни,
Қоқиб қошни, кулиб кўзларини хумор айламайсизму?!

Хирадин қўлдан элтар кўзларингиз бир назар бирла,
Назокат гул қилур қад чексангиз тарзи дигар бирла.
Қуёш бирлаи муносибсиз, на ҳар бир сиймбар бирла,
Хиром айларда созу, нозу, тарзу ишвалар бирла,
Ушотиб сарвини тубини ҳамвор айламайсизму?!

Дили девоналарини сайдиға кокулни дом айлаб,
Адоу ноз ила расми парилиғни тамом айлаб,
Кулуб боқиб, уёлиб, раҳгузарларга салом айлаб,
Ўтарда ҳар тарафга силкиниб нозу хиром айлаб,
Тамоми иру барволарини хуштор айламайсизму?!

Зиёд ўлсун шукуҳу Шавкатингиз, эй, фалон жоним,
Қачон бир кеча лутф айлаб, бўлурсиз яхши

меҳмоним,
Эрурсиз ҳусн афлоки аро чун моҳи тобоним
Назокат боғида, эй, навниҳоли тоза жавлоним,
Амирий кулбасини рашки гулзор айламайсизму?!

* * *

Ҳажрида бўлди ишим душвор, келмайдур ҳануз¹¹,
Доймо ҳамсухбати ағёр, келмайдур ҳануа.

Донмо ман қилғум оҳу зор келмайдур ҳануз.
Ишқида ўлдум онинг, ул ёр келмайдур ҳануз,
Кўрсатай деб менга бир дийдор келмайдур ҳануз.

Кетти ташлаб охири, ман хастасидан ҳам безиб,
Мунда қолдим ҳасратида кўз ёшимни оқизиб.
Водии кулфатда дерман, Лайли, чун Мажнун кезиб,
Оҳ уруб ҳар дам юрак-бағримни ҳажрида эзиб,
Ипғласам то субҳ ул дилдор келмайдур ҳануз.

Оҳким, раҳм этмайин, зор этти мандек телбани,
Арзи ҳолим сўрғудек ул ёрдек дилбар қани?
Боиси шодии кўнглум ҳам кўзумни равшани,
Бодаи лаъли лабидин шод эдим, доим, анн,
Бўлмишам кўрмай юзин бемор, келмайдур ҳануз.

Кўрмайин гулдек юзин, қилғум ғиғонлар ҳар сафар,
Ваҳ, нечук бу сангдил, фарёдим этмайдур асар,
Бир қулоқ солиб сўзимга манга раҳм этса агар,
Дард ила ҳасратларимни ул санамга сарбасар
Арз этиб, айлай десам изҳор, келмайдур ҳануз.

Ишқида доим они побаст эрдим, ҳайфким,
Истабон бепоу ҳам бедаст эрдим, ҳайфким,
Сарбаландим олдида ман наст эрдим, ҳайфким,
Жоми васлидан дамо-дам маст эрдим, ҳайфким,
Кетти ташлаб, айлабон хуммор келмайдур ҳануз.

Боқмайин мен сори истиғно қилиб, мен хастани,
Ҳар дам ўзга зеб ила оро қилиб, мен хастани,
Ғайрдин гоҳо ўзин танҳо қилиб, мен хастани,
Оташи рухсорига шайдо қилиб, мен хастани,
Қилғали ҳолимни истифсор келмайдур ҳануз.

Гарчи қилмишлар ғазал, ул меҳрибоним номига,
Лек ушбудек эмас ул ёри жоним номига,
Бўлса яхши бўйла ул қоши камоним номига
Назм ила Шавқат, ман ул шўҳи замоним номига,
Айладим, ваҳ, турфа бир ашъор келмайдур ҳануз.

Ишқингда маъдек ким нотавондур,
 Рангим ғамингдин чун заъфарондур,
 Фикрида лаълинг дил тўла қондур,
 Ҳажрингда, эй, ёр, корим фиғондур.
 Тинмай кўзумдин ашким равондур.

Қилгил назора, жоно, манго ҳам,
 Ким енгди охир ёлғиз топиб ғам.
 Токай қилурсан оҳу каби рам?
 Тортиб жудолиғ дардин дамо-дам,
 Ҳолим ҳаробу рангим самондур.

Жоно, ўзунгсан шафқатли ёрим,
 Тортиб ғамингни кетти мадорим.
 Донм қоронғу сансиз наҳорим,
 Айла тараҳҳум манга, нигорим,
 Аҳволи зорим санга аёндур.

Бўлгил на ерда бўлсанг саломат,
 Умрингни қилсун тангрим давомат.
 Сан мандин этдинг то қатъи улфат,
 Ул лола янглиғ бағримда қат-кат
 Боз устина боз доғлар ниҳондур.

Дард ила кулфат кўпдур дилимда,
 Ҳам сўзи фурқат кўпдур дилимда,
 Сансиз машаққат кўпдур дилимда,
 Армону ҳасрат кўпдур дилимда,
 Десам туганмас гўёки кондур.

Базмига бориб, жоно, рақибим,
 Заҳроби ғамви(нг) қилдинг насибим,
 Гоҳи маннинг ҳам бўлгил қарибим,
 Сансап ҳабибим; ҳозиқ табибим,
 Дардимға бешак бул бегумондур.

Мен сори боқмай кибру ҳаводин,
Душманларимнинг бердинг муродин,
Қилсанг на бўлғай мен хаста ёдин,
Шоҳо, гулёмнинг фарёди додин,
Сўрмайсан асло, қандоғ замождур.

Ҳажрингда қолиб етмай висло,
Доим ишимдур фарёду нола,
Тувитум гамингдин раижу малола,
Эй, жонажоним қилдим ҳавола,
Тангрига бул кун ҳар ким ямондур.

Фурқат ўтига ўртади Шавкат,
Ғарқ этди жисмин тўфони ҳасрат,
Қил анга шафқат, фурсат ғанимат,
Гулдек юзингни ишқида Хислат,
Булбулга ўхшаш кори фигондур.

* * *

Токи ҳуснинг гулшанига бўлди зевар кокулинг,
Олам ичра шўру ғавго солди яксар кокулинг.
Бўлди олам мушкбў, ёйдинг муқаррар кокулинг,
Кеча тебранди сабодин, эй, суманбар, кокулинг,
Гул юзинг атрофида чун сунбули тар кокулинг.

Ўйлаким ойинадордур ҳуснунга ҳайронларинг,
Эй, камонабрў пачук ман бўлмайн қурбопларинг?
Айш — айшингдур санинг, даврон — сенинг

давронларинг,

Бир тараф торожи дилга саф чекиб мужгонларинг,
Бир тарафдин даста-даста чекти лапқар кокулинг.

Доимо бўлсун санинг халлоқи олам ёваринг,
Ҳар даме ортсун шукуҳ ила яна зебу фаринг,
Жумла ошиқ ажз ила бордур санинг хоки даринг,
Ҳусн шоҳисан, тамоми хўблар фармонбаринг,
Румдин то Шому Чин қилди мусаххар кокулинг.

Меҳри руҳсорингдин олғил парда, бўлсун ошкор,
Ишқ эли борини қилғил, зарра янглиғ беқарор.
Давлати хуспунг камол авжида бўлсун пойдор,
Туррадин марғула очғил, нофадин мушки тотор,
Токи қилсун жон димоғининг муаттар кокулинг.

Қадди Шавкат бўлди хам, жоно, қошингни ёсидин,
Бир сани деб кечти охир манзилу маъвосидин,
Нечалар бемори ишқингдур кўзинг шаҳлосидин,
Элга юз шўри жунун, холу хатинг савдосидин,
Юсуфи бечорани қилди қаландар кокулинг.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ МАШРАБ¹²

Ёгмаса ғайзи азал дилға дурафшон ўлмас,
Қайда тобқой садаф ул дурники найсон ўлмас,
Кимки бемеҳр ўлса ул толиби жонон ўлмас,
Тегмаса гулға саҳар салқини хандон ўлмас,
Ишқдин тобмас асар кимки сухандон ўлмас.

Орзуйи лабида шиша май дер қул-қул,
Кокилин нафҳасидин мунфаил ўлди сунбул,
Мен каби ишқ эли кўрғоч нега бўлмаслар қул,
Гул юзин кўрмасидин гулшан ичинда булбул,
Ишқдин тобмас асар кимки сухандон ўлмас.

Чашми шаҳлоси муҳаббат элин этмиш бемор,
Хатти савдосида савдозадаларда неча кор,
Манда ҳам васлининг умидида йўқ сабру қарор,
Ишқ иши юзни сориқ айлама-ку танни низор,
Дилни куйдурмаса ул ўтда бағир қон ўлмас.

Эй, пари, барчадин ошти манга зулму ситаминг,
Яна недур ани устига бу янглиғ аламинг,

Қасди жонларда чу шамшир эрур абрўйи хаминг,
Анга айдим, нетайин, куйдуруб ўлдурди ғаминг,
Бу нечук дардки, ҳаргиз анга дармон ўлмас.

Гар ғурумоя жаҳон соҳиби бўлса ҳарчанд,
Солса Баҳроми фалак бўйнига ҳар лаҳза каманд,
Қайда ул маърифат аҳли дилин этқой хурсанд,
Муддаи марди худодин ўзини тутса баланд,
Қаро тош ёқут ўлуб, лаъли Бадахшон ўлмас.

Сидқиё, тийғи ситам кўксинги гар ёра қилур,
Шукр қилғилки табибинг ўзи бир чора қилур,
Ҳарна қилса сангаким ул бути айёра қилур,
Машрабо, гар сани ҳижрон ўқи минг пора қилур,
Ғам ема, лаъл печа порадуар арзон ўлмас.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ МУЛЛО ВАСЛИЙ АФАНДИ САМАРҚАНДИЙ ҚУШҲАВЗИЙ

Лаззат бағишламоқда шароби жинон қимиз,
Лойиқ этарга кайфу сафо ҳар замон қимиз,
Не хушки, бўлсангиз, ичушуб саргарон қимиз,
Албатта нўш айлангиз, эй, дўстон, қимиз,
Бўлгай тамоми жисмға руҳи равон қимиз.

Қанча ичилса суд берар, зарра йўқ зиён,
Гар, филмасал, қари киши ичса бўлура жавон,
Алқисса, манда васфини қилмоқға йўқ забон,
Ман қайси бир ҳавосини сизга қилай баён,
Дилға мадору бошқа — ғараҳ, танға — жон қимиз.

Эмди қимизни ичғали бас одат айлагил,
Билким қимизча ҳеч шароб ўтмағай асил,
Аҳли назарға гўё эрур оби салсабил,
Ҳар ким қимиз ичур — бўладур ранги қиб-қизил,
Гўё гулобди гудшану боғи жинон қимиз.

Айланг қимиз ичишни сиз, эй, ақли дил, ҳавас,
Зеро жаҳонда бу каби йўқ ҳеч ҳамнафас,
Оти қимизу лек худ оби ҳаёту бас,
Кавсар суйи десам ани мадҳида тонг эмас,
Кўп кўҳна қарриларни қилур навжавоң қимиз.

Сидқийча эмди бонси қувват билинг они,
Жон нақди бирла олингу давлат билинг они,
Ғамгин кўнгулға дафъи малолат билинг они,
Васлий каби ичингу ғанимат билинг они,
Ҳар кимга лозим ичмоғи ушбу замон қимиз.

* * *

...Илм йўлига кирмадук бизлар,
Илма элни чокирмадук бизлар,
Фазлимизни оширмадук бизлар,
Ҳеч ҳунарни қидирмадук бизлар,
Биз анингчун забуну ҳайрона.

Бизға басдур ҳамиша бўлса ўюн,
Сарф этармиз ўюн учун олтуң,
Келмағай фикримизға ҳеч фувун,
Касб аро биздип ўтти бас ёпуң,
Учуруб кема чархи гардона.

Касби фазл этокиға урсак қўл,
Бўлмас эрдук бу кунда мунча малул,
Билмағаймиз қаю эрур ўнгу сўл,
Ҳолимиз бўлса икки-уч йил шул,
Бўламиз даҳр элиға афсона.

Роҳат иташтук айлаб ишни табоҳ,
Дуди гафлат дил уйни этти сиёҳ,
Ақлимиз тобмади ҳунар сари роҳ,
Билмадук ҳеч балони биз гумроҳ,
Ҳайф бизлар каби мусулмона,

Худписанд ўлди борча катта-кичик,
Катта қошида ёш ўтурмас тек,
Ҳеч миллат эли эмас биздек,
Баъзимиз ёдимиздадур каклик,
Баъзимизга бас ўлса бедона...

Ҳар қаю иш аро қоришти нифоқ,
Макру фан сори бўлди эл муштоқ,
Ичлари қаб-қароу сийратлари оқ,
Ўддилар ростлиқдан асру йироқ
Евушуб ифтироу ялғона.

Кўрунуб яхши молу дунёлик,
Ор бўлди аларга муллолик,
Баъзининг фикри бўлди зеболлик,
Баъзининг зикри жомаоронлик,
Бизи(нг) элтар бу иш пушаймона.

Кўброқ элда йўқ илм ўқугали тоб,
Шул сабаб ҳолимиз забуву хароб,
Нафъи йўқ ишга қисталангу шитоб,
Тўкса бу ҳола яхши кўз хуноб,
Қилибон навҳаи гарибона.

Жаҳл элида йўқ илм ўқурга юрак,
Кийса басдур силлиг тўну телфак,
Билмагай нимадур яқою этак,
Гар десанг илм ўқу, дегай: «Не керак!»
Бил эсиз, Сидқий, сўзни подона.

БЕДАНА ИШҚИ

Муҳаббатинг тушубон кўнгул ичра то беданам,
Кўюнгда кездурубон айладинг адо беданам,
Жаҳонда ман каби йўқ санга мубтало беданам,
Дариг ўлмадинг аммо сан ошно беданам,
Висол базмидинг эттинг мани жудо беданам.

Сахарда бордиму сайрар ерингни ахтардим,
На ерда эрканингни билмай ҳар сори бордим,
Талани кезмоқ ила анда турфароқ ҳордим,
Умидинг ила худоға ҳазор ёлбордим,
Тўрумға банд этайин деб қилиб дуо, беданам.

Кўнглумни ояғучи бир дилрабойи маҳваш эдинг,
Парилар аҳли каби жилвалар ила хуш эдинг,
Ҳазор ноз била баски турфа дилкаш эдинг,
Кўнгулда йўқ ғаразинг тилло шакли беғаш эдинг
Жамъи кину ситамдин дили сафо беданам.

Вавақлабон отар эрдинг ҳазор «битбилдиқ»,
Нафас-нафасда дебон беғубор «битбилдиқ»,
Эшитгач айлади кўнглумни зор «битбилдиқ»,
Юракни эздию қилди фигур «битбилдиқ»,
Сахарда сайрагонингда наво беданам.

Қўлумға дом олиб айланурда атрофинг,
Дилимға ўрнади у, меҳри сийнаи софинг,
Ки хома худ эрур ожиз ёзишдин авсофинг,
Евушмадинг, йўқ экан манга зарра инсофинг,
Тағофул ила даме боқмадинг қиё беданам.

Ёзиб чу дом, тилаб васлинг анда кўб шоштим,
Қўлу путумда мадор ўлмай асрў титроштим,
Гаҳе қувонмоқ ила етти чархдин оштим,
Либосим ичра сигишмай у дам тўлуб-тоштим,
Тушурсам эрди дебон токи дом аро беданам.

Ҳазор макр ила бердим у дамда бир гурддек,
Бошимни буқтуму ўт ичра бас ўтурдум тек,
Юрокларим ошуқуб анда урди кўб дик-дик,
Худо-худо дер эдим ҳар нафас аро эллик,
Ки берса эрди сани анда деб менго беданам.

Секин-секин юрубон ман сори равон ўлдинг,
Қадам босиб, яна тўхтаб асири дон ўлдинг,
На бўлдиким, бу каби фикра ҳаминон ўлдинг,
Кўзумга анда кўрунмай, даме ниҳон ўлдинг,
Кароматингму магар ушбу авлиё беданам.

Тўрум тагига келиб, ўзни айладинг маълум,
Ушал дам ичра сани ўз кўзум била кўрдум
Пилидинг эмди дебон зуд секрибон турдум,
Тўрумин йиртигидин кетдинг айлабон маҳрум,
Ки айладинг мани Сидқийни дилсиёҳ беданам.

ДАР ҲАЖВИ ТӨЙ¹³

Ургонда бир қимирлар минг тозиёна тойим,
Ҳар бир қадамда кишнаб, қилгай тарона тойим,
Товлаб, тефиб дамо-дам, айлар баҳона тойим,
Юрмай, кетига боқиб, кирғой фиғона, тойим.
Иқлимда чаманлик, сўрсанг, яғона тойим.

Иккига кирғон эрди, гар сўрсанг, они ёши,
Кор этмагайдн қамчин аъзоси ёки тоши,
Ҳақдин, умид қилдим, кесилмадики боши,
Ўлса, бўлгай эрди гўшти улуснинг оши,
Йиғлар эдим бошида айтиб фасона тойим.

Боглаб борурга белни бозорга Скандар,
Мингапкан эрдук анга икки киши баробар,
Жон хавфидин йиқилмоқ ҳар дам баданда титрар,
Судралгай эрди пойим ерининг юзида яксар,
Гаҳ юрмайин, бўлурди гоҳо равона тойим.

Ул баччагарнинг эрди ранги совуқ, ўзи оқ,
Йўқ эрди тола ёли, қуйруғи доғи чўлтоқ,
Хуркар эди кўрунса, йўл узра тўда янтоқ,

Андоқки тоғ кўрунгай кўзига ўлса ботқоқ,
Қилгон ишини сўрсанг, сигмас баёна тойим.

Қийнаб йўл узра асло, жонимни қўймади ҳеч,
Бир ерга етқузолмай, ул кунни айлади кеч,
Кўнгулга бу сабабдин ҳар дамда тушти юз печ,
Ўлдурғуси ғам ила чиқсанг, чу ҳар тафарруж,
Ғусса билан аламдин бўлгон нишона тойим.

Ким кўрса йўлда бизни беихтиёр кулди,
Овози раҳгузардин йўл қийқуруққа тўлди,
Ҳар товлагонда ирғиб, ёшим равона бўлди,
Бу ғуссадин, ёронлар, кўнглум ажаб чўкулди,
Хуни жигар насаба қилди бу жона тойим.

Икки қўлум яқода, деб тавба, йўлда ҳар дам,
Икки кўзум тўкуб ёш, ҳолимга тутти мотам,
Хуррам кўнгулни мулкин яқбора қоплади ғам,
Охирда кетти ташлаб ким бўлса бизга ҳамдам,
Умрингда тўймагайсан асло сомона тойим.

На тортқуси ароба, на қўш ила жувозинг,
Ба бўлғуси бир ишда бу санга чорасозинг,
На йўлда ўзга оддек бўлғуси дилнавозинг,
Манзилга еткуролмай, қилгай қазо намозинг
Мингил, ишопмас эрсанг, бир имтиҳона тойим.

Эй, вой, қилди диққат йўлларда бениҳоят
Юзланди ҳар қадамда манга ҳазор ҳасрат,
Юз шукр, уйга келдим охир даме саломат,
Ҳар бўлса ушбу хил от, албатта, минма Шавкат,
Мишбаъд, тавба қилдим минмоққа ёна тойим.

МУҲАММАСИ ШАВКАТ ИСКАНДАРИНИ БАР ГАЗАЛИ ХИСЛАТ ЭШОН

Ҳар дамда минг балога бўлгон дучор кафшим,
Юз жойидин ямалгон чоруқвор кафшим,

Киймоқға тавба қилдим эмди дубор кафшим,
Эрди аёғларимга кўб таңгу тор кафшим,
Сиқтию қилди охир юрмоқға зор кафшим.

Эскиб охир, узулди чармини тору пуди,
Эмди етар зиёни, бўлғуси қайда суди,
Кўзумга яхшироқдур кўрунмаса вужуди,
Устодиң олғонимда эрди ажаб намуди,
Босмоқға айлар эрдим туфроқға ор кафшим.

Кафшимдан эрди, бўлсам ҳар ерда қилу қолим,
Қотиг босарга ерга келгай эди вуболим,
Боқиб юзига ҳар дам хушиуд ўлурди ҳолим,
Йўл узра юрганымда илкимда рўймолим,
Артар эдим дамо-дам бўлса губор кафшим.

Чармиси эрди қаттиг, сарпашжаси мулоим,
Яъни эди ав(в) алда киймоқға бону қойим,
Тобқай эди ҳаловат, кийғон чоғида пойим,
Янги эканлигида иззатда эрди доим,
Эскибки кетди қадри кўб бўлди хор кафшим.

Етқонда тўлгай эрди ёмғур сўйига жиқ-жиқ,
Ташлар эди ўзини кўрупса қайда балчиқ,
Ҳар дам ушбу сабабдин кўнғлум бўлур эди эиқ,
Дастаклари босилди, бир ёнга бўлди қийниқ,
Катта-кичик бу ҳолда кўрса кулор кафшим.

Кафшимни кўрса ҳар ким, ҳаргиз сўрашмас эрди,
Ҳам дўстлар тағофул айлаб, қарашмас эрди,
Ҳар ўзга кафшлардек иззат талашмас эрди,
Кўб кафш ичида қолса, асло адашмас эрди,
Киймай агарчи қўйсам, минг йил турор кафшим.

Қасди билан тамошо, бўлғон чоғида ер лой,
Қўймай аёғдин асло, кийгай эдим йилу ой,

Кўб қадрдон эдилар манго бу икки фаттой,
Фаттойи ўғрисидин ешгон еримда қўймой,
Тушганда такяларга танҳо ётор кафшим.

Эй, вой, таънагарнинг ўлдум ачиғ сўзидин,
Ҳар ерда токи кўрдум, қочтим анинг кўзидин,
Тунда уёлур эрдим гардунни(нг) юлдузидин,
Маҳсимни гулчишини то илгари ўзидин,
Ҳам қилди тилка-тилка бу нобакор кафшим.

Йўқлуқни йўқ иложи — дардиға манда, Шавкат,
Ушбу сабабдин ортар ҳар дамда юз маломат,
Бул кунда турфа бўлдум беқадру, кетти қиммат,
Кийсам агар бирор ой, ман они ёна, Хислат,
Эл ичра қилгай эрди мажпун шпор кафшим.

МУХАММАС БАР ҒАЗАЛИ МУҚИМИЙ¹⁴

Бори меҳнат остида бир турфа нолон кўсамен,
Ҳам фақирну потавон бебаргу сомон кўсамен,
Дарбадар доим кезиб, муҳтожи бир вон кўсамен,
Оҳ, соқол қадри ўтуб, кўнглумда армон кўсамен,
Ҳафтада ойинага боққанда ҳайрон кўсамен.

Йигламай нетсунки, ул одамда бир тук бўлмаса,
Бўлгуси машҳури офоқ, онда бир тук бўлмаса,
Мажлису маҳфил аро шарманда, бир тук бўлмаса,
Барчада бўлса соқолу манда бир тук бўлмаса,
Йиглабон ушбу аламдин гоҳ пинҳон кўсамен.

Токи келтурди бу оламга худованди карим,
Даври Заҳҳок ўтқарибдурман бўлуб онга надим,
Садди Искандарда лой ўрнига мис қуйган ўзим,
Йил суруштурма, бпллолмайсан, ўзум ҳам шунчаким,
Катта-катта муйсафидларга падархон кўсамен.

Шатта бергайлар манга ҳар ерда бўлсам, аҳли дун,
Бу сабабднв, оҳким, ҳолим паришону забун,
Дағи сизлар ҳам мазох айлаб, манга кулманг бу кун,
Еш гумон этманг кўруб, афтим, соқолим йўқ учун,
Маллахондан¹⁵ қолгон эски қарри таллон кўсамен.

Қисматим рўзи азалда зўрлиғидин келди дур,
Қувватим йўқ пашнача, албатта мандин пашша зўр,
Тобу тоқат манда йўқтур то анга қилсам ғурур,
Еш гўдак бирла кураш тушсам, чил(л)акдек оширур,
Суратим кўрсанг агар ўлгунча полвон кўсамен.

Кўрмади аъжуба мендек то бу дам чашми жаҳон,
Доимо фарсулда фартутлигини билмагон,
Ешим ожузонау қаддим — кўтах, афтим — жавон,
Бўлма овора, билолмайсан, суруштургон билон,
Бир чигилменким, ешилмас асли Чистон кўсамен.

Токи фарши сабза олам арсасиға ёйилур,
Табъи ношодим саёҳат қилмоға озим бўлур,
Бир шаҳарда турмагаймен, бир бошимда минг ғурур,
Бир шаҳарда кўб агар юрсам, бир ой юргум келур,
Найлайин савдойи, аҳволи паришон кўсамен.

Ақрабо, хешу таборимдин сўрарга йўқ кишим,
Бу жиҳатдин оҳу афгон ўлди доим варзишим,
Фақру фоқа шиддатидин ўзгачадур нолишим,
Найчилик бўлди фалак бедодидин охир ишим,
Йўқса бир вақтида сурган давру даврон кўсамен.

Маң ўзум нўк, пучу бир турфа ҳайрондур, гаранг,
Ҳамнишим доимо ҳар ерда танбур ила чанг,
Икки бетим он чунон дафким, тиришгону таранг,
Жағларим Шайдонни даштидек гиёҳ йўқ, яф-яланг,
Энгақимдин барало Маҳрам намоён кўсамен.

Қилмади даҳр элидин ё насоро қавмидин,
Ё равофиз ёки ҳиндуйи мажусо қавмидин,
Ёки аҳли Аҳримандин, яъни гумро қавмидин,
Найлай эрдим қилса тарсоу яҳудо қавмидин,
Шукрим, Фарғона халқидин мусулмон кўсамен.

Сен эшит най не ҳикоят қилғуси, эй, аҳли ҳол,
Ким жудолиқдин шикоят айлабон, қилгай мақол,
Ушбу боисдин аниси най эрурман моҳу сол,
Жўйбори гулшани файёздин тобқон камол,
Булбули шўрида аҳволу хуш илҳон кўсамен.

Ўткарурман кулфати даҳр ила моҳу солими,
Ўз-ўзимдан айлабон ҳар ерда қийлу қолими,
Эй, биродар, то кўруб бу кўзда ашки олими,
Сўрма мазмунини, қил пайдин қиёс аҳюлими,
Езу қиш бир ерда мундоғ соҳиб афгон кўсамен.

Токи хуршид олама ёйғуси нур оқу сариғ,
Комроғлиғ узра сизга тегмасун рашқи қатиг,
Базм этмакликда Хотамга қилиб ҳамнешалиғ.
Бу фақирдин бир бақирни, дўстлар, тутманг дариг,
Ман дуоғўйи Муқимийман, қадрдон кўсамен.

МУҚИМНИЙ ҒАЗАЛИГА МУХАММАС¹⁶

Қадингни бандаси сарви хиёбон ўлди, бир манму?
Кўруб лаълиғ чаманда ғунча дил қон ўлди, бир
манму?
Юзунгни кўрди ишқ аҳлию гирён ўлди, бир манму?
Асри чашминг оҳуйи биёбон ўлди, бир манму?
Кўруб ойналар ҳуснуғга ҳайрон ўлди, бир манму?
Қаён бординг, манн то мунда ташлаб турфа доғ
айлаб,
Фироқинг илғида қўйдингу кетдинг бедимоғ айлаб,
Тамошойи чаман қасди билан кўнгулунгни чоғ айлаб,
Руҳ очдинг пардадин ул субҳким бир сайри боғ
айлаб,
Қолиб хижлатда гул чоки гирибон ўлди бир манму?

Тоңилмас нозанинлар ичра дилбар сандак озода,
Ки мисли бўлмади манзурим, эй жон, ушбу дунёда,
Кўзунг масту ҳамиша олғали жонларни омода,
Куяр жонлар на танҳо ишқинг ўтидинки саҳрода,
Тушуб бағрида яксар лола сўзон ўлди, бир манму?

Эмасму чокаринг, жоно, сани бу барча амсолинг,
Такаллум айласанг тўтйи хушгўлар бўлур лолинг,
Бўлай чун хоки раҳ қўйсанг қадам, йўлларда

помолинг,

На ёлғизман асири ҳалқан зулфу хату холинг,
Лабингга банда ҳам латли Бадахшон ўлди, бир
манму?

Тилаб васлингни ҳар дам оҳ уруб юрганда айб эрмас,
Зулол истаб лабингдин қон ютуб юрганда айб эрмас,
Жафо агёрдин ҳар дам чекиб юрганда айб эрмас,
Кўюгда бандалардек соврулуб юрганда айб эрмас,
Сочингдин сунбулу райҳон паришон ўлди, бир
манму?

Қачонким, зеб учун даври руҳингдин ташладинг
шаҳпар,

Онинг ҳар ҳалқаси пойи хирадга бўлди бир чанбар,
Ҳаёти тоза бергай мурда танга сўзинг, эй, дилбар,
Кўруб рамзи табассум бу экан, деб ҳусни Юсуфлар,
Гирифтори ўшал чоҳи занахдон ўлди, бир манму?

Ҳамиша Шавкату шаъну шукуҳингдин тўлуб олам,
Илоҳи сўлмасун бу давлатинг Дорою Ҳамдин кам,
Талабгори висолинг бор эрур, жоно, ҳама одам,
Ҳамолинг лаззатидин муждалар тонган ҳарифлар
ҳам,

Келиб ойлар Муқимий Янгиқўрғон ўлди, бир манму?

МУҚИМҲИЙ ГАЗАЛИГА МУҲАММАС

Сўрмаса ҳолим фироқида адо ҳам қилмасун,
Ман гадони ул шаҳ ўзга ошно ҳам қилмасун,

Беғуноҳлар қатлиға қошларни ё ҳам қилмасун,
Ер агар лутф айламас, жабру жафо ҳам қилмасун,
Қилмас эрса манга, ғайрига вафо ҳам қилмасун.

Истабон афғон чекар чоғимда они чун жарас,
Раҳм этиб аҳволимч йиғлашдилар мўру магас,
Эмди ҳижронни чекарга тобу тоқат бўлди бас;
Сунбули зулфи каби ошуфта айлаб ҳар нафас,
Кокулидек рўзгоримни қаро ҳам қилмасун.

То кийиб яшил қабо бебок ўлиб ул позанин,
Ноз тийгидин шаҳиди ишқ қилди ишқ элин,
Шамъи васлидин ёрутмас бўлса ошиқлар уйин,
Гар эшитмас бўлса боғларда ғиғону ноласин,
Гул юзин кўрсатмасун, булбул наво ҳам қилмасун.

Мен каби бемори ҳажринг гоҳ йўқлаб келмаса,
Нўшдоруин висолидин даъволар қилмаса,
Ул пари меҳру вафодин шаммаи билдурмаса,
Дарду ғам ишқида кун-кундин узунроқ бўлмаса,
Бир мусулмонни ўзига мубтало ҳам қилмасун.

Васли ёдисиз даме мен бўлмадим дилшодким,
Доми ишқидин яна ҳеч бўлмадим озодким,
Шоми ҳижронида кўз қоп тўкди айлаб ёдким,
Йиғламоқдин хира бўлди кўз, демини фарёдким,
Кўзга босган изларимни тўтиё ҳам қилмасун.

То тушуб ишқи кўнгуллар ичра ғам, кўзларда нам,
Қошлари ёди билан қаддим камондек бўлди ҳам,
Эмди ўлдурғай юзин бир кўрмасам ранжу алам,
Қучмасам нозук белидин бир йўл охир мунча ҳам,
Қоматимни ғам юки бирлан дуто ҳам қилмасун.

Кечди деб, ҳолинг нечук, кўрғанда гоҳо сўрмаса,
Ул пари меҳру вафодин шаммаи билдурмаса,
Мубталоларни сари кўйидин асло юрмаса,

Гар кафи пойига қўймоққа муносиб кўрмаса,
Ифлатиб кўз ёшими ранги хино ҳам қилмасун.

Шум рақибдин айрилиб, васлини гар кўрсатмаса,
Ишқида ҳолим билиб, васлини гар кўрсатмаса,
Шафқат изҳорин қилиб, васлини гар кўрсатмаса,
Якка бир оқшом келиб, васлини гар кўрсатмаса,
Рангу рўйимни бу янглиг каҳрабо ҳам қилмасун.

Бўлмади ёдида кўнглум бирдам оҳу зорсиз,
Ашқи ҳасратрез ўлиб кўз бўлмади хунборсиз,
Оққим, Шавкатни ҳоли на кечар дилдорсиз,
Келмаса кўнгул сўраб гоҳи Муқим ағёрсиз,
Бўйла аввал ишқ ўтин дилларга жо ҳам қилмасун.

МУХАММАСИ ШАВКАТ БАР ГАЗАЛИ МУҚИМИЙ

Бурқани олиб юздин ой каби дурахшон қил,
Эл кўзини ҳуснингга ўйла наргисистон қил,
Қад чекиб, хиром айлаб сарвларни яксон қил,
Субҳидам кириб, жоно, боғ пчида жавлон қил,
Доманинг насимидин гунчаларни хандон қил.

Ҳажр ўти аро ташлаб ёқмагил қуруқ тани,
Ой юзинг манго басдур найлай ўзга равшани,
Тобмадим жаҳон пчра сандин ўзга аҳсани,
Дилбаро, ёзиб гесу ҳар тарафга гулшани —
Ноз ила хиром айлаб саҳнин анбаристон қил.

То танимда жон бордур айлаини дуосини,
Гарчи сўрмас ул шоҳим ман каби гадосини,
Қилмас эрса гар ишқим дардининг давосини,
Ёр кўйидин келса, сийлаб ит эгосини —
Эй, кўнгул, юрак-бағринг ташлаб онн меҳмон қил.

Кимса кўрмади сендек хўбларни зебосин,
Ишқ эли тилар сендин дилда(ги) таманносин,
Бўлгошингда сен найлай (мен) жаҳонни раъносин,
Қилди сарв нозикляк қоматингга даъвосин,
Эй, санам, қилиб жилва, куффорни мусулмон қил.

Сен карамли бир шаҳсен бу гадолара мандек,
Истабон сани юрғон мубталолара мандек,
Учрағон, тилаб васлинг минг балолара мандек,
Хўблар амирисен бенаволара маңдек,
Марҳамат маҳалидур лутф бирла эҳсон қил.

Тобмадим даме васлинг истабон мани маҳзун,
Сен каби жаҳон ичра бормукин қади мавзун,
Муддати эрур, жоно, ҳасратингда ман дилхун,
Офтоб гар хижлат абриға десаңг ботсун,
Пардапи кўтар юздин оразинг намоён қил.

Бахт ўлуб мани ёрим кўрмадим даме дийдор,
Ман йироқу васлингда доимо эрур агёр,
Қилди Шавкат арзини эмди айлабон изҳор,
Печа муддат ўлдиким ҳажрила Муқим бемор,
Эй, нафас Масиҳосо дардларга дармон қил.

МУХАММАСИ ШАВКАТ БАР ҒАЗАЛИ ФУРҚАТИ МАРҲУМ

Бўлубмен сансизин кел асру беором, айлансун,
Бу икки чапми мастингдин сенинг бодом айлансун,
Ҳамиша бахт ила коминг сори айём айлансун,
Қуёшу ой фалак тоқидадур мудом айлансун,
Юзингдин субҳу икки кокилингдан шом айлансун.

Сўруб аҳволими қилгил тараҳҳумким лабинг шаҳдин,
Этарға шод кўнглум қил табассумким лабинг шаҳдин,
Мани бадмеҳр деб қилма таваҳҳумким лабинг
шаҳдин,

Аё, ширин забоним қил тақаллумким, лабинг шаҳдин,
Чибиядек жон бошингдин қилғоли ибром айлансун.

Юриб сан бирла айшин гар қилуб бўлса бажо ҳар
ким,
Санн босган изнинг гар кўзга қилса тўтиё ҳар ким,
Муҳаббатдин санго гар бўлса холис ошно ҳар ким,
Риёзи васлинг ичра гар тошар нашъу намо ҳар ким,
Қадингни сарвидин чун қумри ҳар ҳангом айлансун.

Балодин ёнмай ошиқ топди истаб каъбаи куйинг,
Етушти йўқлабон охирда йиғлаб каъбаи куйинг,
Мушарраф бўлди бул кун доим излаб каъбаи куйинг,
Кезиб роҳи муҳаббат, қатъи айлаб каъбаи куйинг,
Тавоф этмоққа эмди боғлабон эҳром айлансун.

Аё, эл яхшироқи муҳтасибдин хавф гар чексанг,
Бўлурда базм чоқи муҳтасибдин хавф гар чексанг,
Парилар сиймсоқи муҳтасибдин хавф гар чексанг,
Харобот ичра соқий муҳтасибдин хавф гар чексанг,
Чиқиб ташқорида бир печа дурд ошом, айлансун.

Манго боқсанг ғазаблар бирла сен, эй, сарвнзимким,
Демасмен ўзгосин сапдин, эурсан чорасозимким,
Мани гар ўзголардек кўрмасанг, эй, дилнавозимким,
Агар ноз айласанг қапча зиёд ўлғай инёзимким,
Кўн айтурман ва гар қилсанг неча дашном, айлансун.

Даме васлингга меҳмон айла, жоно, хаста Шавкатни,
Нечунким умри фонидур ганимат бил бу фурсатни,
Амон бўл то жаҳон борича кўрма асло кулфатни,
Намоён холиягу — зулфинг паришон этди фурқатни,
Дилин мурғи кўруб бу доно бирлан дом айлансун.

Мусаддаслар

ДАР ҲАЖВИ БУРГА¹⁷

Водариғо, ажаб замон ўлди,
Бургадин манга кўб зиён ўлди,
Қон тўқарда чу қахрамон ўлди,
Қутулиш илкидин гумон ўлди,
Бошга битган балойи жон ўлди,
Ким анинг зулми кўб ямон ўлди.

Ит каби кечалар келур искаб,
Бириси ирғибон, бири сакраб,
То мен ушлай десам берур манга чаб,
Ухламай, қўл яқода, деб «ё раб!»
Бошга битган балойи жон ўлди,
Ким анинг зулми кўб ямон ўлди.

Чекилиб ҳасрату вовайло,
Ҳужра ҳар кечаси бўлур ғавго,
Бурга тан мулкига солиб яғмо,
Қўймағай ухлайин десам асло,
Бошга битган балойи жон ўлди,
Ким анинг зулми кўб ямон ўлди.

Гўйиё қон тўқди шеру паланг,
Келибон қасди жонда солғай чанг,
Қутулурман қочиб қўлидан аранг,
Уйқу, бир соридин қилур мени танг,
Бошга битган балойи жон ўлди,
Ким анинг зулми кўб ямон ўлди.

Бўлди дегил ҳамал, бўлубон маст,
Халқнинг қонига қўярлар даст,
Яъни ким бўлса, уйқуға побаст,

Бориб оҳиста бергай анга шикаст,
Бошга битган балойи жон ўлди,
Қим анинг зулми кўб ямон ўлди.

Бўлса жавзо билан агар саратон,
Қутуруб эл аро солур талон,
Илкидин бир кимса тобмас амон,
Гарчи уй ичра бўлса ҳам пинҳон.
Бошга битган балойи жон ўлди,
Ким анинг зулми кўи ямон ўлди.¹⁸

Турфа заиф ўлди ушбу жисму бадан,
Хужрада лаҳза ухлаёлмасдан,
Бургалар жавридин ман эй, Шеван,
Қимнинг олдида ҳасрат айларман?
Бошга битган балойи жон ўлди,
Қим анинг зулми кўб ямон ўлди.

ФИРОҚ ШИДДАТИ...¹⁹

Юз минг осафки, чарх мани қилди беватан,
Қим манга жавру зулмини ошурди ўзгадан,
Кўнгул уйиға раҳна чекиб, солди қўзгалан,
Ғурбат чўлиға ташладиқим, ўйла кўҳқан,
Айлаб жудо шерикларимнинг висолидан,
Қилди фироқ дашти аро ғарқан миҳан.

Қандоқ ғамимни хаста кўнгулда ниҳон этай?
Ночор эмди борини бир-бир баён этай?
Қилкимни они ёзмақа анбарфишон этай,
Бу чарх жавридин сиза бир дoston этай,
Айлаб жудо шерикларимнинг висолидан,
Қилди фироқ дашти аро ғарқан миҳан.

Солиб бу ғурбат ичра мани бошим узра гам,
Қилғой шаккарни оғзима солғон чоғимда сам,

Во ҳасратоки, еткурубон дам-бадам ситам,
Қилгон жафосидан манго бир бўлғай надам.
Айлаб жудо шерикларимнинг висолидан,
Қилди фироқ дашти аро ғарқан миҳан.

Меҳнат чекарга эмди манга тоқат ўлди тоқ,
Ким заъф қилди жисмими кўб пиддати фироқ,
Ҳар кимга ҳасрат айлар эсам, солмағай қулоқ.
Накбат аёғима топш уруб қилди оқсоқ,
Айлаб жудо шерикларимнинг висолидан,
Қилди фироқ дашти аро ғарқан миҳан.

Эй кош, бўлса эрди манга мурғи номабар,
Мендин етурғай эрди шерикларга бир хабар,
Маҳзунлигимни билғай эдилар бори алар.
Еткурмайин бу мақсадима чархи кинавар,
Айлаб жудо шерикларимнинг висолидан,
Қилди фироқ дашти аро ғарқан миҳан.

Хаста кўнгулга юзланубон ҳар куни тааб,
Бўлди ғам ичра манга ёруқ рўз тийра шаб,
Бу борисига бўлди манинг гурбатим сабаб,
Харвори ғам қолди босиб, устума қулаб,
Айлаб жудо шерикларимнинг висолидан,
Қилди фироқ дашти аро ғарқан миҳан.

Кимдурки, чарх золидин ул кўрмаган газанд,
Кимдурки, меҳнат остида ул бўлмаган нажанд,
Кимдурки, ҳажр ўтига ёниб бўлмаган сипанд.
Шеван, мани ҳам айлади бу чарх мустаманд,
Айлаб жудо шерикларимнинг висолидан,
Қилди фироқ дашти аро ғарқан миҳан.

ДАР ТАЪРИФИ ПАХТА...²⁰

Ҳақ ўзи манга меҳрибон ўлди,
Бошима лутфи соябон ўлди,
Толсим яна ҳамъинон ўлди,
Мақсадим гул қилиб аён ўлди,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Ким бори ҳожатим равон ўлди.

Ман эдим бир кун нишот талаб,
Ҳар тариқадин турур эдим сўзлаб,
Мани то келди бир киши йўқлаб,
Очди ул дам-бадам фасонага лаб,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Яъни бу тарзи қиссахон ўлди.

Дедиким, Андижон эрур маъмур,
Чунки ҳақ раҳматин нишонин эрур,
Барча офоқ аро эрур машҳур,
Аҳли айши нишот ила масрур,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Камбағал тухми беиншон ўлди.

Ман дедим: «Бу эмасму фазли худо?
Бўйла давлат аларға қилди ато,
Ки десанг ушбу айшу нўшу наво,—
Бонси пахта,— бу сўз асру хато!»
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Бу сўзингдин санга зиён ўлди.

Ул деди: «Оре, фазли раб бўлғай,
Қайда бир нарса беталаб бўлғай,
Пахта олмоқда кўб тааб бўлғай,
Саъйимиз, яъни рўза шаб бўлғай,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Бош чекиб рўза зарсон ўлди».

Мен дедим: «Токи чекмас меҳнат,
Кимса тобмас шарофату иззат,
Кимки меҳнат қилур, анго раҳмат,
Қурусун қилса ким аноният,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Элни кўзиға ул ямон ўлди».

Иккимиз ўртамизда сўз қочти,
Ена ул ушбу сўзға лаб очти,
Пахта мадҳиға дурин сочти,
Таърифи ҳадди ғоядин ошти,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Андижон чунки зарға кон ўлди.

Бўлибон ушбу хайл фасонанавоз,
Сўз самандиға берибон таку тоз,
Анго ман айладим бу қиссани боз,
Яъни йўқ Андижонда аҳли ниёз.
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Айшдин пирлар жавон ўлди.

Ул деди ёна лутфи ҳақ бирлан,
Келди бу шаҳри Андижонга вагон,
Келтирур тожир аҳли ғаллау дон,
Шукриллллаҳ, бари эрур арзон,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Андижон аҳли комрон ўлди.

Ман дедим унга ушбу сўзни гўзал,
Қилмайин шаҳри Андижонни ўсал,
Сақласун ул худойи иззу жал,
Етмасун чашми баддин анга залал,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Андижон гўйиё жинон ўлди.

Ул деди: «Фасли кузда бир неча ой,
Тўладур пахтага дўкону сарой,

Солибон зовуд ичра бир неча бой,
Қилгой обод пахтадин кўб той,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Пахталардин дўкону вагон тўлди».

Ман дедимки: «Худоё, шамсу қамар
Солмасун аҳли Андижонга зарар,
Ҳам яна қилмасун мизоҳи сақар,
Эсмасун гулистониға сарсар,
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Лойиқи иззати Андижон ўлди».

Маркаб аҳли тозиёна уруб,
Ҳар сори чобқай эрди они суруб,
Ул арода келур эди югуруб,
От бошини ман сори дер эрди буруб:
«Хастадил турфа шодмон ўлди,
Ҳар киши ўз бошиға хон ўлди».

Ушбу сўздин манго эрди бу мурод,
Мани ҳар ким агар қилай деса шод,
Яхши сўз бирла айласун мани ёд,
Бўлсун ани, илоҳи, умри зиёд,
Қилким охирда хушбаён ўлди.

Қилки Шеван бу қиссаларға чунон,
Кўргузуб суръат ани ёзди равон,
Қўйди даҳр ичра ўздин ушбу нишон,
Ким гул умри келди бепоён.
Хастадил турфа шодмон ўлди,
Элга бу сўз чу армуғон ўлди.

Ижтимоий лирика

«Рабо(т)чилар намойиши ёхуд
Ватан қаҳрамонлари»²¹ китобидан

ФИРОҚ НАМУНАСИ*

Дема ҳолинг нечук, шарҳи баёнидан адашганман,
Қарини дарду гам, шоди жаҳонидан адашганман.

Агар бир пири комил илтифоти тутмаса илким,
Таманно манзили роҳи равонидан адашганман.

Юзум саргарғони ҳоли дилим бир-бир баён айлар,
Магар бу ҳол ила бир дилситонидан адашганман.

Фалак зулми, замона гардиши бағримни қон этти,
Бу янглиг қаҳри фони шодмопидан адашганман.

Недин қумрисифат фарёд ила ман ҳамнафас бўлмай,
Назокат боғининг сарви равонидан адашганман...

Кўрубош гунгу лол айб айламангиз, дўстлар,
ҳаргиз,
Хазон фасли чу булбул гулситонидан адашганман.

Билолмасман на ерга боришимни телбараб, Сидқий,
Ки бул кун ихтиёримни иноидан адашганман.

БАҲОР НАМОЙИШИ

Ургулай мен бўйла келган мақдамнингдан, эй, баҳор,
Мурдага жон берган Исодек дамнингдан, эй, баҳор.

Сабзалар тифли замин маҳдида оройини тоғиб,
Яшнади хандон ўлуб шири намингдан, эй, баҳор.

* Бир оз қисқартириб босилмоқда.

Шарқдап келган сабо боди фараҳафзо эрур,
Шоҳиди олий латофат ҳамдамингдан, эй, баҳор.

Донмо шодобу сероб, ул йўқ эрса бир куни,
Лола янглиғ қон ютарман мотамингдап, эй баҳор.

Бог аро булбул дамодам пола бирлан ҳамнафас,
Юз югон гул шавқи бирла шабнамингдап, эй, баҳор.

Бош уза қўйгай зумуррадранг афсар коҳини,
Бу саодат жумла базли аъзамингдан, эй, баҳор.

Бўлди файзингдин замин барча яшилгул фаршлиқ,
Айлагон Сидқийини мунодоғ хуррамнингдан, эй, баҳор.

1917 йил, 13 февраль

МУҲОРАБА ДАФЪИ УЧУН МУНОЖОТ*

Қилди замона аҳлини ҳайрон муҳораба.
Ҳар гўша нчра айлади гирён муҳораба.
Танг айладию қилди бағир қон муҳораба,
Гирмон қирилсун айламай эълон муҳораба,
Болқон ҳам ўлсун этмайин алъон муҳораба,

Уч йил эрурки, кетти халойиқни роҳати,
Ҳеч бир кинини қолмади бир дам фарогати,
Ҳам зуҳд элини қолмади лаззат-тоати,
Ортуқча бўлди бизлара бу даҳрнинг офати,
Кўзларда қилди ёшни қизил қон муҳораба...

Кўб одам ўлди, оҳ, жигарбандидан жудо,
Ераб, аларга сабр - таҳаммул айлағил ато,

* Қисқартириб берилди.

Ботроқ суғишни дафъини лутф айла, эй, худо,
Зероки бўлди кўброқ улус зору бенаво,
Овларни қилди турфа паришон, муҳораба.

Ё қаҳр бирла чекти фалак элга тиғи кин,
Зероки қилди барчани мотамга ҳамнишини,
Ўлди отау қолди етим неча нозанин,
Хотунлар ўлди бевау диллар баса ҳазин,
Кўб сарвқадин қилди камонсон муҳораба...

Ёраб, айла сан Сидқий қулинг бу сўзин қабул,
Ҳасратда қўйма они қилб зору малул,
Ё раб, дуони айлама рад ҳурмати расул,
Сандин сўрар муродини, бас они қил ҳусул,
Бас бўлсун эмди, тўхтасун алъон, муҳораба!

«Рабо(т)чилар келиши»²²дан
СИТАМДНИДА РАБО(Т)ЧИЛАР КЕЛИШИ

С а в о л:

Мунча муддатларда қолдингиз қаён, хуш келдингиз?
Қайси жойга бордингиз бермай нишон, хуш
келдингиз?

Йиғламоқдин бўлди кўзлар ёши қон, хуш келдингиз!
Ғамда қад бўлди дуто, тан нотавон, хуш келдингиз!
Эмди ғамгин дил уйиға меҳмон, хуш келдингиз!

Ж а в о б:

Мунча муддатларда биз кетдук уруш майдониға,
Баъзимиз тўп зов(у)тиға, баъзимиз мис кониға.
Пўрма кийдук, олдук ўзни онда солдат сонига,
Бўйишумиз суишук бу золим шохнинг фармониға.
Сиз сўранг биздин деб: «Эй, зиндонийең, хуш
келдингиз!»

С а в о л:

Борибон мис кониға, анда на ишлар қилдингиз?
Ушбу кун золим ҳукумат зулмини хўб билдингиз,
Мулку бола-чақа, хотун — барчадин айрилдингиз,

Барча золимлар қўлидин хўб қутулуб келдингиз,
Ўлди золим шоҳу қолдингиз омон, хуш келдингиз!

Ж а в о б:

Бизни озод айлади янги ҳукуматлар букуя,
Кўнглимиз шод айлади янги ҳукуматлар букуя,
Дилни обод айлади янги ҳукуматлар букуя,
Зулми барбод айлади янги ҳукуматлар букуя,
Денгиз: «Озод ўлдингиз, ваҳ, бандиси, хуш

келдингиз».

С а в о л:

Чекдингиз мис қонида қандоғ машаққат, сўзлангиз,
Юзлади ул ерда сизга неча меҳнат, сўзлангиз,
Бердиму золимлар ул ерда уқубат, сўзлангиз,
Не жафолар айлади эски ҳукумат, сўзлангиз,
Эй, асири юз балойи ногаҳон, хуш келдингиз!

Ж а в о б:

Бердилар мис қонида эски ҳукумат минг азоб,
Зулм ўтида айладилар бас жигарларни кабоб,
Кимки оҳиста иш этса, ўн қадоқ нон иштароб,
Тан уйини (иғ) йиқти ер узра, бели қилди хароб,
Демангизлар бизлара: «Эй, шодумон, хуш келдингиз!»

С а в о л:

Сизлара золимлар ул ерда нечук зулм этдилар?
Зулм ила — ош ўрнига — бердиму ё хуши жигар?
Ухлатурга қўймайин ишлаттиму шому саҳар?
Оч ўлуб, муҳтож ўлуб, қон юттингизлар ё магар?
Зулм ила қадди эгилгон нотавон, хуш келдингиз!

Ж а в о б:

Оре, ул зулм аҳли кўб биз барчани оч айлади,
Парчаи нон, бир пиёла чойга муҳтож айлади,
Бизни неча зулм ила очу яланғоч айлади,
Яхши ош ўлса, ўзи еб, бизга қирмоч айлади,
Юзни ғам сўлдирди, денгиз: «Заъфарон,

хуш келдингиз!»

С а в о л:

Зулм эли сизларни ул ерларда кўб оч этдиму?

Ошу нон бермай алар муҳтожи кўмоч этдиму?
Ғам таоми бирла ё қурсоқингиз чоч этдиму?
Зулм ила олиб либосингиз яланғоч этдиму?
Йиғламангиз бу ситамдин, шодмон, хуш келдингиз!

Ж а в о б:

Бизни ул эски ҳукумат турфа сарсон айлади,
Бас олиб бордию жойимизни мис қон айлади,
Ошу нон ўрнига урдию бағир қон айлади,
Баъзимизни нотавону зору полон айлади,
Ҳолимиз ўтти бу хил, денг: «Бағри қон,
хуш келдингиз!»

С а в о л:

Мис қонда шунча муддат айладингиз қандоғ иш?
Ер юзида қилдингиз иш, ё ер остида юмуш?
Бошингиздин ўтди қаптоғ меҳнат ила ушбу қиш?
Сизлара қандоғ машаққат берди борин ҳам келиш?
Йиғлатиб кетган эдингиз, бас амон, хуш келдингиз!

Ж а в о б:

Борибон мис қонда бўлдук неча муддат муқим,
Зулм тоғи остида қадрлар дуто бўлди чу мим.
Ер тағига гоҳ туштук бир-яки, уч чақирим.
Ер босиб қолгайму деб жон титрар эрди, оҳким,
Бизга лойиқ, десангиз: «Эй, тоза жон
хуш келдингиз!»

С а в о л:

Мисни қондин не тариқа олдингиз, айланг баён?
Қўлда олдингизму ё лўм бирла, ё кетмон билон?
Ёки бир асбоб бердиму қўлингизга равон?
Мисни олдингиз нечук қувват била, эй, нотавон?
Эй, фалақдин зулм етган, бағри қон, хуш келдингиз!

Ж а в о б:

Берди бир қўлга чироғу ёна бир қўлга темур,
Ер тағига ушбу ҳолат бирла кирдук биз ғаюр,
Баъзимизга берди гурзи, мисни тобсанг, мунда ур,
Ер тағи намноку танлар ожиз ўлди мисли мўр,

Айтингиз табрик этиб: «Эй, қаҳрамон,
хуш келдингиз!»

С а в о л:

Ер тагида, фор ичида оч ўлубон қолдингиз,
Иш қатиг бўлгон жиҳатдин оҳ, беҳад толдингиз,
Ноилж ўлгон учун бу ишга гардан солдингиз,
Кечқурун чарчаб-ҳориб жойингиза йўл олдингиз,
Ғам матоъини сотиб, эй, кордон, хуш келдингиз!
Ж а в о б:

Сидқий, қилғил дуо, ҳеч кимга бу иш тушмасун,
Зулм элига ҳақ таоло нотавонни қўшмасун,
Барча давлат тинч ўлуб, ҳеч бир замон суғушмасун,
Ена элнинг роҳати тўшокига ўт тушмасун,
Ғам самумидин юзи барги хазон, хуш келдингиз!

СИЗЛАРГА МУЖДА

Фалақин жавридин синган ўшал болу нарим келди,
Вужудим боғи нахли, равшани чашми тарим келди.
Худонинг шукрини қайси забон бирлан адо айлай,
Карам дарёси жўш урди, дурахшон гавҳарим келди.
Фироқда дамодам, эй, кўзум қонлар тўкар эрдинг,
Бас амди қон ёшингни тўкмаким, ул дилбарим келди.
Мусофирликда ранги қаҳрабо янглиғ сариғ бўлгон,
Қизил гулдек юзи сўлгон менинг боғу барим келди.
Ғариблигда жафо чеккан, ситам тортган, алам кўрган,
Қади ғамдин дуто бўлгон машаққатсарварим келди.
Ғариблиқ юртида ҳайрону сарсон ўлмасун ҳеч ким,
Ғарибу нотавон ўлгон ситамкаш раҳбарим келди.
Ғариблиқ юртида очин-тўқун ишлаб совуғларда,
Қади хамлиқ кўзи намлиқ, юзи чун заъфарим келди.
Замона гардишидин кўб жафолар чекмаган ким бор,
Худоға шукрим, кўзимни нури сарварим келди.
Жафо бирла эзилгон дил шифо тобти, буқун Сидқий,
Ки ул ҳозиқ табиби ғамзада нек ахтарим келди.

ЭСКИ ХУКУМАТ ЗУЛМИ

Оҳким, кўз тўкти қон Эски Хукумат дастидан
Бўлди танлар нотавон Эски Хукумат дастидан.

Молимпэни, жонимизни, зулм пла босиб олиб,
Бўлди эл муҳтожи нон Эски Хукумат дастидан.

Бевау бечоралар очу ялангоч йиглашур,
Бас, бузулди хонумон Эски Хукумат дастидан.

Эҳтиёт этмас эсанг, пул деб...* қўл урар,
Тўзди, йиртилди чафон Эски Хукумат дастидан.

Бир белат олмоқға беш сўм, баски, мандин олдилар²³,
Айламайму юз фиғон Эски Хукумат дастидан?

Зулм ўти бирла жигарлар, куйдию бўлди кабоб,
Чунки ўртанди жаҳон Эски Хукумат дастидан.

Гар бозорға бир шмарса тушса олди зўр ила,
Кўрди кўб одам зиён Эски Хукумат дастидан.

Хонну золим қароқчи киссабурлар эрдилар,
Ўлдилар кўб кордон Эски Хукумат дастидан.

Меҳру шафқат битдию йўқ бўлди элнинг кўнглидан
Ким, тошилмас нарча нон Эски Хукумат дастидан.

Тўқчилик кетти, келиб ўрнига бу қимматчилик,
Бу каби бўлди замон Эски Хукумат дастидан.

Шод эмас ёшу қари ҳеч, ер аро бу жазм эрур,
Ким бўлубдур нотавон Эски Хукумат дастидан.

Мардикор олмоқ хусусида қирилди кўб киши,
Бўлди бас, ўқға нишон Эски Хукумат дастидан,

* Уят сўз.

Солди қирғизларни бошига, билурсиз, қатли ом,
Оқти сув ўрнига қон Эски Ҳукумат дастидан.

Сотдуку бердук ҳама уйда йўқу бор. нарсани,
Қолмади синган қозон Эски Ҳукумат дастидан.

Шукрим, Янги Ҳукумат, Сидқийё, шод айлади,
Йўқса, чиқгай эрди жон, Эски Ҳукумат дастидан.

А Ч И Ф Ш И Қ О Я Т

Ман мусофирману душманларим итдан ҳам кўб,
Оре, ҳар ерда мусофирни топиб ит қонадур.
Сидқийё, бўлма жаҳон аҳлидин озурда, бале,
Аввало, захм урубон, сўнгра табибга чопадур.

1917 йил, 19 март

«Тоза ҳуррият»дан²⁴

САОДАТЛУ ҲУРРИЯТИМИЗ УЧУН ТАБРИК

Сизларга бўлсун ушбу янги замон муборақ,
Беруҳ танга киргон бу тоза жон муборақ.

Ҳар кўчаларда «Урра!» тортиб, қилиб намоён,
Байроқ тагида айтгон нутқу баён муборақ!

Янги ҳукуматимиз бизга бериб ҳуррият,
Яхши кўз ила боқти, эй, мусулмон, муборақ.

Ул барча эски золим зиндон аро ёпилди,
Сизларга, эй, мусулмон, мундоғ нишон муборақ,

Борони адл бирлан бизларни бу вилоят
Бўлса ажаб йўқ асло, рашки жинон муборақ.

Ҳуррият ойн туғди адл осмони узра
Вақти садоқат ўлди амну амон муборақ.

Айлаб фидо тану жон хўб қилдилар намоён,
Бас, бахтимизга бўлсун ёшлар омон муборак.

Ул шуму наҳс толеъ Эски Хукумат аҳли
Бир кунда эл кўзидин бўлди ниҳон муборак.

Миршаб-палиса итдек тишларди эл аёгин,
Бир кечада йўқ ўлди, кетди қайн муборак.

Эл қонини ичарга кўб ташналаб эдилар,
Хунхорлар йўқ ўлди, эй, мусулмон, муборак.

Ғам вақти ўтти, лекин севинч замони етти,
Қим тўлди хушхабарлар оламга, жон, муборак.

Ийди ҳурриятингиз, Сидқий, бу шева бирлан
Қилди на яхши иншо, эй, дўстон, муборак.

ҲОЗИРГИ НАМОЙИШЧИ ТАРАҚҚИЙПАРВАР ТОШКАНД ЁШЛАРИ ҲАҚИДА

Замоннинг офатидан доимо бўлсун амон ёшлар,
Ситамгар чархдин ҳам кўрмасун зарра зиён ёшлар.

Тараққийпарвар ўлсун, сарвар ўлсун эл борисига,
Амон бўлсун, эсон бўлсун, яшаб неча замон ёшлар,

Маорифу ҳаёт шахсиясин доим лисонидин,
Жаҳолат аҳли иршодиға бўлсун таржимон ёшлар.

Таолию тамаддуи маслакидин заррача чиқмай,
Тараққий худ агар жисм ўлса, бўлсун ҳам чу
жон ёшлар.

Ҳама диндошларин* бирлаштирурға хўб тиришгай-
лар,

Талотўф бирла айлаб бир неча нутқу баён ёшлар.

* Миллатдошлар маъносида.

Муҳаббатшевау хушхулқу боҳушу хирадпеша,
Ҳаваскори тараққий ва тамаддун қаҳрамон ёшлар.

Илоҳи лутфи покнинг соясин ҳаргиз дариф этма,
Ки бул кун юртимизга бўлдиларчун соябон ёшлар.

Киришгайлар на мушкул ишлар ўлса жону дил
бирлан,
Тиришгайлар на мақсад бўлса, оре, комрон ёшлар.

Демаслар бу қазоқдур ё, нўғойдур ё бу қишлоқи,
Бўлаклаб ё ўгайлаб четга қўймас ҳеч бир он ёшлар.

Разолатпешалар ахлоқин ислоҳиға саъй айлар,
Туғушгондин зиёда барча элга меҳрибон ёшлар.

Ҳамиша яшнасуллар комрозлиқ ямғури бирлан,
Баҳор айёмида андоқки, яшнар бўстон, ёшлар.

Туну кун ўзларипинг кори-бори бирла шуғл айлар,
Тафаккур бирла ўткаргайлар ўтса ҳар бир он ёшлар.

Бу ҳуррият замонида аларни тарбият қилсак,
Гумон йўқтурки солғайлар фалакга ошён ёшлар.

Келинг, ўглингизи мактабга йўллаб ҳиммат айлангиз,
Иш ўрганса, ҳунар билса, ясар айрупилон ёшлар.

Аларга ғойибона, Сидқинё, арзи муҳаббат қил,
Ажаб эрмаски бўлса, сан билан гар ҳампоян ёшлар.

Ҳ О Й!

Вақти иш ўтти, дило, эмди қачон уйғонасан?
Етибон гафлат аро, эмди қачон уйғонасан?

Кетти гафлат, етти ҳуррият замони огаҳ ўл,
Етасанму уйқуда, эмди қачон уйғонасан?

Зулмату жаҳл этти кўнглингни, дариғо, билмадинг,
Тошкўмирдин ҳам қаро, эмди қачон уйғонасан?

Бодаи пшрат билан бадмастдурсан, оҳким,
Ақлу ҳушунг йўқ бажо, эмди қачон уйғонасан?

Меҳрибонлиқ, якзабонлиқ, ҳаминонлиқ фўрсати,
Келди бул кун, гофило, эмди қачон уйғонасан?

Одам ўлдинг сан, бале, илму фўнун ўрганмайин,
Янчилиб жаҳл остида, эмди қачон уйғонасан?

Эмди тур, тезроқ югур, илму маорифға қўл ур,
Ётма парқу кўрпада, эмди қачон уйғонасан?

Жаҳл бир ўтдурки, теккан кимса ёнмай қолмағай,
Ётти ул ўт ёнинга, эмди қачон уйғонасан?

Хусну дониш доманин тутким, ҳама уйғондилар,
Қилдилар ҳожат раво, эмди қачон уйғонасан?

Тур, тириш, илм иста, ётма, ўзгаларни тобакай
Қўл очиб, айлаб дуо, эмди қачон уйғонасан?

Бесиноат, беҳунар, бекасблиқ бирлан ўзинг,
Шухрат эттинг, Сидқийё, эмди қачон уйғонасан?

1917 йил, 24 март

ХУРРИЯТ ИЙДИГА ТАБРИК²⁵

Хуррият ойн туғқоч, зулмат қаёна кетди?!
Яъни жафоу жавру кулфат қаёна кетди?!
Ислом эли бошиға бултур бу дамлар ичра
Ҳар лаҳза тоғча тушгон меҳнат қаёна кетди?!
Мазлум элин, дариғо, ҳолина боқмагон ҳеч

Охир йиқилди золим, давлат қаёна кетди?!
Мазлумларнинг охи гўёки тийри дилдўз,
Золимни йиқти, анга лаънат, қаёна кетди?!
Оғоз:

Йиди хурриятингиз бўлсун бажо муборак!
Ислон элина охи қилсун худо муборак!*

Юз шукр, кетти биздан захроблик жафолар,
Зероки бултур эрдук гам бирла қад дутолар,
Ҳар лаҳза ичра тортиб ташвиши зулми золим,
Гулдек юзини гамдин сўлдурди маҳлиқолар.
Золимни зулми елдек бизлардин ўтти, лекни,
Селдек ўзин бошига ёғди ажаб балолар.
Ҳар гамга шодлиқ бор, оятни маъниси — бу,
Гамдин қутулдук эмди, эй, ёру ошполар.
Ойнаи кўнгулдин гам занги кетди яксар,
Гардунни даври берди шафқат била жиполар.

Бошларда эрди бултур мингларча шўру гавго,
Эл барчаси эдилар бесабру бешикебо.
Бизни аёқга олиб эзган гуруҳи золим
Юз шукрим, охир чоғ бўлди бариси расво.
Сабру таҳаммул этдук зулм аҳлининг ишига
Ҳақ бизни шод айлаб, оларга солди яғмо.
Намруд ҳаддин ошти, яъни ўзини унутти,
Бир ланг пашна йиқти ҳақ амри бирла танҳо.
Биз, ажз эли, мабодо чексақ фигон шарорид,
Золимни хонавайрон айлар бу ўт ҳамоно.

Зулм аҳли, оҳ, бизни ноком айладилар,
Бас, яхши номимизни бадном айладилар.
Чун рўзи равшан эрди бахт ила толсимиз,
Қошлаб қаро булутдек чун шом айладилар.
Жон риштасига эй, жон санчиб таадди тийгин,
Ҳар лаҳзаларда кори ҳажжом айладилар.

* «Оғоз» ҳар банд сўнггида такрорланиб келади. (Ред.).

Биз, сода халқларнинг йўлига макру фандин
Побанд айламоқға юз дом айладилар.
Кўрганда зулм элнин икром айладук биз,
Бизларга лек тарки икром айладилар.

Қайғурма, эй, кўнгул, сен шулдур замона корп,
Ким бўлмагай бир ишда ҳар доимо қарори.
Бу даҳр золи элнин юз ишва бирла алдар,
Алданма ишвасига йўқ аҳдин аътибори.
Эй, содаваш, суюнма, беш кунлук ишратингга,
Бахтингга доим ўлмас кўк даврининг мадори.
Гаҳ сарбаланд қилса, гаҳ мустаманд қилгай,
Гардуни дунинг эрминш рафтори шундог, оре.
Золи синехр эрминш айёран фусунгар,
Оғу бериб қотургай, ким бўлса они ёри.

Гар қодир эрсанг элга кўрма раво жафони,*
Ким бўлмагай отингга бу даҳр жовидона.
Кел, золимо, назар қил, Заҳҳок қайға кетди?!
Сан ҳам кетарсан охир, иш қилма золимона.

Сидқий, дуо қил эмди, золим эли қирилсун!
Дунёда хор бўлсун элнинг кўзига матъун.
Кўз ёшимизни қилди чун лола, раҳм қилмай,
Чун сарв қаддимизни кулфатдин айлади нун.
Золим эли ишонди дунёлиқига, оре,
Лекин ҳалок бўлди моли билан чу Қорун.
Бизларни ҳайдадилар сахроу боғ сори,
Кезсун алар ҳам эмди бизларча кўҳу ҳомун.
Ҳар марду зан дуоси охир вожиб ўлди,
Ким гайбдин етушти зулм аҳлига шабихун,
Оғоз:
Ийди ҳурриятингиз бўлсун бажо, муборак!
Ислом элини они қилсун худо, муборак!

* Банд қисқартириб олинди.

Турли шеърлар

Бу дам қон йиғлама муллолар* ўлди ёринг,
эй, миллат,
Ки, бул кун тонди равнақ маҳв ўлан осоринг,
эй, миллат.
Йўл олган эрди суйи инқироза кўпроқ осоринг,
Биҳамдиллоҳ, ривож авжига минди коринг,
эй, миллат.
Ғаму қайгуларинг чекмак билан умрлар эрди,
Шабиҳупи жафодин зор ўлуб беморинг,
эй, миллат.
Қулоғимга «Сафохон»у «Ироқ»дин келур хўброқ,
Ҳазин овоз ила ҳар соридин гуфторинг,
эй, миллат.
Тараққий авжида шодон яшаб минбаъд обод ўл,
Ватан аҳлини шод этди гўзал атворинг, эй, миллат.
Тамаддун чархида чун меҳри анвар нур шон ўлғил,
Еруғ этсун жаҳонни(нг) зулматин анворинг,
эй, миллат.
Ватан аҳли ёмон душманларинг дафъи учун бўлсун —
Зафар майдонида доим сипоҳсолоринг, эй, миллат.
Ҳақиқатжў, ҳақиқатгў бўлуб ҳар бир ватандошим,
Юруб бош ила бўлсун шонли хидматкоринг,
эй, миллат.
Забун ўлсун, йиқилсун, ики юзи қаб-қаро бўлсун,
Қаю бадкор агар бузса сенинг рафторинг, эй, миллат.
Қаю мажлисда бўлсам сўз — дуринг мадҳинг ҳаво-
сида,

* Муллолар — зиёлилар маъносида.

Агарчи арзимас қилдим бале ишлоринг, эй, миллат.
Самимий қалб ила ҳар кимса, доим юрсаю турса,
Азиз ўлсун жаҳонда бўлса гар гамхоринг,
эй, миллат.
Адувлар хайлини дафъ этгали тийги забон бирлан,
Эрур Сидқий ҳамиша бир фидойи ёринг, эй, миллат.

* * *

Қўлда машғал қамроғ ичра ўйнама,²⁶
Шиша олиб тошлог ичра ўйнама.

Тўда-тўда ўт йилонсиз бўлмагай,
Эй, азизим, янтоғ ичра ўйнама.

Эгри-бугри йўлни тоза билмасанг,
Йўл йитургайсен, тоғ ичра ўйнама.

Тўда кул ҳеч ерда чўғсиз бўлмагай,
Ўртанурсен ўчоғ ичра ўйнама.

Донмо аҳли биликлар бирла бўл,
Бола янглиғ қўндоғ ичра ўйнама.

Гар десанг, бўлсун таним сиҳҳат мудом,
Шабнам ичра, яфроғ ичра ўйнама.

Билмасанг то, Сидқий, зоҳир ҳолини,
Имтиҳонсиз ўртоғ ичра ўйнама.

* * *

Вақти саёҳат ўлди гул очқон баҳорда²⁷,
Еронлар пла коса ичинг лолазорда.

Сабза жўжуқлари бўладур не суворлиг,
Сиз ҳам ўюн очинг келибон сабзозорда.

Биз ҳам неча шаҳрни кўруб сайр айладук,
Тошканча ўлка учрамади ҳеч диёрда.

Куз фасли бўлди, ушбу сўзими англиз,
Яъни, не бордур энди совуғда Бухорда.

Сидқийни ушбу пандини жон ичра беркитинг,
Етинг иснегда ёрни қучоқлаб канорда.

* * *

Инсон демаминш сирни аён айлади Сидқий²⁸,
Ҳеч ким демагон сўзни баён айлади Сидқий,
Хонилари чақмоқга чаён айлади Сидқий,
Ўз қотилига арзай жон айлади Сидқий,
Майдони сухан саҳнини қон айлади Сидқий.

* * *

Гар гадо ош тобса, тобмайдур идиш,
Ногаҳон тобса идиш, тобмайдур ош.

* * *

Оту тўнни на қилай бошимда кўптур галваси,
От ила тўндин зиёда манга Сидқий гул керак.

* * *

Кўюнғ Сидқийни бир дам чексун эмгак оқча
топмоқға,
Ки элнинг энг ямони бу замонда камбағал эркан.

ЛЕНИН ҲАҚИДА²⁹

Ленин тузган жамият,
Элга берди амният,
Камбағалга ҳамият,
Олам аро хўб зийнат.

Ленин бўлиб бир юлдуз,
Ҳечалар бўлди кундуз,
Жонлар бўлиб омонда,
Эмди яшармиз юз-юз.

1923 йил, Боғи айон.

* * *

Ватан надир, туққан ерим, тургон ерим³⁰,
Ўсиб-униб, ўйнаб-кулиб юрган ерим.

Ватан менга ҳақиқатда кўндоқ каби,
Тарбиянинг негизини қургон ерим.

От-эшакда ўрдан-қирдан бугдой ташиб,
Иссиқ кунда ўнғайсизлик қўрган ерим.

Қайда бўлсам, қайда турсам, қайда юрсам,
Мангу ўйнар кўзда жавлон урган ерим.

Жоним ватан, таним ватан, кўзим ватан,
Эсдан чиқар они кўргоч кўрган ерим.

Жоним бирлап, таним бирлап нега сўймай
Роҳат яшаб, соғлом яшаб юрган ерим.

Чет шаҳарнинг гулзоридан кўзга яхши,
Ўроқ бирла хору хасин ўрган ерим.

Сидқий мени меҳнатини гарчанд эзар,
Қайда борай даври даврои сургон ерим.

*Русия инқилоби*³¹

*Сабаби назми инқилоб**

Йўқ эрди менинг бу каби хоҳишим,
Ки йўқ эрди мундоғ иш ила ишим.
Ғарибу фақир у залилу ҳақир

* Қисқартиб берилди.

Эдим, лек йўқ эрдим усру далир.
Эдим ҳаминон касби ойин била,
Дилим шод эди сабру тамкин била.
Бу суратда умрум ўтуб печа йил,
Манго эрди ҳар ёнда сад сабил.
Ки эски ҳукумат замони аро,
Йўқ эрди бу хил журъат этмак манго.
Алар асрида журъат этсам агар,
Енар эрдилар турмаға сарбасар.
Чурутқой эдилар вужудум, бале,
Узулғой эди тору пудум, бале.
Алар бошига бўлди зулми бало,
Йиқилдилар ўз қозигон чоҳиго.
Жафо айлама элга, эй зўрманд,
Ки ногаҳ фалак айлағай мустаманд.
Замон макридин бўлма гофил, даме,
Ки бошинга урғай жафо тошини.
«Лаҳ-ул-минна кийят-ул офат» бугун,
Ки етди бу янги ҳукумат бугун.
Бу журъатға янги ҳукумат сабаб
Бўлуб шавқманд айлади, ё ажаб.
Илоҳи, бу янги ҳукуматни сан,
Мудом айла ҳамдўш адолат билан.
Яна қайтадин бизни хор айлама,
Ул эски балоға дучор айлама.
Ул эски балони чунон маҳв қил,
Ки ҳибс ичра ўтсун ҳама ою йил.
Мана боиси назми поким манинг,
Мана сўзиши дардноким манинг.
Дедим, пазм бўлса бу зўр инқилоб,
Халойиқ кўзиға бўлур бас ужоб.
Бу ишда бағоят қилиб эҳтимом,
Халаф тарзида қўйдум ўздин бу ном.
Ки йўқтур жаҳонда сабот, эй ахй,
Сабот истасанг, бас, уёт, эй ахй.
Жаҳон мулкиға айлама иттико,

Ки кўб сан кабиларни қилди фано.
 Бировни қилур сарв янглиғ баланд,
 Бировға берур дарра бирла газанд.
 Тўла помдору тўла шаҳриёр
 Қаро ерни қаърида тут(д)и қарор.
 Бас, эмди мажолингни борида сан,
 Асар қўй, камолингни борида сан.
 Асар қолса сандиң жаҳонда агар,
 Сани(нг) гўйнё эл тирик деб санар.
 Маца қолди Фирдавсийдан ёдгор,
 Гўзал номи алҳол эрур барқарор.
 Анинг пазми бирла шаҳони Ажам,
 Эл оғзида гўё тирик ҳали ҳам.
 Бу сўзлар ҳунарварга маълум эрур,
 Вале шум ҳасадчиға мазмум эрур.
 Илоҳи ҳасад аҳлиң эт поймол,
 Анинг боғи умриға тез рахна сол.
 Ҳамиша ани хору зор айлағил,
 Балоларға, ёраб, дучор айлағил.
 Муродиға сткурмай эй мустаманд,
 Бало риштаси бирла эт пойбанд.
 Машаққатни(нг) зиндониға банд қил,
 Фалокат балосиға пайванд қил.
 Ани рашк ўти бирла ҳамдўш қил,
 Мазаллат бирла, бас, ҳамоғуш қил.
 Анго зарра кўрсатмағил яхшилик,
 Ки худ этмади қилча яхши қилиқ.
 Ҳама фазл элидин шикоят тузар:
 Эрур воқеан ул лаин — динбузар.
 Ки дажжолдин ҳам батар фитнаси,
 Бузулғой бале печа диллар басо.
 Ҳасадчидин, эй Сидқи(й), дод айлама,
 Алардин умиди мурод айлама.
 Масалдурким, ит ак-ак айласа ҳам,
 Бўлурму фалак узра ой нури кам.

ПЕТРОГРАДДА ВОҶЕАЛАР НЕЧУК БОШЛАНДИ ВА НЕ РАВИШДА УСДИ

Ингирма учунчи Фебрал аро,
Баногоҳ қўзғолди бу можаро.
Қиёмат иши анда барпо бўлуб,
Хужум аҳлидин кўб алоло бўлуб.
Сигишмай тўлуб кўчау кўй аро,
Келур ўйлаким халқлар тўй аро.
Хотин-қиз, қари-ёш «ҳо-ҳо» билан,
Алар ҳар бири турли савдо билан.
Фалак узра юзланди беҳақ фиғон,
Кн яъни дер эрди ҳама ошу нон.
Хусусан тўлуб эл Вибўре соридин,
Фиғон этти золимлар озоридин.
Бўлуб барча очлиқ балоси била,
Иши йўқ эди қиз аноси била.
Ато сорига ўгли боқмай даме,
Қилиб эрди овора ўз мотами.
Ниҳоятда жондин тўюб, танг ўлуб,
Заифликда мў бирла ҳамранг ўлуб.
Кўрунмай алар кўзига жисму жон,
Ҳама дер эди: Нон! Эй-вой, поп!
Кўруб беҳақ онлар фалакдин жафю,
Печа қадди позуклар ўлди дуто.
Етиб хоки зиллатда кўб позанли,
Суманбар, пари, ғайрати ҳури пйн.
Қилиб очлиқ печаларни ҳалок,
Ер узра йиқти этиб сийна чок.
Бу кунда халойиққа поп етмайин,
Эмас поп, бир овучча дон етмайин.
Чиқиб халқдин «нон»у «нон» деб садо,
Йўқ эрди мунигдин бўлак можаро.
Бўлуб беҳақ одам гуруҳо-гуруҳ,
Замин бўлди эл зарбасидин сутуҳ.
Агарчандиким кўҳи тамкин эди,

Бале нон ҳавосида гамгин эди.
Новвойхона олдида кўб ўлтуруб,
Қилурди фиғон нон дебон қичқуруб.
Бу кун бу каби бас ўлуб инқилоб,
Халойиқ ўз уйига қилди шитоб.
Алар баъзиси тарқади ўзича
Ва баъзиси палитсалар сўзича.

Икинчи кун андин ўсуб инқилоб,
Халойиқ шаҳр сори қилди шитоб.
Фиғондин тўлуб кўчага ҳой-ҳой,
Баробар эди барча шоҳу гадой.
Тўлуб шаҳрнинг маркази эл билон,
Ародан кўтарилди доду фиғон.
Халойиқ аро қаҳрамон инчилар,
Далирона йўл олдилар сарбасар.
Палиса дамо-дам чекиб кўб нафир,
Халойиқ йўли узрига тўкти қир.
Ҳама гўшаларга қоровул қўюб,
Ҳама кўчаларга чошовул қўюб.
Шаҳрни кезиб юрди патрул базе,
Ки қўзгамасун фитнеса ҳар бир касе.
Шаҳар йўлларин қуршаб аскар олиб,
Ҳама гўшаларин саросар олиб.
Мунга боқмайин қаҳрамон инчилар,
Шаҳарга кириб айладилар мақар.
Ўрамларга тарқалдилар ул гуруҳ,
Бўлуб мавжп дарё каби кўҳ-кўҳ.
Чу дарё ўшал дам бўлуб мавжзан,
Зафар бўйи келди алар мавжпдин.
Алар халқ учун айлабон жон фидо,
Ки яъни бу хил қилдилар можаро.
Ўшал кунда соат ўн икки эди,
Шаҳр марказин тутти одам базе.
Ки Азтомински ўрамлар аро
Никўлай вокзали қаршусида,

Үн икки минг одам алоло чекиб,
Қиёмат куни шакли «ҳо-ҳо» чекиб.
Йиғилдилар онларға йўқ сону ҳад,
Қиши билмас эрдик қилғай адад.
Ушал дам аро тўхтади кўнкалар,
Ки мўрумалахдек эди ишчилар.
Бўлуб анда шўри қиёмат бажо,
Халойиққа юзланди кўб можаро.
Хатиблар чиқиб халқ ўртасидан,
Ажаб нутқлар бошлади шуълазан.
Бу нутқ ила барча муассир бўлуб,
Фигон этилар йиғлашуб, оҳ уруб.
Қизил байроқ ўлди намоён бу ҳол,
Палиса кўруб они, бас, бўлди лол.
Палиса они олғоли зўр этиб,
Ололмади ўзни ранжур этиб.
Зафарлик бўлуб қаҳрамон ишчилар,
Палитсаға байроқни бермадилар.
Сўзин бас-адо қилғоч икки хатиб,
Учунчи хатиб бошлади сўз туриб.
Қазоқ аскар ул дамда бўлғоч паид,
Халойиқ таралди бўлуб ноумид.
Секин ҳар тараф сори тарқалдилар,
Баҳона билан уйға йўл олдилар.
Невский* ила кетган эллар билон
Литейни* да кўб эл қўшулди равон.
Шижоат бўлуб анда фармонраво,
Ки бўлди алар барча бир тап аро.
Палиса яна отлиқ аскар билон
Ўрам бошини бўғди бориб равон.
Қилиб қаҳр онларға: «Кетгил!»— деди
Қулоқ солмади анга онлар, бале!
Бу ҳолатда золим палиса равон
Халойиқни оттию бас, тўкти қон.

* Кўча помлари.

Ҳар отганда кўб кимса мажруҳ ўлуб,
Кўз очқунча бир неча беруҳ ўлуб.
Неча кимса бўлди қотиг ёрадор,
Йиқилди ер узра бўлуб хору зор.
Жафо бори қадди дудо айлади,
Фалак бу каби можаро айлади.
Эрур бу каби кори гардуни дун,
Гаҳи сарвар айлар, гаҳи сарнигун.
Гаҳи наст айлар, гаҳи сарбаланд,
Гаҳи ожиз айлар, гаҳи зўрманд.
Гаҳи пашпани фила голиб қилур,
Чумолини гаҳ шера голиб қилур.
Ки, алқисса, эл ушбу ҳолат билон,
Шаҳр Думаси сорп бўлди равон.
У кун Дума жамъияти бор эди,
Шаҳр бошлиғин эл талаб айлади.
Ки, яъни чиқиб бизға нутқ айласун,
Қулоқ солиб анга супайлук бўюн.
Шаҳр бошлиғи айлаб у сўзин рад,
Ўзин уйида қолди ул муътамад.
Қазоқ аскар элни жўнатти тамом,
Алар ҳам жўнади у дам, вассалом.
Яна халқ ўлубон гуруҳо-гуруҳ,
Қазонски кўчада этти шукуҳ.
Бу ҳолатда ўн минглаб эл тўпланиб,
Тўла ихтилол жирлари жирланиб.
Фалак саҳнасин айлади, бас-батанг,
Эшитган қулоқ барча бўлди гаранг.
Қазоқ аскар ул дам аро келдилар
Халойиқни тортқоли сарбасар.
Ушал дам халойиқ бир оғиз била:
«Қазоқлар яшасун!»— деб этти нидо.
Яна элнинг оғзида: «Нон! Нон!»— дебон,
Қулоқларға англанди сонсиз фиғон.
Ҳама эрдилар ожизу потавон,
Ки онларға зулм эрди кўб ҳукмрон.

Палитсага ёрдамга аскар келиб,
Халойиқни бутратти ваҳшат қилиб.
Афисарлар отмоқ била қўрқутуб,
Жўнатти халойиқни ҳар ён тутуб.
Халойиқ таралди бўлуб фард-фард,
Ки бўлди макони сари раҳнавард.

* * *

Палиса учунчи кун кўб шошиб,
Зулумона тадбири ҳаддан ошиб,
Камингоҳлар ичра салдат туруб,
Шаҳрининг минорига тўнлар қуруб,
Пулимўтни элни(нг) қирарга қатор
Терилди, нечукким турар аждаҳор.
Қаровул қўюлди ўрамлар аро,
Ки дафъ айлағай бўлса бир можаро.
Шаҳр йўллари барчаси бўлди сад,
Шаҳрға кирарға чибинга на ҳад.
Олиб ҳалқаваш жапдармлар бори,
Ки ўтқазмади кимсани ул сори.
Бу кун ҳуррият тоза ойин тониб,
Ҳама иш гўзал бўлди жойин тониб.
Ҳамма ишчилар иттифоқ айлади,
Ки хос ўзларига вакил сайлади.
Бу гавгода бўлмоқга бир раҳнамо,
Гўзал жаъмият айладилар бажо.
Бу фикратда аҳли ҳупар барчаси,
Ҳама бир тан ўлди магар барчаси.
Ҳама матбаа ишчиси бир бўлуб,
Қўшулди саноат элига келуб.
Бу кун кеч бўлуб, бир неча шов-шув,
Палиса билан бўлди зўр отишув.
Неча позанип анда қурбон ўлуб,
Йиқилди ер узрига бежон ўлуб.
Қазонски кўчада қон сув каби

Равон ўлди. Бош ётти лимў каби.
Халойиқни тўхтатти салдатлар.
Отиб кўкка милтиқларин сарбасар.
Фалак узра юзланди сонсиз сурон,
Дер эрдинг йиқилди магар осмон.
Бўлуб кечанинг рўзгори қаро,
Ажал илкида бўлди умри адо.
Ярадорлар бўлди, баса беҳисоб,
Пилондек этар эрдилар печу тоб.
Бўлуб хоку хун бирла оғушталар,
Ўлукдин кўтарилди кўп пушталар.
Саросар халойиққа етти жафо,
Магар ёғди кўкдин аларға бало.
Балойиқи йўқтур давоси анинг,
Халойиқ бўлуб мубталоси анинг.
Чидолмай мунга, йиғлаб эл ҳой-ҳой,
Дер эрдикки, раҳм айлағил, эй худоё!
Ки биз, барчамиз ожизу зормиз,
Бу золимлар илкида кўб хормиз.
Худоё, бу золимни нобуд қил,
Жаҳон аҳли чашмиға мардуд қил.
Бу хил йиғлашиб барча эл зор-зор,
Думага ярадоринг этти қатор.
Бу дамда келуб бир неча денутат,
Думалар қаторида тутти сабот.
«Юрайлик» лабон бола бирлан хотун
Ўлуқларни кўрмоқға келди у кун.
Алар ичра бўлди чунон ошиғич,
Ки ул кун азолар била бўлди кеч.
Чу Автомински ўрамлар аро
Фристўф тиг ўқтолди бир ишчиго.
Тўюб жонидан ишчи ҳам ул замон,
Маташти фристўф била ногаҳон,
Тегиб ханжар анга зиён айлади,
Ҳазин кўнглини турфа қон айлади.
Қазоқлар бўлуб ишчиға ҳамтараф,

Фристўфни(нг) умрини этти талаф.
Ки, яъни фристўфни ўлдурдилар,
Ўзин ханжарин ўзиға урдилар.
Бировға ямон бўлма, эй некбахт,
Ки ҳолингни бир куп қилур турфа сахт.
Ямонға ямошлиқ савол ўлғуси,
Анго яхшилиқ бас азоб ўлғуси.

ВАЗИРЛАРНИНГ ҚАМАЛУВИ. ПРЎТАЎПЎҒ

Таврически ном ўрда қапусидо
Улуғлар турар эрдилар доимо.
Келиб ногаҳон анда бегонае,
Ўзин онлара қилди эълонае.
Ки, яъни Прўтаўпўғ эрканив
Деди онлара. Ўлди ҳосил тайин.
Бу эрса, Николай вазири эди,
Бутун хуфя ишда дабири эди.
Тўла ажз ила айлади арзи ҳол,
Ки қилгон эди хавф ани поймол.
Деди: ман тиларман, ватан некбахт,
Бўлуб яшпасун доимо чун дарахт.
Шу боис келибман аёғим била,
Борай қайда бўлса қапоғим била.
Улуғлар камитетға кирди олиб,
Прўтаўпўғни қўлидин тутиб.
Камитетнинг аъзоси они кўруб,
Улуғларни қичқирди дарҳол туруб.
Улуғлар министрларинг олдиға
Олиб келдилар анга этмай жафо.
Ўшал дам Керенски келди равон,
Прўтаўпўғ турди зуд секрабон.
Деди: сизға келтурдум эмди паноҳ,—
Чекиб дам-бадам оҳ устиға оҳ.

Керенски они қамалмоғлиғин
Баён айлади камитет соридин.

ДОБРОВОЛЬСКИ

Ипгирма еттинчи фебрал аро
Ҳама эскилар тушти бир ҳол аро.
Чу Добровольски уйидип чиқиб,
Ўзин элчихонага олди қочиб.
Телефўн-ла Радзанкўга бемалол
Ялинди тавалло айлабон арзи ҳол.
Ўтунди камитетга бормоғлиғин,
Шериклари бирла қамалмоғлиғин.

МАҚОРЕФ

Мақорефини келтурди кўб қаҳрамон,
Думалар ҳузурига бермай зиён.
Ямон ишларини солдилар ёдига.
Ғам ортти дил ҳасрати ободига.
Пушаймон бўлуб анда тебратти бош.
(Шлоҳи у золимнинг оғзига тош!)

СУХЎМЛИНЕФ

Сухўмлинеф келди то ушланиб,
Ғулу бўлди салдатлар ичра ажиб.
Алар ичра бўлди тўла шов-шув,
Ки тўкса, ани(нг) қонини мисли сув.
Кириб сўнгра салдатлардин вакил,
Тилади ани(нг) пағўнини, англағил.
Сухўмлинеф ўз пағўнини анго

Узатти юлуб олиб ул дам аро.
Чу дарё уруб жўш салдатлар,
У дам анга «Лаънат!»— деди сарбасар.
«Қароқчи! Ватанни сотувчи!»— дебон,
Ҳама қичқиришти қўпориб фйғон.
Керенски онларни тинч айлади,
Кўб онларга ваъз-насихат деди.
Босилди бу сўз бирла салдатлар,
Жўнашдилар ўз жойиға сарбасар.

КЕНОЗ ШАХОВСКИ

Бу эрса тижорат вазпри эди,
Ўз асрини соҳиб сарири эди.
Тушуб қўлга Бирланчи Морт ичра ул,
Ажаб бўлди мундоғ поришон кўнгул.
Таврически ўрдаға банд эттилар,
Бу боис базе мустаманд эттилар.

ПОДШОҲНИНГ ТАХТДАН ТУШУВИ

Худойимни(нг) фармонидин айланай,
Ки воз кечти ўз тахтидин Николай.
Анинг ҳукмида эрдилар Русия
Яна Фўлша аҳли ва Финландия.
Бу янглиғ қилур барчаға арзи ҳол,
Садоқатли элга дебон бу мақол:
«Бу уч йилдаки, сахт душман билан
Кураш айладук жону ҳам тап билан.
Тушуб эл бошиға оғир ҳодисот,
Кўнгулдин йироқ ўлди сабру сабот.
Азиз шаҳримиздин чиқиб ихтилол,
Кўб эл бўлди бу ўртада поймол.
Сугуш барча кўнгулга солди хатар,
Бу фикрат билан эл ҳазин бўлдилар.
Бизнинг қаҳрамон ўрдўмиз сақланув—

Эрур муттафиқлар билан орзу.
Хусусан, ватан ҳолини(нг) сақламоқ,
Ҳалойиқни(нг) ҳар бир ишини ҳақламоқ.
Усал душман — ўқ биз билан беллашур,
Тану жонлари бирла хўб тирмашур.
Бизнинг қаҳрамон аскар ушбу сабаб,
Зулоли зафарга эди таппалаб.
Адув хайлига голиб ўлмоқ учун
Ҳама халқ бирлаштилар ушбу кун.
Урушни куч ила тугалтирғали,
Ҳама бўлди бир жону тап, эй ахий.
Суюкли ўз ўғлумдин айрилмоқим...
Бу ишни ўзумга раво кўрмадим.
Михаил Александрўвич — кеноз —
Бериб тахтим, этдим, анга сарфароз.
Ани тахт узрига ўлтуртубон,
Ризолиқ берурман дилу жон илап.
Бу ўз туғоним, шаҳр ишини(нг) тамом
Тузуб жори қилғай тузукрак низом.
Ватандошлардин бу кунлар аро
Тиларман: бир ўлсун Думалар била.
Алар амрига барча сунсун бўюн,
Ки ўз бурчини(нг) эл адо айласун!»

ЯНГИ ПОДШОҲ

Бу сўнгги ҳаводис тақозосича
Николай бутун тахдин воз кеча.
Иккинчи Николайнинг ўрнига шоҳ
Михаил бўлуб элга бўлди паноҳ.
Билингиз Михаилни, сиз, эй ахи,
Учунчи Александр ўғли эди.
Иккинчи Николайга тувғон эрур,
Ки бу тарих ичра туғулғон эрур.
Ки минггу саккиз юз етмиш секкиз
Эди ва туғулди ўшал ботамиз.

Йигирма учунчи нўябр эди,
Ушал кунда номи қўюлди ани.
Йил ўлғонда тўқсон тўқуз чун қуёш
Валиаҳд Русияда бўлди фoš.
Ки яъни Алексей Никўлаевич
Валиаҳд ўлуб бўлди соҳиб қиллч.
Михаилни (нг) мулкнй ҳуқуқларини
Битирдилар ўлса, наким борини.
Михаил Александрўвич чунон
Урушда атанди буюк қахрамон.
Ки Қофқозиё сарзамини аро
Уруш сафида қилди ғайрат бажо.
Бу боис билан топди кўб имтиёз,
Адолат элин, ёраб, эт сарфароз.

ЯНГИ РУСИЯ — ЯНГИ ҲАЁТ

Чу Иккинчи Николай император,
Тушуб тахтдин бўлди ожиз чу мўр.
Бериб тожу тахтини тувғониға,
Ризо берди, бас Дума фармониға.
Бу сўзми ҳама элға фoš айлади,
Вале гам билан кўзни ёш айлади.
Бу кунлар аро бу янги ҳукмдор,
Худо хоҳласа, элға яхши боқор.
Дума кенгаши бирла шаҳр ишлари
Тошиб тартиб, ўлғай асоси қавий.
Бу янги ҳукумат тутуш маслагин
Қилур ваъда аз таҳи дил, элға чин.
Ки, яъни ҳар ишнинг ҳуқуқин адо
Қилиб элға берғай ҳуррият яно.
Чу Учредительный соборниё
Инғинида бўлғой ҳама иш бажо.

Тузулғой халойиқ аро яхши иш,
Халойиқ яшар яхши ёз пла қиш.
Бутун Русия ичра мундоғ замон
Бўлур, деб қилурму эдингиз гумон.
Бу иш мундин аввал қўзулгон эди,
Вале ул пулонлар бузулгон эди.
Бу кун Дума ва ишчилар ғайрати
Магар бўлди мазлумлар роҳати.
Бутун йиқти Эски Ҳукумат борин,
Денгиз: Думаларга ҳазор офарин!
Халойиқ учун хонумондиг кечиб,
Демаиғ хонумон, жисму жондин кечиб.
Ҳама элни кўнглини шод айлади,
Ки онларга базли мурод айлади.
Бу иш турфа ҳайрон қолурлик бир иш,
Наким бўш ўлуб лолу ҳайрон қолиш.
Бу Янги Ҳукуматқа ёр айлашинг,
Аларнинг кучаймоқиға тирмашинг!
Тараққий йўлинда қилинг жон фидо,
Ки бўлсун бу кун жумла ҳожат раво!
Очинг кўзни ғафлатдан, эй мусулмон!
Ки ётманг касолат, атолат билан!
Имому муаллим, зиёли бори,—
Керак боқсалар ушбу ишлар сори.
Ки бўлди ҳуррият замони бу кун,
Тирилди ҳама жисму жони бу кун.
Нўқ ўлди аромизда зулму ситам,
Ситам аҳлининг бўлди илги қалам.
Яшайлук бу кун касби ойин била,
Ҳамиша ҳамоғуш ўлуб дин била.
Мунингдек замонда ҳуқуқ исташинг!
Ҳуқуқ истамоқға тузук қатнашинг!
Олинг ҳуррият хонидин баҳрае,
Тоинг олами дин аро шуҳрае.
Ясанг жамъият барча бир тан бўлуб,
Фидокорлиқ ичра пурфан бўлуб.

Наким бўлса ҳусни таважжуҳларинг,
Бу Янги Ҳукуматқа бот билдуринг.
Биза ҳуррият берди тоза ҳаёт,
Дуо айланг, этсун замонлар сабот.

УЛУҒ КЕНОЗ МИХАИЛ АЛЕКСАНДРОВИЧ ТАХТНИ ҚАБУЛ ЭТМАДИ

Михаил Александрович — кеноз —
Чпқиб тахт уза бўлди, бас, сарфароз.
Бу янглиг гўзал арзи ҳол айлади.
Бу бобатда кўб қийлу қол айлади.
Ки, яъни: «Мунигдек уруш вақтида
Огом берди тож ила тахтин манго.
Ватанинг яшамоги ҳар нарсадан
Манга яхшидур йўлаким жону тав.
Бир андишада бўлсам эл бирла ман,
Идора иши апда бўлгай ҳасан.
Бу тўғрида келгон вакиллар тамом
Идора усулига этқай қиём.
Муваққат Ҳукумати(нг) фармонияга
Буюн сунсун эл, ҳар на — виждонига.
Ки Учредительный собраниё
Бу ишлар қарорини(нг) айлар бажо.
Ушал кун халойиқни огоҳ этар,
Ки холис киши сайлабон шоҳ этар».
Бу узр ила шаҳлиқдин этти канор,
Вакилларга берди бу хил ихтиёр.
Ҳама мамлакат кору бори тамом
Думаларнинг илгида тобқой низом.
Илоҳи, халойиқни эмди яшат,
Ҳама зулм занжирларидин бўшат.
Аларни карам бирла озод қил,
Ҳазин дилларин лутф ила шод қил.

Иккинчи, яна эзма бизларни сан,
Солиб ўртамизга бу хил қўзғолон.
Дуоларни, ёраб, қабул айлагил,
Муродотимизни(нг) ҳусул айлагил.
Аромизга солма яно тафриқа,
Ки қилгай улусни гадо тафриқа.
Адоватни эл ўртасидан йўқот,
Ки бордур адоват бу куп кўб уёт.
Адоват деган ваҳший ҳайвон иши.
Наким бўлғуси ул мусулмон иши.
Адоват қилур барча миллатни йўқ,
Адоват қилур меҳру шафқатни йўқ.
Адоват қилур барчани хору зор,
Адоват қилур элни беэътибор.
Адоват деган нарса бир шум иш,
Улуғларни наздида мазмум иш.
Адоват қилур хирсу хуку паланг,
Адоват қилур одами хирсранг.
Адоват қилур золими побакор,
Адоват қилур жоҳили бевиқор.
Илоҳо, бу хислатдин эт бизни пок,
Ки тўлсун адув хайлин оғзига хок.

МАҚБУЛ ҚУРОНЛАР

Бутун дунёда ҳурриятчи аро
Бу сўз бор эрур, англандиз, эй аго!
Ҳуррият олинмас ҳеч имкон ила,
Магар олса мумкин эрур қон ила.
Ҳуррият олинмади қурбонсизин,
Ки тарихларнинг сўзидур чунин.
Қачонким ҳурриятдин ўлса нишон,
Билинг, олдилар тўкушуб неча қон.
Пуғочўф замонида бу ихтилол
Қўзулгон эди, халқ ўлуб поймол.

Ки, яъни кўзулғон эди можаро
Мингу етти юз етмиш икки аро.
Ушал кунда бўлди тўла тортушув,
Тўкулди халойиқни қони чу сув.
Тўла эл ҳуррият учун берди жон,
Вале қўлга келмади бу иш равон.
Яна сўнгра ҳуррият эълон ўлуб,
Кўб эл бўлди йўқ, оҳ, қурбон ўлуб.
Неча минг зарифу неча минг ҳаким
Ситам тийгин остида бўлди ду ним.
Кесилди, узулди аёғ ила бош,
Бу ҳасратда хун бўлди кўзларда ёш.
Чуруб кетди зиндонда кўб файласуф,
На иш тушмиш онларга тобмам вуқуф.
Бериб жон ҳуррият таманносида,
Адашти неча Сибирь саҳросида.
Неча мингча доҳий, азиз хонадон,
Ватандин кечиб бўлдилар бенишон.
Аёқда кишан, қўлда занжир ҳам
Етушти аларга ситам дам-бадам.
Бу йўлда неча минг азиз қаҳрамон
Жафо тирига кўксин этти нишон.
Этиб ер юзин қон билан лолазор,
Бу хайл гулистон эттилар ошкор.
Бале, ҳуррият муддаосида, бас,
Сўюлди, отилди, аниғ, неча кас.
Бу жонлар, бу қонлар худо наздида
Қабул ўлмайин келди бу дамгача.
Ҳуррият йўлинда қурулғон пулон
Ҳама йўмурулуб бўлди, бас бенишон.
Ҳуррият элин отмоқ-осмоқ билан
Давом этти зулм аҳли, эй нуктадон.
Бутун Русия давлатида мудом
Тўкулди тўла қон, ўлуб хосу ом.
Ҳуррият тилаб ҳеч зарар кўрмағон
Шаҳр бўлса, ул эрди Туркистон.

Баногоҳ Эски Ҳукумат шаҳи
Буён золимона жафо айлади.
Ки фармони оли(й)син эълон этиб,
Халойиқни хор этти сарсон этиб.
Этиб зулм ислом элин жонига,
Қўшулди ҳурриятчилар сонига.
У золимини фармони нохости
Нечаларни дор узрига ости.
Бу ерда у золимининг амри билан
Қирилди, отилди неча мусулмон.
Ҳукуматқа қаршу турурлар дебон,
Кўз очқунча, бас қилди бежисму жон.
Босиб зўр ила мулку молин олиб,
Ўзин оқчасидек ёнига солиб.
На фармонда бор мардикорға адад,
На одамни ҳозирламоқликқа ҳад,
На бор эрди фармон аро муҳлати,
На бор эрди анда ҳақи хидмати.
«Фрўнт орқасида фақат ўр қазур»,—
Дебон олди хидматчини зўр-базўр.
У золимини(нг) фармонида ушбу сўз
Бор эрди. Ани англа, эй дилфурўз.
«Ранятларим ўн тўқуз ёшидан
Ки қирқ учгача мардикор олама!»
Бу фармон ила содадил халқни(нг)
Ажаб қилди афтодадил халқни(нг).
Ҳама бўлди мотам билан ҳаминон,
Ёш ўрнига кўзлар аро оқти қон.
Бу сўз солди ҳаяжонга инсонни ҳам
Бир инсон деманг, балки ҳайвонни ҳам.
Бу сўз элини қаршу турурға чунон
Жасоратлик этти, қилиб қаҳрамон.
Бу ишлар бўлуши табиий эди,
Ки худ жабр эди амри олий баче.
Муни ўйламай ёзди эълон этиб,
Халойиқни кўнглини паришон этиб.

Буни англаб эл қолди мотам аро,
Ки, яъни улуғу кичик ғам аро.
На ёз қушлари айладилар бир иш,
Бале ўтти ул ёздек ушбу қиш.
Тприклик иши қолди бир ён сари,
Ки ёгди бало жисм ила жон сари.
Мусибат бўлуб барчага ҳукмрон,
Халойиқни кўнглида тузди пулон.
Ҳақиқатни билмоқ учун маҳкама
Борур бўлса ким, солдилар турмага.
Гунаҳсиз мусулмонни ўқға тутуб,
Қиришлиққа бошладилар тўб-тўб.
Ки, алқисса, бу ерни золимлари
Чумоли каби элни хор айлади.
Ўн олтинчи йил июль ойи аро
Мусулмонни қирмоқға турди яно.
Бу қиргинда Голкин, Калисвикўф
Халойиқни Тошқада эзди сиқуб.
Мачалўф деган лаънати бор эди,
Ани кўрса Шош аҳли титрор эди.
Чу Шаддод эрди анга кору бор,
Ситампешау золиму нобакор.
Эди қувват ичра тўнғиздин қавий,
Эшакнинг думидин батар мўйлаби.
Чунон забт қилгон эди Шош элин,
(Йўтал)моқға ҳам қўрқар эрди секин.
Мабодо бешиқда бола йиғласа,
Босилгай эди: «Ол Мачалўф!»— деса.
Ани дастидин йиғлаб эл зор-зор,
Дуога қўл очти чу барги чинор.
На уйда, на ўйда, на йўллар аро
Қўяр эрди ул бахти бад, рў сиё.
Қолиб кўб қутурғон кучукдин батар,
Баногоҳ йўқ бўлди, кетти бадар.
Жизаҳда на қилди Иванўф лаъин,
Тутуб тўпқа айлади вайрон замин.

Босиб печа қизларни салдатлар,
Улар пардаи исматин йирттилар.
Дариғоки, маъсума қизларни қўб,
Босиб-янчибон, булғади тўб-тўб.
Ато қизга боқмай, ўзин қутқариб,
Аносининг ортида қиз ахтариб.
На қолди бешик ичра ёш баччалар,
Иморат босиб бўлди зеру забар.
Совурди Жиз(з) ахни кулин кўк сари,
Кабоб ўлди ул ўтда ёшу қари.
Талаб олдилар беадад мулку мол,
Бу ғоратда эл бўлдилар поймол.
Семиречески облўстида, билмадим,
Жафо айлади қирғиз аҳлига ким.
Тутуб нечани остилар дорға,
Бўғуб нечани сўйди бекорға.
Алар бошига турфа ўрду ясаб,
Дариғо, бу золимлар этти хароб.
На яхши иморатға ўт урдилар,
Қаро ерға яксон этиб сарбасар.
Хусусан, ўшал ерда савдо элин
Отиб, ўлдуруб, айлади гўрнишин.
Бу ҳайвонларинг зулмини умрлар
Туганмас деган бирла шому саҳар.
Бўлуб зулм бирлан қавий, қаҳрамон
Намакхўрдага хидмат этти чунон.
На уйларда қолди хотун бирла қиз
Аларға ҳазорон сойилди бигиз.
Ўпоқлар била чолу кампирлар
Отилди, чопилди ҳама сарбасар.
Бу ҳолатда жўш урди ҳақ раҳмати,
Км Янги Ҳукумат йўқ этти ани.
Алар бир оз иш олдини(нг) тўстилар,
Йўқ эрса, қилур эрди онлар валар.
Ғазаб оти узра миниб ончунон
Ичар эрдилар худ сув ўрниға қон.

Мусулмон элип гўштип айлаб кабоб,
Егай эрди мумкин эса хўб талаб.
Халойиқни қатлини вирди забон
Қилур эрдилар захм уруб чун чаён.
Агарда яна ўтса эрди бир ой,
Бўлурди ҳама элипи ҳолига вой.
Ки қолмас эди шаҳру қишлоқлар,
Борип ёндурур эрдилар сарбасар.
Бу ерлар бўлур эрди вайроназор,
Па қишлоқ қолур эрди па бу диёр.
Ки, алқисса, Туркистон аҳли барин
Эзиб чил-чил этгай эди сўнгагин.
Хурриятни йўлида биз, мусулмон,
Ададсиз фидо айладук жисму жон.
Хуррият учун бизни қурбонимиз
Ки берган ўшал кундаги қонимиз.
Бўлак миллат аҳлини фидокоридан
Ҳамоно ошуқча эрур бесухан.
Худо даргоҳида бу қурбон ҳама
Ки мақбул бўлмишдур, эй жон,— ҳама.
Шаҳид қони ерни (нг) қилиб лолазор,
Кўнгулларни қилгон эди доғдор.
Кесилгон, осилгон ҳама тоза қон
Эди ер юзидан ҳануз кетмагон.
Сиптамдийда ёши қурумай ҳануз,
Худо берди бизларга мундогча рўз.
Ки зулм аҳли бўлди балога дучор,
Балойеки, йўқтур давоси дубор.
Алар шоҳи бирлан қоровулларин
Худо ер билан яксон этти чунин.
Минаҳи жўвдати* мақбул қурбонимиз,
Ки зулм аҳлини (нг) қўймади қонимиз.
Хурриятни олдук бу бонс билан
Ки сонсиз фидо айладук жисму жон.

* Тўқилган қонларнинг муносиблигидан.

РАСПУТИН ИЛА МАХЛУЪ ПОДШОҶ ХОНИМИ...

Бор эрди Тобольскида бир мужик,
Тўнгуздин улуғроқ, эшакдин кичик.
Эди номи попок анга Распутин,
Айтай яхшироқ, англағил қиссасин.
На илму на касбу сицоат анго,
Сицоат эди катта олат анго.
Ки зўр эркан ул қадду қомат аро,
Деганча бор эркаш маҳобат аро.
Надин билмадим ўрда хоцимлари
Кўнгул бердилар Распутинга бари.
Эди ўрдада Распутин ҳукмрон,
Ки, яъни хотунлар аро ул қобон.
Чу бошланмағонда бу зўр инқилоб,
Кеназдин бири қилди отиб хароб.
Бўғуб чифтага отти дарё сари
Вужудидин ўлди бу олам бари.
Келиб Распутин жойин ахтардилар,
Неча суврат ва хат топиб олдилар.
Топилди у хатлар билан, эй ахи,
Иккинчи Николай хотунин хати.
Хотун ёзгон эркан ўзин номидан,
Экан они мазмуни — дандоншикан.
Ки ул Распутинга эди меҳрибон,
Ики тан, вале эрди бир жисму жон.
Қилиб Распутин иззатини(нг) бажо,
Бериб эрди хотун қаровул анго.
Қаровул фақат Распутинни(нг) мудом,
Уй атрофида пойлаб этгай қиём.
Эди хатни(нг) мазмуни хурсандлиқ,
Хотун кўрсатиб эрди дилбандлиқ.
Ки хат ичра дебдурки: «Эй Распутин!
Манга энг биринчи керак нарса — сен!
Менинг жисму жоним хаёлингдатур,
Хаёлим ҳамиша висолингдатур.

Упарман сени борибон зудроқ,
Ушнал дамда хандон ўлуб манга боқ!»
Яна бир хатин мазмуни, эй ҳаёт,
Айтиб бўлмагай, беҳад эрмиш уёт.
Газетларда руслар ёзарлар чунон:
«Газитга ёзиб бўлмас они»,— дебон.
Охир чоғда, бадбахт ул, Распутин,
Аямаб экан шаҳни(нг) ҳам қизларин...
Аларни бу иш айлади хору зор,
Ки эл қошида бўлдилар шармсор.
Киши ўтса ўз ҳаддидаи бир қадам,
Йиқилса юзи бирла ерга не ғам?!

ДИН ДУШМАНИ — МИСЙҶНЕРЛАР ФИРҚАСИНИНГ АҲВОЛИ БАДОМОЛИ

Замонлар эди. Бир ўрус ҳар бир он
Газит бирла элға эди ҳукмрон.*
Газитга ёзиб турли ялоп-яшиқ,
Хиёнат қилиб элға ҳаддин ошиқ.
Эди фикрати элни бад эътиқод,
Қилиб солгай онлар аро кўб фасод.
Бу янглиғ қилиб доимо кору бор,
Фасодин неча айлади ошкор.
Босиб неча турки рисола мудом,
Пул олмай таратти жаҳонға тамом.
Бу қасд илаки, эл бузулсун ҳама,
Ки дин риштасидан узулсун ҳама.
Алар оқибат бўлса заъф эътиқод,
Бўлур анда бозори дини касод.
Ўзум кўрдум икки китобиц, тамом,
Қилиб эҳтиёт айлабон эҳтимом.
Биз эл ҳолиға кўб қилиб ифтиро.

* Н. П. Остроумов (1846—1930) кўзда тугилади.
У 1883—1917 йилларда «Туркистон вилоятининг газетаси»да
муҳаррирлик қилар эди.

Рисола аро сўз қилибдур тўло.
Тушунғой эшитса, ани оми ҳам,
Анга лаънат айтгай, сўкуб дам-бадам.
Сўзи бас, ўр(г)умчакни торича сууст,
Ки, яъни саросар эрур нодуруст.
Эди ишлари макро найрапггу рев,
Халойиқни алдар эди мисли дев.
Халойиқ ҳам алдапмади макриға,
Қулоқ солмади бу каби фикриға.
Худо қилса элни ҳидоят мудом,
Залолат сари қайда қилгай хиром?!
У муфсид бузуб бу каби нийятин,
Тилар эрди, биздин завол тобса дин.
Шарнат дарахти эрур кўб баланд,
Ҳамоно адувлар сололмас камад.
Ҳар улким, гар урса анго теша,
Кесолмас бале заррача реша.
Валекин у бадбахт этиб ижтиҳод,
Солур бўлса кам-кам эл ичра фасод.
Паё-пай урар бўлса ғарданга танг,
Баногоҳ қилур эрди кори палапг.
Тўкулгай эди печа хун бедариг,
Қолур эрди бир неча бош зери тийғ.
Лаҳул миннаҳ, они пулопи хароб
Бўлуб, оқибат чекти кўб изтироб.
Ўрар ҳарнаким, сочса деҳқон ани,
Қулоқ солибон, англа, эй жон, ани.
Бу сўзлар хирад аҳлиға ошкор.
Баҳо бобида чун дурри обдор.
Ул эрди бузуқ, қасд ила шодмон,
Ки бўлди бу Янги Ҳукумат аён.
Ҳама иш хиёнат аҳлидин тамом
Олинди. Тузулди гўзал бир низом.
Ки ўз аҳлимиздин амалдорлар
Бўлуб, яхши бўлди ҳама корлар.
Мусулмон бори бўлдилар шодмон,

Ки кирди тани мурдага тоза жон.
Шариат иши жумла жорий бўлуб,
Наким бўлса, ул ихтиёрий бўлуб.
Тутулди, қамалди тамоми ямон,
Ки қолмади Астрамуф ҳам амон.
Кўрунди, мана не етти бошига,
Дучор ўлди бадкори подошига.
Ямонлар, илоҳи қамалсун мудом,
Будур эл тилидан дуо — вассалом!

ТАФРИҚАЛАР КУТАРИЛУВИ

Бу Янги Ҳукуматни таъсиридан,
Эл осуда бўлди, тузуб анжуман.
Бу неъматқа шукр айлағонмиз бажо,
Тил ила, дил ила туну кун аро.
Ки битди эл ўртасидан тафриқа,
Эди бир балоу фитан, тафриқа.
Бу Янги Ҳукуматнинг амри била
Ҳуқуқ ичра бўлди ҳама дин бажо.
Ки ҳар динда бўлса на хил эътиқод,
Уз аҳлига айласун они кушод.
Йўқ ўлди аромизда бузгунчулуқ,
Нифоқу шиқоқу жафо — барча йўқ.
Ки эрди буларга сабаб, неча тал
Таратқай эди эл аро макру фан.
Ул Эски Ҳукуматни моҳонаси
Аларнинг эди фахри шоҳонаси.
Бўлуб гарра элни(нг) бузарга шитоб,
Қилур эдилар, бас, бўлуб печу тоб.
Буларнинг пулони ҳама йўмрулуб,
Енушти қаро ерға яксон ўлуб.
Хусусан, баҳон дегап тоифа,
Эрур, яъни бобий дегап тоифа.
Халойиқни оздурғали динидан,
Алар ичра бас солдилар қўзғалан...

ХОИН, ЗОЛИМ. ҚАРОҚЧИ ЭСКИ АМАЛДОРЛАРДИН ФАРЕД ВА ТАЗАЛЛУМ

Десак эмди лойиқ эрур додлар,
Ки, йўқ бўлдилар эски жаллодлар.
Билурсизки, бизга налар қилдилар,
Кўб эли алар дарбадар қилдилар.
Маҳал етти бизлар(га) дод этқали,
Ки яъни умиди мурод этқали.
Эшитгай улуғлар бизинг додимиз,
Ки яъни жигарсўз фарёдимиз.
Не арз айлар эрсак, солурлар қулоқ,
Ки, йўқ эскилардек алар бонифоқ.
Хиёнат балосини йўқ қилдилар,
Адолат навосин тузуб сарбасар.
Ул Эски Ҳукуматни зулми тамом,
Йўқ ўлди улус бошидан вассалом.
Қачон бергай эрди биза эрку зўр,
Эзиб бизни қилгон эди ҳамчу мўр.
Аёғ остида айлади поймол,
Нечукким ётар мол тагида похол.
Эзиб зулм ила барча бечорани,
Жудо қилди неча жигар порани...
Беш-ўн сўм берур бўлсангиз норизо
Бўлуб ишни қилмас эдилар бажо.
Фристўфу мингбоши-ю, оқсоқол
Барисида бор эрди ушбу хисол.
Халойиқ пулин беҳад олди алар,
Чу шаддод ўйларни солди алар.
Бу хил зулм бирлан кўпайтурди мол,
Худоё, сан онларни қил поймол.
Куюб битсун оналарни ҳам хонаси,
Алардин куюб битди эл хонаси.
Бизнинг бирла бўлсун баробар алар,
Эшикларда бўлсун гадолар алар,
Мана, бу сўзимга айтай бир мисол,

Эшит сомёъ, хўб қулоғингни сол.
Керак бўлди ногоҳ манга белат,
Қилиб азм маҳкамаға сурдум от.
Бориб маҳкама ичра кпрдим равон,
Гувоҳнома илгимда эрди ул он.
Қўлимдан олиб анда, хунхорлар,
Ки яъни гуруҳи дилозорлар.
Ўқуб хатни мазмуини(нг) сарбасар,
Бошин тебратиб манга қилди назар:
«Муни ёзголи бизга бир сўм беринг,
Белат йўқ бугун, боринг, эрта келинг!»
Енимдин олиб бир сўм анга ул он,
Бериб илгимга зуд бўлдум равон.
Анинг ваъдаси етти тонгла бўлуб,
Анингчун дилим шоду шайдо бўлуб.
Бериб илгиға зуд бўлдум равон.
Аёқим қўлимда бўлуб шодмон.
Манго бўлди ул кунда жо маҳкама,
Деманг жоки, бошиға бало маҳкама.
Тилаб тобмадим бир сўм олгонни ман,
Муродимни сўрдум яна ўзгадан.
Сўради бу ҳам хидмат этмоқға пул,
Белат олиб бермоқға берди кўнгул.
Ман ул кун ани макриға алданиб,
Бериб пул, вале олдим они таниб.
Яна тонгла бўлди-ю, чиқти қуёш,
Жаҳонтоб пурини(нг) у этти фош.
Бориб маҳкама ичра тутдум ўрун,
Ани ахтариб тобмадим ушбу кун.
Яна бирлари манди этти савол: —
«Эрурсиз надин бу каби хаста ҳол?»
Ман айтдим: «Керак эрди манга белот,
Олиб берсангиз яхши бўлғайди бот».
Бу сўздин қовоғин солди чунон,
Йиқилди дедим бошиға осмон.
Қашиб гардани фикрат этти баса,

Югуртуб хирад кўрди пешу пасе.
Замоне қолиб ушбу ҳолат аро,
Сақолин тутуб қилди сўз ибтидо.
Ки айди: «Бу ишлар — жуда оғир иш.
Хусусан қийин эмди белат олиш».
Бўлуб ноилож оқча бердим анга,
Ки эрдим паришон белат ҳажрида.
Бугун бирла тўртунчи кун ўтти бас,
Ўшал кун ул ўлди манга додрас.
Бу ҳам пул олиб тонгла келғил деди,
Дариго пулим олди...* дек еди.
Манго қилмағай ушбу пуллар алам,
Ва лекин алам қилғой андоғ ситам.
Ки, эрди белат ўзи пулсиз текин,
Чнқорди пул олмоқни қайси лаъин.
Чнқорди магар маҳкама итлари,
Деманг итки, маҳкама чурчитлари.
Яна тонгла бўлди, ёришти тонг,
Бу кун на ситам етгай, манга қаранг.
Бугун ул сори айладим азми роҳ,
Кўнгуллар паришону ҳолат табоҳ.
Бориб айладим белат андин талаб,
Дуруштлуқ манга айлади, ё ажаб.
Келиб пайрав эттим дилни кушод,
Илоҳи адар тобмасувлар мурод.
Олиб борди бир рус мирзо сори,
Ки эркан аянинг жойи кўб юқори.
Тушундурди анга манинг ҳолатим,
Ки, яъни, ҳануз тегмағон белатим.
Қошин чекти, ул рус ўшал дам аро,
Дедим, анга бўлди жаҳон қаб-қаро.
Деди анго: «Ул оқча берсун манго,
Қилай то ани хидматини(нг) бажо».
Ўшал дамда беҳад бўлуб ноилож,
Олиб оқча анга узаттим қулоч.

* Уят сўз.

Бўлуб шоду шодона ул дамда бот,
Езиб сунди илгимға янги белот.
Мана, зу'лм элин энг кичик ишлари,
Эрур доимо бўйла қилмишлари.
Бу иш зулмму ё адолатмудур?!
Ва ё ўғирлиқ ё хиёнатмудур?!
Бу ишларни денгиз: «Хиёнат, бале!
Ўғурлуқта бордур жасорат, бале!»
Ўғурлуқ қилурлар далероналар,
Бу йўлда бериб жонни мардоналар.
Неча халқ бу йўлда бўлди адо,
Ки, еб онлар, этти ани чун гадо.
Дейин яна бир мингбоши қиссасин,
Ки, англаб эдим они қилгон ишин:
Биров келди-ю, арзи ҳол айлади,
Бериб пора, онинг тилин бойлади.
Биров бирла ер қилгон эрди талош,
Бу розини ул дам анга этти фош.
Олиб порани анда ул мингбоши,
Ғазаб бирла ёнди ичию, тоши.
Деди: «Қайда кетти ўшал баччагар?
Бировни ерин олғали қўл чўзар?»
У бечорани танги ҳол айлади,
Чумоли каби поймол айлади.
Уёлтирди беҳад ҳақорат била,
Дилин гўйинё бузди ғорат била.
Неча ҳайбат этти у бечораға,
Ситам тийги бирла жигарпораға.
Шариат эгаси бўлуб ўзинча,
Неча сўз деди халқнинг кўзича.
Бу иш эрди худ қозининг ишлари,
Раводурму ё ани қилмишлари?!
Қочиб шаръидин неча минг тошлар,
Хукм қилди, оҳ-эй, қариндошлар.
Мана бир арақхўрни қилмишлари,
Мана эски золим элин ишлари...

Чунончи, ман айтай анга бир мисол,
 Эшит сомеъ, хўб қулоғингни сол.
 Ки бир оми қозининг айбин тамом
 Ёзиб айладим шуҳраи хосу ом.
 Бале, ҳақ сўз айтган эдим сарбасар,
 Ул аҳмоққа қилди бу сўзлар асар.
 Ҳама ерда ҳақ сўз кўрунғай ачиг,
 Ачиг сўз ҳамопо тегар, бас қатиг...
 Демангиз, бу сўз барча ялғон эрур,
 Алар ҳаққиға ёки бўҳтон эрур.
 Бу сўз ялғон эрса қасамёд этай,
 Қасам бирла номимни барбод этай.
 Агар ялғон айтсам, маломат қилинг,
 Бошим узра шўри қиёмат қилинг.
 Замон етти-ю, шарҳи ҳол айладим,
 Ки, ман яъни рафъи малол айладим.
 Алар, бас, шарриятни хор айлади,
 Олиб пора, пул бешумор айлади.
 Расул эдилар қозни боамал,
 Қиёматда захмат чекар ул дағал.
 Ки, яъни жаҳаннамда бир води бор,
 Тегирмон бор анда, ҳама тоши нор.
 Алар бошлари анда бил, донавор
 Уқубат русуми била тортилар.
 Бу хил қозини шиква этмоқ савоб,
 Худоё, алар ҳолин этғил хароб.
 Эшик узра итларча сақлаб вакил,
 Бир эрди алар бирла, бас, ою йил.
 Бу ўғриллар эрди * ,
 Кўб одамни қақшатди, хор айлади.
 Бир оз иш эса судратиб ўн бир ой,
 Неча камбағалларни қилди гадой.
 На қолди алар дастидан хонумон,
 Кўб эл этти молдин кечиб тарки жон.
 Маннинг бу сўзум зарра ялғонмудур?!

* Бўялган.

Алар ҳаққиға ёки бўҳтонмудур?
 Агар ялғон ўлса, денгиз ошкор,
 Қилиб тавба айлай бу ишқа дубор!
 Агар рост бўлса, бўлунгиз гувоҳ,
 Алар рўзгорини(нг) айлай табоҳ!
 Алар барчаси киссабур, ўғрилар,
 Ки йўқ *
 Қаю кимса ҳаққоният сўзласа,
 Ва ё холис одам ишин кўзласа.
 Йўқ эрди ўрун анга дарбор аро,
 Қолур эрди ул ранжи бисёр аро.
 Қувар эрдилар ани минг тошча,
 Инқар эрдилар ер узра бошча.
 Қўяр эдилар «муттаҳам» деб лақаб,
 Эди ўзлари муттаҳам, ё ажаб.
 Қилур эрдилар барча ялғонни рост,
 Қасамёд этиб барча бўҳтонни рост.
 Эшикда неча муттаҳамдин амин,
 Сотар эрди бир пулға дунёу дин.
 Ичар эрди бир пулға ўн қоф қасам,
 Лақабда «махов», ном аро «муттаҳам»...
 Неча ростгўйларни қилди адоқ,
 Қасамхўрни сўзига тутти қулоқ.
 Алар зулминдин неча бехонумон,
 Бўлуб оқти ёш ўрнига кўзда қон.
 Деманг қон ани, балки лахта жигар,
 Ки заҳмат билан кўздин ўлди бадар.
 Эзилди, йўқ ўлди неча камбагал,
 Ўшал мустабидлар, бас, этти ўсал.
 Босиб-янчиб этти кўб одамни лол,
 Илоҳи аларни(нг)ҳам эт поймол.
 Масалдур: «Ямон тухмдан яхши бор
 Ҳамоно кўкармас»,— бу сўз ошкор.
 ** қилмиши

* Буялган.

** Буялган.

Бўлурму бу янглиғ шарият иши.
 Бошим кетса ҳам рост сўз сўзладим,
 Шарият паноҳим дебон кўзладим.
 Кўзум бирла кўрдум неча ботампа
 Бу золимлар илгида бўлди эсиэ.
 Ҳақ иш бўлса, албатта, ёшурдилар,
 Кимнн пора бермишдур ошурдилар.
 Бировнинг сўзи ҳақ, ўзи камбағал,
 Тефиб кетгга айладилар ўсал.
 У бечора беҳад бўлуб сўхта,
 Кетар эрди, бас, хотир афрўхта.
 Бу золим элин зулмини(нг) субҳу шом,
 Тилим минг бўлуб айтсам, ўлмас тамом.
 Деди бўйла Фирдавсий покзод,
 Муборак табору муборак ниҳод;
 Ки ёраб, равонаш, баоташ басўз,
 Дили бандаи мустаҳиқ бар фуруз.
 Ки бечорагорон чунин хор кард,
 Ба дунёйи дун шаръиро хор кард*
 Тўнғуздек тўнғуз **
 Биз, ожизлара кўб жафо эттилар.
 Эканмиэ ҳама воқеан филча,—
 Алар зулмини(нг) кўрмадук қилча.
 Етиб эски золимдин онларга ёр,
 Бу хил айлади бизни кўб хору зор.
 Алар зулми биздин ўтуб кетти ҳам,
 Алар бўлмади зулм ила муҳтарам.
 Алардин шикоят қилай тобакай?!
 Куюб, бас, ҳикоят қилай тобакай?!
 Аларнинг жазосини берсун, худой,
 Ки, яъни эшикларда бўлсун гадой.
 Алар кўчаларда гадо бўлса, хўб,
 Кезиб дарбадарлар адо бўлса, хўб.

* Маъноси: — Ераб, (жазога) мустаҳиқни оловда куйдирки, бечорани шу қадар хор қилди, шаръийни шу пасткаш дунё аёқ ости этди.

** Бўялган.

На мулло, на донони қўйди алар,
Забонидин сойиб ҳар неча ништар.
Кўнгулларни, бас, ёрадор эттилар,
Шақийлиқларин ошкор эттилар.
Лаҳул-мишпа, Янги Ҳукумат тамом,
У золимларинг қилмади эҳтиром.
Амалдин қўюб дилфигор айлади,
Бу янглиг адолат шпор айлади.
Ситамдийдалар барча шод ўлдилар,
Чу гул, яъни кўнгул кушод ўлдилар.
Кўзимиз билан кўрдук онларни ҳам,
Ки итдин батар бўлдилар муттаҳам.
Тузулди янгидин амалдорлар,
Кўнгул софу покизакирдорлар.
Хусусан бўлуб қози адл аҳлидин,
Йўқ ўлди жаҳондин тамоми лаъин.
Хиёнат элидин жаҳон бўлди пок,
Тўкулсун алар оғанга тошу хок.
Ўлар чоғда ўлсун алар ташналаб,
Ки бизлар узра солди зулму тааб.
Фалакдин алар узра ёғсун ситам,
Ки бизларга еткурдилар қўб алам.
Алар сарбасар бўлсун афтодаҳол,
Ки афтодани(нг) қилдилар поймол.
Вафо айламас бу жаҳон, эй кўнгул,
Ки ҳар дам қилур қасди жон, эй кўнгул.
Бу золимлар аҳволидан ибрат ол,
Дамо-дам бу ишларни ёдинга сол.
Бу ҳасратларинг борин айлаб тамом,
Чек эмди варақ кунжиги вассалом.

ИЛМГА ТАШВИҚ, ЖАҲОЛАТДАН ТАҲЗИР

...Билурсанки, беилм ҳайвон эрур,
Бале, гўйиё жисми бежон эрур.
Билурсан, қилур жисми бежон на иш,

Деёлмас чибин қўнса гар анга «киш!»
Бас, ўғлонларнинг айлагил бокамол,
Ки яъни ўқутмоқ била моҳу сол.
Ўқуса, ҳунар билса, бўлғай азиз,
Йўқ эрса, бўлур донан бемағиз.
Ўқуса, бўлур нодир даҳр агар,
Йўқ эрса, бўлур тўдаи гову хар.
Ўқуса, бўлур барча эл сарвари,
Йўқ эрса, бўлур барча эл камтари.
Ўқуса, бўлур элни бошига тож,
Йўқ эрса, бўлур доимо беривож
Ўқуса, бўлур оқилу ҳушманд,
Йўқ эрса, бўлур лойиқ қайду банд.
Ўқуса, бўлур бас, ҳақиқатда бой,
Йўқ эрса, бўлур кўчаларда гадой.
Ўқуса бўлур доимо сарфароз,
Йўқ эрса, бўлур фосиқу бенамоз.
Ўқуса, бўлур барчага мисли жон,
Йўқ эрса, бўлур банги — ҳангги ямон.
Ўқуса, бўлур барча тенгига бош,
Йўқ эрса, бўлур нон даҳоннда тош.
Ўқуса, бўлур соҳиби ному нанг,
Йўқ эрса, бўлур бу жаҳон анга танг.
Ўқуса, бўлур барча кўзга исик,
Йўқ эрса, бўлур хрису хуку айик.
Ўқуса, бўлур эл кўзин мардуми,
Йўқ эрса, бўлур кўк эшакнинг думи.
Ўқуса, бўлур мафҳуру аҳли ҳуш,
Йўқ эрса, бўлур ёввойи чун вухуш.
Ўқуса, бўлур маъдапи ҳар камол,
Йўқ эрса, бўлур даҳр аро поймол.
Ўқуса, бўлур махзани касбу кор,
Йўқ эрса, бўлур хору безътибор.
Ўқуса, бўлур мисли боғи беҳишт,
Йўқ эрса, бўлур жоҳили бадсиришт.
Эрур илм икки жаҳон-чун чароғ,

Эрур жаҳл гардунға мисли тузоғ.
Эрур илм нури тажаллоийи ҳақ,
Эрур жаҳл қаҳру ғазабҳойи ҳақ.
Эрур илм ҳар банданинг иззати,
Эрур жаҳл ҳар фирқанинг эиллати.
Эрур илм ҳар баста ишға калид,
Эрур жаҳл бир дарди сахту шадид.
Эрур жаҳл бир нори афрӯхта,
Ким анга ёвушса, бўлур сӯхта.
Эрур жаҳл бир дард, анга йўқ даво,
Ки худ ул эрур жуда катта бало.
Эрур жаҳл бир дашти беобу хок,
Анга ким қадам қўйса, бўлғай ҳалок.
Эрур жаҳл заҳри ҳалоҳил, бале,
Улумға берур ўзни жоҳил, бале.
Жаҳон ичра йўқ жаҳлидин бадтар иш,
Тур эмди, маориф ишиға кириш.
Ётарсанму бу хоби гафлат аро,
Бўлуб ташна дашти жаҳолат аро.
Бўлурсан бу хил гар иш этсанг ҳалок,
Яқонгни надомат қилур чок-чок.

ИТТИФОҚ ЗАМОНИ

Аё, аҳли ислон, диндошлар,
Ки бир-бирға борсиз қариндошлар.
Ародин кўтарилди кину нифоқ,
Етушту анинг ўрниға иттифоқ.
Яшанг, иттифоқ ила бир тан бўлуб,
Ҳама шодмон, мисли гулшан бўлуб.
Ҳама одам ўғли бир аъзо эрур,
Ки хилқатда бир дурри танҳо эрур.
Бир узвингни ранжитса, гар рўзгор,
Бўлак узвларда қолурму қарор?!
Бас эмди, тузунглар дуруст иттифоқ,
Йўқ ўлсун ародин балойи нифоқ!
Нифоқ элни кўб беқарор айлағай,

Ки охир чоғи хору зор айлағай.
Нифоқ элни йўллар балолар сари,
Нифоқ элни бошлар жафолар сари.
Букун етти навбат, турунг уйқудан,
Етарсиз бўлуб токай осуда тан?
Бағоят бу кунлар муҳим вақтидур!
Ки ҳар бир дақиқа мишг олтунчадур!
Мишг олтун дедим, бас, галат сўзладим,
Ки қимматда бордур чу дурри ятим.
Тиришмоқ, киришмоқ керак ушбу кун,
Ки бордур тиришсак, киришсак ўрун!
Таассуб, адоватни йўқ айлангиз,
Садоқатда бўлмоқ керак бир тегиз!
Тараққий топармиз садоқат, билан,
Разолат топармиз адоват билан.
Буюк мақсад узра жанг урмоқ керак!
Тилаб матлаб, эмди югурмоқ керак!
Жаҳолат деган дардимизга даво,
Топайлук бугун, яъни тезроқ шифо.
Бу иллат халойиқни хор айлади,
Касолат тўшагида зор айлади.
Қилиб ҳиммат, андин қутулсак раво,
Ҳама иш бўлур, чунки сўнгра, бажо.
Ул Эски Ҳукуматни зулми билан,
Эзилдук, сиқилдук — ҳама то бу он.
Етушти ҳуррият замони бу кун,
Ки яъни адолат замони бу кун.
Тиланг чоран жумла пуқсу қусур,
Ки йўқтур бу кунларда зулм ила зўр.
Йўқ ўлди жаҳондин жафокорлар,
Ки яъни гуруҳи дилозорлар,
Қошуқлаб алар ичтилар қонимиз,
Ки чиқмоққа етти азиз жонимиз.
Бу навмидлиқ вақтида зулжалол,
Жафожў борин мундоғ этти ўсол.
Алар тобмади тебранурға мажол,

Илоҳи қирилсун ҳама бадфаол.
Бу кун ўтти қўрқупчлуқ фурсати,
Етушти ҳамият элин навбати.
Бу кунларда ҳеч монези йўқ эрур,
Ҳама мақсад истаб етушмоқдадур.
Етушти биза, бас, бу янглиг замоп,
Тиришмоқ керак танда борича жон.
Далерона бел боғламоғлиқ керак,
Адувлар дилин доғламоғлиқ керак!
Бутун Рус халқи ҳуқуқ исташур,
Ҳуқуқ истамоқға тузук қатнашур.
Ҳукумат берибдур бу кун бори ом,
Тиланг эмди мақсадни сиз ҳам тамом.
Йўқ айланг ародин бутун тафриқа,
Ки қилғай зиён ушбу кун тафриқа.
Яна ўлманг аввалғидек бонифоқ,
Нифоқ ўлса кетқай бутун иттифоқ.
Адоватни дил лавҳасидин солинг,
Ўзингиз садоқат сафиға олинг.
Ки биз барча ислом фарзандимиз,
Ҳидоят элшинг жиғарбандимиз.
Яшайлук бу кун бир жону тан бўлуб,
Қилайлук ҳар ишни қадрдон бўлуб.
Замона садосиға солинг қулоқ,
Ки ҳар дам дегай: Иттифоқ! Иттифоқ!
Олинг хони шафқатдин эмди насиб,
Бўлунг даври меҳнатдин, эй дилфириб.
Жафоларга майдонда берманг ўрун!
Хатоларга майдонда берманг ўрун!
Жафо сори ҳар онда майл айламанг,
Фароғатқа оини туфайл айламанг!
Ки исломият шаънида йўқ жафо,
Эрур шони ислом доим вафо.
Эрур меҳрибонлиқ — мусулмончилиқ,
Жафо айламоқ элга ҳайвончилиқ.
Шариатни ҳам амру фармони — шул.

Ки яъни бўлушлуқ керак оқ кўнгул.
 Мунофиқ каби бўлмангиз ики тил,
 Халойиқ қошида бўлурсиз хижил.
 Керак эмди дил мисли ойина соф,
 Йўқ ўлсун ародин иподу хилоф!
 Бу янглиғ агар иттифоқ айласак,
 Бу бобатда кўб иштиёқ айласак,
 Ҳамопо берур тағри матлубимиз,
 Ки яъни кўнгулдаги мақсудимиз.
 Дегаймиз муни оли (й)шоп иттифоқ,
 Муборак нишонун инон иттифоқ.
 Жаҳолат, атолат — йўқ ўлсун ҳама!
 Разолат, касолат — йўқ ўлсун ҳама!
 Яшасун Ҳуррият билан Иттифоқ!
 Қирилсун Хиёнат эли ва Нифоқ!
 Нифоқ аҳлидин яхшироқдур эшак,
 Бас эмди, алардин йироқлик керак.
 Кўруб сан нифоқ аҳлин — ўқ Сидқиё,
 Алардин санга етти беҳад жафо.
 Сан онинг жафосига, кел, сабр қил,
 Ки худ сабрнинг мевасин шаҳд бил.
 Чу сабр айласанг гўра ҳалво бўлур,
 Ҳама ком сабр ила барпо бўлур.
 Кишининг агар сабр эса ҳамдами,
 Ажаб йўқтур очилса, ҳар ён раҳи.

1917

(Муаллиф изоҳлари)

Родзонкў — Хоронски губернада туғулгон ҳам ўшал ерда ўқуб тарбия топгон, ўзи кадет фирқасиндан Думага киргон. 1904 йилда.

Керенски — ҳозирда ёши 32 да. Гимнозиё мактабини (нг) Тошканда тамом қилгон ҳам Тошканда туғулгон...

Государственни Думага 1912 да киргон. Саратўф шаҳриндан вакил сайлангон.

Гучгўф — ўзи ўқтабрис фирқасиндан. Учинчи Думага киргон, 1908 йилда.

Ибратлар ва ҳикматлар

АЁЗНИНГ НАЗАРИ ҲАМИША ЧОРУҚИ БИРЛА ПУСТИНИҒА МАСРУФ ЭДИ³²

Бор эди махсус Аёзнинг ҳужраси³³
Чоруқи ва пўстини анда эди.
Кирибон ҳужрага оҳистагина,
Кўз солурди пўстини чоруқина.
Қул чоғинда чоруқу шул пўстин,
Ешурур эрди аёғу устин.
Дер эди: эй қуллуқумда ҳамроҳим,
Эй, менинг мунглуғлуқумда ҳамроҳим.
Меҳнату шиддатда эрдингиз паноҳ,
Барча азиятда эрдингиз паноҳ.
Эмди иззат авжида тутдим қарор,
Толем қилди мадад, ҳақ бўлди ёр.
Ҳеч унутмам, чоруқум, эй чоруқум,
Эй либосим, пўстунум, бору йўқум.
Ҳеч иковингги унутмасмен дами,
Гарчи Маҳмуд Ғозининг мен маҳрами...
Ўзгаларнинг неъматин еб ошмаса,
Сел янглиғ лойланиб кўб тошмаса.
Сел суйи бермас экинға фойда,
Балки экинни қурутқай жойида.
Одам эрсанг, қил ҳазар ул селдин,
Солма экинға, қурур лекин экин.
Сидқий, ул селни(нг) тафсир бил,
Яъни ул селни замона шайхи бил.
Элни моли бирла тугён айлағай,
Ўзни обод, элни вайрон айлағай.
Эл дилининг экиви ул селдин,
Фоида олғай қачон, эй аҳли дин.
Қаб-қаро уй нурдин холи бўлур,
Йўлчи ялдо ичра қандоғ йўл билур.
Дил уйи бўлса тамаъдин қаб-қаро,
Еқса ҳам юз минг чироғ ўлмас зиё.

Сидқиё, ҳамчун Аёз инсоф қил,
Ишлабон еб, халқумингни соф қил.
Шайхча очма оғзинг кўчага,
Гоҳ қанду гоҳ зардолучага.
Гоҳ ёглиг нону кулча истама,
Яъни текин ошпи қилча истама.

* * *

Бир тева бирлан қорақулоқ ва тулки саҳро борур эрдилар. Йўлдин бир нон топиб олдилар. Қорақулоқ айди: мен еғайменки, Нўҳ пайғамбар кемага ёғоч тарошлағонда ҳамроҳ эрдим. Тулки айди: мен еғаймен, худо одамни туфроқдин яратқони хотиримда бор. Сўнгра тева гарданни (нг) чўзиб нонни кўтарди ва айди: қарағилки, шул буюклигим бирлан ўтган кечаси туғулмишмен.

Урма лоф, эй шайх сен ўтган азизлар коридин,
Тулки янглиғ нон тополмасдин қолурсан ногаҳон.
Тева янглиғ гўл бўл, юк чек тамаъгин бўлмағил,
Қайда юрсанг, шул йўлунда учрагай покиза нон.

* * *

Бир дўкондорнинг бир хотун ва қизи бор эрди. Бир кун дўкониға бориб кўрдикки, калид уйида қолибдур. Хотунидин калидни тилади. Хотун гумон қилдикки, чоштгоҳлик ошин тилайдур. Қизига айди: турғил, қозонға ўт қўйғилки, отанг дўкондин чиқиб келмишдур. Қиз гумон қилдикки, ани эрга берурлар. Айди: эй онан меҳрибон, эрни найларменки, сенинг хидматинг керакдур.

Ҳар не ишким, дўст тутсанг, Сидқиё, фикрингдадур,
Ташна сув савдосида, оч кимса нон гавғосида.
Хонақоҳнинг кунжи ичра шайхлиқ даъво қилур,
Боқишгиз бу беҳунарға нафсининг игвосида.

* * *

Бир кимсә қинғир кўз кишидан сўрдикки, қинғир кўзликлар бирни икки кўрар эмиш, ростму?

Айди: ростдур. Шул далил бирлаким, сен кўзумға тўрт оёқли кўрунурсан.

* * *

Бир сичқон бир боққолнинг дўкопида юрар эрди ва шириликлардан ер эди ва баққол ҳам парво қилмас эрди. Бир куни баққолнинг ҳамёнидаги оқчасин ўғурлади. Баққол уни хонасин қазиб оқчасин топти. Сичқонни мушукига берди токи жазосин чекти.

* * *

Тулкининг болалари опасидап ўтундиларки, бизларга бир ҳийла ўргатгилки, анинг бирла тозидин қутулгаймиз. Опаси айди: ҳийла кўбтур. Локин ҳамадан шул яхшидурки, ўз уйингда ўлтурур бўлсанг, този сени кўрмас ва сен тозини кўрмағайсен.

Сидқие, хонандаги попу кумоч,
Қилмағай албатта қурсоқингни оч.
Қил ишингни, ҳар эшикка юзлама,
Бемаҳал ҳар кимни ошин кўзлама.
Хорлик бирла тўқунғай ул киши,
Тулки янглиғ ҳийла бўлса қилмиши.
Бу замона шайхи тулкидин батар,
Тозидин қўрқмай кезарлар дарбадар.

* * *

Бир чумчуқ ўз хонасин тарк айлаб лайлакнинг уясиға хона ясади. Сўрдиларки, лайлакға на яқинли-

ғинг бордурки, анга паноҳ этибдурсен. Жавобида дедикки, ҳар йил хуни жигар еб боқгон болаларимни йилон еб қўяр эди. Шул сабабдин ушбу бўзўрг паноҳиға сиқиндим.

Сидқиё, хуни жигар еб оқча топ,
Оқчани сарф айла, жойи бўлса боп.
Бўлмағил ҳар бир йилоннинг емуши,
Яъни ул шайхи замоннинг емуши.
Бўлгуча аҳли тамаънинг сарвари,
Яхши бўлсанг фақр элин хидматкорн.
Ул йилоллар заҳматидин нари қоч,
Ул паноҳлар оғзиға туфроқни соч.
Чекмасун чумчуқча лайлакға паноҳ,
Ишлабон сонсун ўзини мардироҳ.

* * *

Бир итдин сўрдиларки, нега сен бор ерга гадойлар келмаслар. Ит жавоб бердики, мен қаноат бирла қурсоқ тўйғузарман ва гадойлар тамаъгинлик била кўча кезарлар.

Бўлса ҳар кимда қаноат, Сидқиё,
Айлағай борича роҳат, Сидқиё.
Кимпиким, кечса тамаъ бирла иши,
Кўчада тентиб қолур ёзу қиши.
Мард бўлсанг, қўй тамаъни, меҳнат эт,
Бўлма шайху меҳнат ила роҳат эт.

Бир тулкиға дедиларки, юз танга олғилу қиплоқ сиртлонлариға хабар берғил. Тулки айди: эй биродар, оқча фаровондур, локин бу муомалада хатари жон.

Сидқиё, ушбу замонда шайхлар,
Ҳар хатардин ҳам амонда шайхлар.

* * *

Кабутардин сўрдиларки, на учун иккидин эиёда
жўжа очмассен, товуқ кўб очадур. Кабутар айди:
ман жигилдонимда дон ташиб жўжа боқурмен.

Жўжа боқ ҳамчун кабутар, Сидқиё,
Нон топиб бер жўжага заҳмат била.

* * *

Бир оч ит шаҳр дарвозасига бориб туруб эрди.
Шаҳрдин бир нон чиқиб даштга қараб думаланиб
жўнади. Ит айди: эй оромижон, қайда борурсан?

Нон айди: бир неча қоплон ва сиртлонлар бирла
ошно эрдим, аларнинг зиёратига борурман.

Ит айди: мени кўрқутмагилки, паҳашнинг оғзи-
га тушсанг ҳам ортингдин қолмасмен.

Сидқиё, ўрганса ҳар ким кўчага,
Тотли қанду турш зардолучага.
Тепсалар гар кўкрагига филмасал,
Юз жиюрмас, бўлмағай ҳаргиз ўсал.
Эл эшигида кезар оч ит киби,
Демағил, дин дарди, чурчит киби.
Яхшироқ андин қапоатлик кўпак,
Хўб эрур охурдаги боғлиғ эшак.

* * *

Чирогни шамол ўчирур, шайхларни, олимларни.
тамаъ бирлан кибр бузар.

Шайху олимни тамаъ вайрон этар,
Кўзларин эл илкига ҳайрон этар.
Доимо эл илкида икки кўзи,
Ағниёнинг мадҳидур доим сўзи.

Ағниёлар уйларин қилғай ётоғ,
Камбағал аҳлидин ўлғайлар йироғ.
Ушбуларда ушбу янғинг бўлса ҳол,
Яхшидур онлардин эмгакчи кулол.
Чунки доим лой тепар, қилмас тамаъ,
Бу киби меҳнат чекар қилмас тамаъ...
Эрта-кеч лой ишлар ул қадри буюк,
Шайхларча бўлмас эл кифтига юк.
Қап-қаро лойга чўмуб ҳар эрта-кеч,
Арзи ҳожат айламас бойларга ҳеч.
Меҳнатининг соясиди пон егай,
Камбағаллар суҳбатидин беамагай.
Камбағалдур шайхларнинг душмани,
Ағниё даргоҳи онлар маъмани.
Эй гуруҳи камбағал, душман тутунг,
Мумкин ўлса, шайхни босиб ўтунг.
Чунки бизлардек алар ҳам ишласун,
Ишлабон, бизлар киби пон тишласун.
Бизни қишлоқларда ҳоло гўл кўб,
Гўлларни молни олғой кулдуруб.
Онларнинг табъига лойниқ сўз этар,
Тотли сўзлаб, молни олиб кетар.
Шайхларга камбағалнинг ҳақ сўзи,
Ёқмагай, андоқки, ёқмасди ўзи.
Шайхни сен хушлама, эй камбағал,
Хушламайдур сени зеро ул дағал.
Гар улар дард деса, сен дегил бало,
Эл бошидин кўтарилсун бу бало.
Бу бало элни қилур охир хароб,
Яъни ялқов айлагай мисли симоб.
Ерда қандог ушлағунг симобни,
Ўйла, андиша қил бу бобни.
Қайда ялқов бўлса, кўб битқай ҳунар.
Беҳунарлар оре бўлғай дарбадар.
Кўрди Сидқий, беҳунарни сони йўқ,
Сурати бой худ гадоу қорни тўқ.

Вайронада ётган бир онча бойўглининг ичига янгилиб бир қарчиғай кириб қолди. «Қарчиғайни урунглар, жой берманглар!» деб барча бойўглидин шўриш кўтарилди.

Қарчиғай шулдурки, бўлса бетамаъ,
 Қарчиғай деманг, агар қилса тамаъ.
 Қарчиғай бойўглининг вайронасин
 Эшикига келмасун мундин кейип.
 Тоғу саҳроларда урсун дасту по,
 Бергай эрди они ризқини худо.
 Тоғу тузларга чиқиб сайд айласун,
 Меҳнат айлаб ризқини топиб есун.
 Чорламасдин борсанг элнинг уйнга,
 Ўғридин бадтар бўлурсен, ай ога.
 Мард шул; кеткурмасун ўз ҳурматин,
 Чекмасун ҳар бир кишининг минватин.
 Сақласун ўз номусини доимо,
 Яъни меҳнат соясидин нон еса.
 Кезмасун халқ эшигини нон учун,
 Сотмасун ўз иззатини нон учун.
 Қарчиғайдек бўлмасун беобрў,
 Камбағал аҳлига солмасун гулу.
 Ўзига тобсунму оё камбағал,
 Анга нон берсунму оё камбағал.
 Камбағалнинг ҳам аёғу илги бор,
 Ул дағалнинг ҳам аёғу илги бор.
 Касбу кор этмоқға бордур қуввати,
 Балки яхши камбағалдин ҳурмати.
 Яъни қассобнинг ҳўкузидин семиз,
 Камбағалдин ақли ҳам кўб ботамиз.
 Камбағалдин лек ортуқ бир ери,
 Яъни дер: мен камбағалларнинг пирри.
 Пирлар кўрсатди йўл оллоҳ учун,
 Қайда йўл кўрсатди молу жоҳ учун...

Эй гуруҳи камбағаллар, энди сиз
Бу киби қарчиға(й)ларни ҳайдангиз.
Биз, гуруҳи камбағал, безормиз,
Бу киби қарчиғайдин озормиз.
Қарчиғай демангу денг: мурдор, хор,
Ишламай доим бўлур умидвор.
Қайдаким бўлса ўлумса, қора қуш,
Кўргай эркан охишом ичра они туш.
Ҳар қачон тонг отса ҳозир анда ул,
Қора қушни доимо қилғони шул.
Қора қуш гар ногаҳони бўлса оч,
Елға оғзин очса бўлғай қорни оч.
Халқ аро бор шул масал, эй зүфунун,
Етти кун элдин ва елдин етти кун.
Етти кун гар еса элдин қора қуш,
Айлар эрмуш етти кун елдан емуш.
Топмаса яъни қафоат айлағай,
Сабр бурчида иқомат айлағай.
Эй мучам, соғ ўл, қилай ўз меҳнатим,
Яъни меҳнат — роҳатим — хуш роҳатим.
Сидқи(й), меҳнат айла доим, соғ бўл,
Ялқов аҳлининг дилиға доғ бўл.
Учраса ялқов на ерда, янч они,
Яъни меҳнат сўнграсида санч они.
Меҳнат этсун, ерни обод айласун,
Ўзини қуллуқдин озод айласун.
Ортиқ эрмас ҳеч кимдин ҳеч ким,
Бапдаликда барча бирдур, эй ҳаким.
Яхши банда шулки, қилса ўз ишин,
Бошқаларга солмаса оғирлиқин...
Ўзгаларни гарданиға бўлма юк,
Бўлсанг озода, бўлур қадринг буюк.
Яъни меҳнат бирла бўлғил, вассалом,
Сўз гулини сўзлабон қилдим тамом.

Бир сичқон бирла бир қурбақа ошно бўлуб ка-
моли муҳаббатдин оёғлариға иф боғлашиб қўйди-
лар. Қузғун сичқонни олиб қочқоч, қурбақа ҳам иф-
га осила жўнади.

Эмди мен сизларға бир тамсил этай,
Ушбу тамсилимни ҳам таъвил этай.
Тутса ким шайхи замона этакин,
Сичқону қурбоқача бил иковин.
Погаҳон сичқонни қузғун қилса сайд,
Қурбақа ҳам ул билан бўлгуси қайд.
Қузғун илкидин бирисининг бири
Қутқара олгайму менга айт они?..
Алдабон назру ипёзинг оладур,
Олибон ўз қопчиғина соладур.
Паки ондин баҳра олгай бир етим,
Наки бир беваға бергай, эй ҳаким.
Қайда борса ўйлагай ул ўз гамин,
Камбағал қилгай, чунончи, туз гамин.
Қисса кўтаҳ: алдаса ҳам ул дағал,
Ҳеч анга алданмагил, эй камбағал...
Фикр қил, лафзи тамаъ уч ҳарф эрур,
Яъни ул уч ҳарф ҳам бепуқтадур.
Нуқта ҳам қочиб таъма тўграгидан,
Ор этарди, ақл эгаси, англа сан.
Нуқта ор этса қўшулмоқдин анга,
Фарз бўлди ор қилмоқ барчага...
Ишлабон топган қора нондур ширин,
Заҳрдин аччиғ тамаъдин қоч кейни.
Бўлма ёлқовларға ҳаргиз ошна,
Ошино бўл, яъни заҳматкаш била.
Уйла қурбақау сичқон қиссасин,
Сенга бердим ушбу қисса ҳиссасин.
Уйласанг бу қиссадин маъни чиқар,
Бунга сарф этгон кучупг эрмас бекор.

* * *

Бир боғда булбул бирла бир тоифа чумоли қўшни эрди. Ёз кунларида булбул гуллар узра сайрамоқ бирлаи кечинди ва чумоллар донakashлик бирлан бўлушур эрдилар. Ногаҳон қиш бўлуб эрди. Булбул оч қолди ва ҳақиқий қўшниси бўлгон чумоли эшикига гадойлик русуми бирлан келди. Чумолилар айдилар: эй булбул, сен ҳам бизлар каби иссиғ офтобда куюб ишлаб оплиқ тўпласанг эрди, бу ҳолга тушмас эрдинг.

Ёз чоғи ҳар кимки, меҳнат қилмаса,
Ёздаги меҳнати роҳат билмаса,
Оре, андоғ кимсадин яхши тўнгуз,
Чунки бўлғай ҳар эшикда қора юз.
Тамаъ истаб бўлғуси беобрў,
Беҳаёлиқ бирла юргай кў ба кў.
Чиқса ногоҳ қайси мўридин тутун,
Ул сари элтарға нафс айлар забун.
Бўлғай ул бадбахт нафсин бандаси,
Беҳунардур гандаларнинг гандаси,
Айлар эрди касб, ганда бўлмаса,
Эй қарогим, ғайрат айла, иш яса.
Барча ялқовларни одам демагил,
Эмди онларға қўшулмасдин чекил.
Ким қўшулса онлара ялқов бўлур,
Яъни ялқов суҳбати ялқов қилур.
Оқибат, ялқов гадолиқ айлағай,
Меҳнат этган подшолиқ айлағай,
Ёр юзида бўлмағай ялқовча хор,
Бўлма, бўлса ғайратинг ялқовға ёр.
Сидқиё, ялқовни ургил бошиға,
Ушлабон топшур ани юзбошиға.

* * *

Эр кишининг калласида мияси бўлсун, силлиғ дастори бўмасун. Халқ они тоғиб олур. Кишининг

дастори катта бўлгон бирлая одам бўлмас, чунки
ёғ қовоқнинг ҳам калласи каттадур. Эшакга атлас
ёпсапг ҳам эшакдур. Эшакмунчоқ дур бўлмайду.
Ширин сув сафол кўзада бўлсун ва ё тилло идишда
турсун тафовут қилмайду. Хунарга кўра мартаба
истамоқ керак. Найшакар найшакар эрур, қамиш
баланд бўлса ҳам қамишдур.

Эшакмунчоғ демши ул аҳли йўқга,
Ки балчиқдин тошиб эрди баногоҳ.
Тўқуб атлас аро овора бўлма,
Мени дур фаҳм этиб дилнора бўлма.
Мени бир пулча қадру қимматим йўқ,
Қаю заргар кўрар бўлса тонурлук.
Гўзал гар бўлмаса Сидқий матонинг,
Мол олғонлар билан чиқгай чатоғинг.
Риёдин чолмағил бошингга дастор,
Ки, қалб иш келмагай бозор аро кор...
Аларча қилма Сидқий макру дастон,
Ки, эмгак аҳлидин бўл, бўлма эшон...
Лаб очқунча эл ошига, сан ўл оч,
Эшонлар киби бўлма мисли саноч.
Ҳалол эрмас тамаъдин тўплагон нон,
Кўрунмакликда нондур, аслида қон.

Мияси йўқ калла бирла дасторга ишонмағил. Эм-
гак чек! Эмди халқ кўзин бўяб оқча топа олмассан!

Катта дасторинг агарчи савлатинг,
Макру афсун бирла бўлгай давлатинг,
Бўлмағил ул орият мағрур сен,
Алдабон есанг, мисоли бўри — сен.
Бўрилиқни ташла, бўлма беҳунар,
Қўй киби бўл маффаатлик, бўлма шар.
Қўйни ҳар аъзосида бор фойда,
Жунлари бўлгай азиз ҳар жойда.
Катта дасторингдин оё зоҳидо,

Бизга йўқтур фойда, эй, беҳаё.
 Лек андин сенга кўб суд ўлғуси,
 Ким пярмас сенга, мардуд ўлғуси.
 Кўзга сурма, остинга мин аргумоқ,
 Салла ичра калла эрмас, ёғқовоқ.
 Бу қуруқ савлат илан эй, беҳунар,
 Алдабон кўб элдин олма сийму зар.
 Ишлабон ҳар кунда тонсанг қора нон,
 Ўзгаларнинг болидин тотлиқ, ҳамон.
 Ишлабон пессингда куйдурсанг жигар,
 Ит киби кезмас эдинг, эй, беҳунар.
 Лек сенда ишламоқға тоб йўқ,
 Чунки қоринингдур тамаъ нонига тўқ.
 Энди сендек беҳунарлар яшамас,
 Беҳунарлар ҳеч ош-нон ошамас.

* * *

Аббос номлиқ тиланчиликда моҳир бир араб бор эрди. Бир кун иши олдиға бир киши келиб айтдики: ё Аббос, мен букунгача ҳунар ўрганмадим. Отамни(нг) ўлганига уч кун бўлди. Қариндошларимнинг нафақаси менга қолди. На иш қиларимни билмай, галдираб, ўйлай-ўйлай ўзумға тиланчиликни маъқул кўрдум. Локин ҳар бир ишни бир йўли бор. Шунинг учун сенга келдимки, они тариқатларини (йўлларин) сендин ўргангаймен. Аббос шул ҳолда ҳаммомда эрди. Айди: эй биродар, тиланчиликда уч турли иш бор. Аларини билмагунча тиланчилик қилиб бўлмайдулки, ул уч иш будур: ҳар қайда бўлса, сўрагайсен ҳар кимдин бўлса сўрагайсен, ҳар не бўлса сўрагайсен. Ул киши Аббосни(нг) ўпуб, йўқса ҳозир менга бир нимарса берғил деди. Аббос додираб, ҳаммомда тиланчилик қилиб бўлмайду деди. Ул айди: ҳар қайда бўлса тилағил, демадингму? Аббос айди: оре, локин мен ҳам сен киби фақирмен. Ул айди: ҳар кимдин бўлса сўрағил, демадингму?

توزان زولین درین زمانه چای و بولما و دره و کبوتر بند و هسان و خاقلان درین ایرود
 پیشه پند و کسب است تا درین زمانه در میان کسب هر چه بارود در انده بر کشته قوش بارود در کلاگر
 جزیره دره و بولما و کسب است تا درین زمانه در میان کسب هر چه بارود در انده بر کشته قوش بارود در کلاگر
 و کسب در این کسب و قوش بارود

قوش بارود در کسب و کسب در این کسب و قوش بارود در کسب و کسب در این کسب و قوش بارود
 اگر در کسب کسب و کسب در این کسب و قوش بارود در کسب و کسب در این کسب و قوش بارود
 کسب کسب و کسب در این کسب و قوش بارود در کسب و کسب در این کسب و قوش بارود
 هر وقت که کسب و کسب در این کسب و قوش بارود در کسب و کسب در این کسب و قوش بارود

توزان زولین درین زمانه چای و بولما و دره و کبوتر بند و هسان و خاقلان درین ایرود
 پیشه پند و کسب است تا درین زمانه در میان کسب هر چه بارود در انده بر کشته قوش بارود در کلاگر
 جزیره دره و بولما و کسب است تا درین زمانه در میان کسب هر چه بارود در انده بر کشته قوش بارود در کلاگر
 و کسب در این کسب و قوش بارود

Аббос айди: ҳозирда мен ялангочмен, кийимларим ташқаридадурки, (устимдаги) лунгидан ўзга ҳеч нимарса йўқдур.

Ул айди: ўргатган қондаларингни учунчиси бу эрдик, ҳар на бўлса сўрагайсен деб эрдинг. Эмди мен ушбу лунгига розимен деб Аббосни енгиб лунгисини (устидин) шилиб олди.

Фақир Сидқий айтур, шунга ўхшаш бизнинг замонамиздаги шайх исмин қозонмиш гадойлар ҳам ҳар қайда борсалар, меҳмон (қўноқ) бўлмоқни сўрарлар. Агар ҳеч бир чора бирла бир нимарсани қўлга илиқтура олмасалар, алар «туш чоғи» кўруб чиқарлар-да, шул каромат сабаби бирла олурлар...

Ушбу ҳикояни бир деҳқонга ўқуб бериб эрдим, ул ҳам бир қисса бошлади ва айди: бир кечаси уйқуда эрдим, ногоҳ ер тегидин қулоғимга товуш эшитилди. Сакраб туруб қарасам, тун ярмига яқин эркан. Дарвозани очтим. Кўрдумки бир киши дарвоза(да) турубдур ва айтур: дар он жой бўшатишги, эшон тўрам келмоқдалар. Алҳосил, бола-чақани тургузуб, қанча ташвиш бирла жой тайёр қилдим ва эшон тўрани кўндурдум. Тонг отқоч, чойдин сўнг ширгурунч қилиб бериб едирдим. Эшон тўра жўнамоқлариинда шафқат бирла менинг ҳаққимда демилларки, бу одамни ихлоси йўқ эрконки, бизларга ширгурунч қилиб берди.

Фақир Сидқий айтур: ушбу нафспараст хон ул камбағал деҳқонини шунчалик заҳмат чекиб қилгон хидматига шукр этмоқдин кўз юмуб ва ани шул қадар фидокорона ҳаракатини аёғ остига солиб, энг чоғинда «хидмат» қилиб кетар...

* * *

Бир қароқчининг уйига меҳмон келмиш эрди. Қароқчи ўз аҳлига айди: агар қўлларим, аёғларимнинг) боғлаб қўймасангиз, меҳмонни(нг) отини

ўгурлаб кетурмен. Кечқурун бўлғоч, оби оташдин ўз аҳли ани қўлларин, аёғларин боғлаб қўйдилар. Тонг отқоч, қароқчининг хотуни ош пиширмоқ бўлуб темур ўчоқни истаб топмади, Қароқчи айди: «На истарсенки, темур ўчоқни фалон ўрунға ёшуруб келмишман. Зероки, ахшомда уйқум келмади. Токи темур ўчоқни ёшуруб келуб ухладим. Ўз одатимни ўтаб тишчидим.

Фақир Сидқий айтур: шунга ўхшаш халқ тарафидан еб ўрганган тамаъгирлар ҳам тамаъ қопчилигини олиб гадолиқ (қилмаса) кўнгли тишмаски, ўрғанган кўнгул ўртанса қўймас.

ҚИНҒИР ДАРАХТНИНГ СОЯСИ ҲАМ ҚИНҒИР

Субҳи козиб козиб ўлгай, қўйма дил,
Эй, биродар, содиқ ўлсанг, уз кўнгул.
Субҳи козибни тамаъгин шайх бил,
Субҳи содиқ дема ош, эй кўнгул.
Субҳи козиб корвоиларин урар,
Чунки тонг отмиш, деб онлар йўл юрар.
Субҳи козиб бўлмасун элга далил,
Қилмиш ул кўб карвоиларин залил.
Субҳи козиб бирла бўлма ошино,
Субҳи содиқни таниб ол, Сидқийе...

Ў Г У Т

Бетамаънинг гардани бўлғай баланд,
Бетамаъ бўлмас кишига пойбанд.
Кимниким, айлаб тамаъ нонин есанг,
Эҳтимоли бор ани ёдин десапг.
Суймамиш ерларга меҳмон ўлмағил,
Тушмағил кафш ичра чун қум бўлмағил.
Бургадек пойжома ичра изтироб
Қилмағил, оламни этма кўб хароб.
Кун совугда бўлмағил, чун ҳўл чопон,
Соҳибинг титратмағил, берма зиён.

Гар тамаъгинсен, мисоли томчи* сен,
Ул оғир бир шўру шардур, бас қийин.
Авжпру ўт шохига осма қозон,
Ким ани бўйиндин эл қилгай фиғон.
Минган отинг йўлда гар йўртоқидур,
Боргуча манзилга бағринг қон қилур..
Оқчасиз чоғингда пул деган гадо,
Қишдаги яхдин совуғроқ, англа, ҳой.

* * *

Жаҳд қил, ўлтурма эй, ялқов киши,
Ким тушар ҳамёнға ҳар ким қилмиши.
Сув кетургойсен олиб борсанг челақ,
Ош буюр ўз илқинга, қилгай кўмак.
Ўзгаларга қад эгиб бўйсунмағил,
Ишлабон мумкин қадар топиб егил..
Не керактур ўзгаларнинг миннати
Аҳли миннатнинг кўб ўлғой иллоти.
Гарданиннга чекма миннат борини,
Жон борича қил тириклик корини.
Риштап тақдирни тебратмасанг,
Ош тушуб кўкдин қачон тўлғай косанг?
Риштап тақдирни тебрат, югур,
Анда ризқинг толиб ўлғай, эй ғаюр.
Қулф очилмас токи очқу солмасанг,
Очқуни қўзготқали қўзғолмасанг..

ШАЙХЛАР НА УЧУН СЕМИЗ ЭРУР, КАМБАҒАЛ ДЕҲҚОНЛАР НЕГА ОРИҚ БУЛУР

Шайхлар надин семиздур, сўзлағил?
Ул семизликка сабаб бор, яхши бил.
Ул сабаб — бул доимо роҳатдадур,
Борса қайси ерға иззатдадур.

* Ч а к к а (Сидқий ҷаҳоли).

Соҳиби хона бу меҳмонлар учун
Тортибон ташвиш, бўлғай бағри хун.
Шайх они ташвишидин беҳабар,
Ухлағай охур тагида мисли хар...

**УРОҚДА — ЙЎҚ, МАШОҚДА — ЙЎҚ,
ХИРМОНДА — ҲОЗИР³⁴**

Жону тан бирлан ишлабон деҳқон,
Сарфи қувват қилиб йиғар нон.
Езнинг иссиғларига, чун дўзах,
Шул иссиғларда ишлашур бағ-бағ.
Ҳаракат бирла баракат, эй жон,
Гўйиё ул икови эгиз ўғлон.
Эгиз ўғлон чучук бўлур, хуш-хуш,
Бири кетса, бири бўлур нохуш.
Ҳаракат бирла баракат сероб,
Бириси бўлмаса, бириси хароб.
Яъни, алқисса, эй мусулмонлар,
Ҳаракатсиз тирик эмас жонлар!
Сидқий, йўқ ўйлаки беҳаракат,
Бўлса бир луқма ошида баракат...

* * *

Тевақушига қушлар киби учғил, десалар,— «Те-
ваман»,— дер эмиш. Тева бўлсанг, «Устинга юк қўя-
ли»,— десалар,— «Қушман!» (деб) баҳона этар.

Тевақуш янглиғ эрур шайху гадой,
Меҳнат этмай, бўлса-қўйса, катта бой.
Ишла, десаиғ, кўр, баҳона айлашур,
Сояпарвар ит каби войвойлашур.
Юк кўтармаским, алар озодадур,
Касб қилмаским, алар бекзодадур.
Яъни доим кори-боридур — тамаъ,
Ҳамзабону ёри-оридур — тамаъ.
Кимдакимдин бўлса қилсун касбу кор,

Бўлса озода тамаъдин қилсун ор...
Сидқиё, фарз ўлди касб этмоқ сенга,
Шундоғ ўлса, иш буюр ўз илгинга.

ТОШКАНД ҲОКИМИ — БЕГЛАРБЕГИ ҲИКОЯСИ

Бир сигири бор эрди чанбар шох,
Шул сабаб эрди ул раис гўстоҳ.
Бир кун они йўқолди ул сигири,
Қолмади истамағон они ери.
Бир кун ўз ҳўкизини бир деҳқон
Суғорурга олиб борурди равон.
Ул раис ўлтурарди эшикида,
Не қилурсиз, боқинг ани ишига.
«Айлапай сендин, эй ҳалол молим,
Сен йўқолгач, бузулди аҳволим»,—
Деди-ю, тутди ҳўкуз арқонин.
Ичди сувдек у камбағал қонин.
Судрар эрди ҳўкизни ўз уйига,
Хотини кўргоч, они деди анга:
«Эй отаси, бу сигир эмас ҳўкуз,
Ҳўкуз бўлмас сигир — педур бу сўз?!»
Ул раис айди: «Эй хотун, ахир
Сигир этса ҳўкузни ҳақ қодир!»
Бўлса эрди агар раиснинг эси,
Қилмас эрди жафо фақирга баса.
Сидқиё, камбағал дилин ўртаб,
Шул киби бехирадлар этти хароб...

* * *

Кўршабнарак кун душмани бўлгонидек ҳақиқат-
чиға ҳам душман кўбдир. Локин ҳақиқатчи кўршаб-
нарақлардин қўрқуб мақсадидин чекилмас.

Кундузини кўршабнарак суймағай,
Бошқа жондор кун кўзиға тўймағай.
Кун кўзини суймаса кўршабнарак,
Они нури бўлмағай кам, қилма шак.

Бўлмас онинг равнақи бозори кам,
 Гар ани(нг) кўршабпарак суймаса ҳам.
 Эй ҳақиқатчи, йўлунгдан қолмағил!
 Кўршабпараклар юк ўлмас, толмағил!
 Ушбу юкни, қодир ўлсанг, ерга ур!
 Ерга ур, сўнгра юзига қора сур!
 Уртадин ушбу булутларни кўтар,
 Боиси — зулмат бўлур мисли губор.
 Ул губорларни йўқ айла мисли сув,
 Ул булутлар зиддида бўл жангжў.
 Ул булутларга сен ўл мисли шамол,
 Пора айлаб бағрини қилғил ўсал.
 Сунса гарчи қатлинга онлар илик,
 Сен илик сунма аларга, тиг чек!
 Ким иликдин тиг кескунроқ эрур,
 Бил, илик тиг олдида тўмтоқ эрур.
 Сидқиб, охир ўлумдин чора йўқ,
 Охир ўлгунг — хоҳ очу хоҳ тўқ.
 Чун ўлур бўлсанг, баланд дор узра ўл!
 Яъни ҳақ сўз сўзла, ул кор узра ўл!
 Бойпарастларнинг дилига оташ ўл,
 Қиздур (ҳ)ўл ўтуши, ваҳ ўтункаш ўл!

* * *

Ҳақиқатчини ҳар бир даврда яшатадилар, балки бўйнига зовлу солиб, оёғига кишаи уруб зиндонда чурутдилар.

Ҳар ҳақиқат оқибат тутса ўрун,
 Бўлгуси душман ҳамона сарнигун.
 Бил, ҳақиқат кўб машаққатлар билан,
 Қўйилур майдонга меҳнатлар билан.
 Бўлгуси бу йўлда жисму жон фидо
 Ҳамда бўлғай молу хонумон фидо.
 Кўб ҳақиқатчи осилди дор уза,
 Кўб ҳақиқатчи отилди дор уза.
 Кўб ҳақиқатчини қонин тўктилар,

Кўб ҳақиқатчини ноҳақ сўктилар.
 Кўб ҳақиқатчи терисин шилдилар,
 Фурсат илан қилгонини қилдилар.
 Кўб ҳақиқатчини бошин кестилар,
 Балки онинг ичу тошин кестилар.
 Кўб ҳақиқатчини қўлин кестилар,
 Йўл кесарлар яъни йўлни кестилар.
 Кўб ҳақиқатчига зовлу урдилар,
 Шул сифатда суи зиндон сурдилар.
 Кўб ҳақиқатчига ёри бўлмади,
 Бориларнинг ҳам мадори бўлмади.
 Яъни кўб ноҳақ тарафдори ҳамон,
 Эй ажаб, эл ичра бу одат ямон.
 Сидқинё, ноҳақ элидин қўрқмағил,
 Маслакинг ҳаққониятдур, сўзлағил.
 Элға қил ҳаққоният ўз жойина.
 Ўлтурур ҳаққоният ўз жойина.
 Ногаҳон кўк ичра чиқса офтоб,
 Маҳв қил, зулматни ҳолин қил хароб.
 Ушбу зулматларға бўлғил нурча,
 Чунки зулмат аҳли бўлғай кўрча.
 Зулмат аҳлин жониға солғил шарор,
 Ул шарора бирла қилғил беқарор.
 Ул булутлар ичра бўл мисли чақин,
 Ушбу зулматлар *

**ЯШАСУН ЭМГАКЧИ ДЕҲҚОНЛАР,
БИТСУН НАЙРАНГЧИ ЯЛҚОВ ЭШОНЛАР!**

Сен обод ўлурсан, магар эй жаҳон,
 Ялангбош бўлуб ишласа деҳқон!
 Алардин олур баҳра мўру мағас,
 Ҳақиқатда онлар — жувоимарду, бас!

* Давоми йиртилган.

Кими ишлар, оламда мангу яшар,
Топар роҳат улдур, эзгу яшар.
Яша, барча эмгакчилар! Хуш яша!
Ҳунар бил! Ғқи илм! Боҳуш яша!..
Ялангбошланиб ишлар деҳқон,
Ки ишлар эрсанг, тўқ ўлгай жаҳон!
Ки эл тўқ бўлса, дунё обод ўлур,
Ҳама ободлиқ бирлан эл шод ўлур!..

МАСНАВИЙ

Бор эди бир кампир ўзи эрди тул,
Анго бор эрди бир эсайгон ўгул.
Ани боқиб муддате эмгак чекиб,
Тунлар аро ухламайин сўт бериб.
Кўзи анинг бирла эди бас ёруғ,
Токи бўлуб қолди ул ўғлон улуғ.
Суду зиёнларини, бас ажратди ул,
Ҳар кима-ким бўлса олиб сотти ул.
Аввалида ҳеч нимаси эрди йўқ,
Бу иш ила қорни бўлуб қолди тўқ.
Айш суруб юрғой эди кўб маҳал,
Ногаҳ анинг бўлди аноси касал.
Анда сўраб онасидин ул етим,
Борди-ю, келтирди тузукроқ ҳаким.
Токи аносиға даво айлағай,
Ҳар нимаким деса бажо айлағай.
Тутқоч у кампирни ҳаким томурич,
Сўзлади бир-бир касали қиссасини.
Яъни деди мундоғ анинг ўғлиға,
Ҳеч даво айламағай суд анга.
Фоида берғай магар ул қилса эр,
Чунки хирад — ҳикмат ила бўйла дер.
Кампир у сўзни эшитиб, чекти оҳ,
Хасталиғи ошиб, ўлиб дилсиёҳ.
Айди ҳакимға боқиб, оҳ айланай,
Манга қани пушту паноҳ, айланай.
Ҳар дам эрур дилни тамашноси шул,
Лек қабул этмағай ушбу ўгул.
Бўлса эди манга букун эр агар,
Манда қачон бўлғай эди дардисар.
Қаҳ-қаҳ уруб анда йўл олди ҳаким,

Ким эди фикри улуғ, ақли салым.
Сидқи(й), киши ҳар печа ер ўлса ҳам,
Қайда бўлур нафси тамаппоси кам.
Нафс оти ўйла эрурким асов,
Ҳабли риёзат била қилгил етов.
Йўқ эса отқай эгаси жар сори,
Ким қочар арқони йўқ от ҳар сори.

ТОШКАНД ТАБЛАСИ ЧИМБОЙЛИҚ ҚИШЛОҚИДА БЎЛҒОН БИР АНТИҚА ҲИКОЯЧА

Бор эди хожан тўра лақаб,
Қиссасин айтай ани англам ажаб.
Хожа, бас ул от пла машҳур эди,
Сарту қозоқ оғзида мазкур эди.
Умр кечургай эди бу ҳол аро
Шод бўлуб жумла маҳу сол аро.
Эрди йинги ичра қазоро, тўра,
Эл ҳама нойиндаю боло — тўра.
Хидмат аро эрди ададсиз киши,
Яъни эди хидмат аларнинг иши.
Мажлис элидин улапиб кўкга уи,
Жумла нишот ила қилурди ўюн.
Базм қизишқон чоғи бир мўйсафид
Тўрага айди пиру сиз, биз — мурид.
Эмди бу дам сиздин этай бир савол,
Токи жавобим беринг, этмай ўсол.
Тўра бу сўздин бўлубон даргазаб,
Бонг уруб айдикп, «Аё беадаб!
Вақти савол ушбу маҳалму бўлур?
Мунча сўзунг тўнгу дағалму бўлур?
Эл бориси қилсалар айшу тараб,
Менму қилай айш, дейин санга гап?!»
Анда ачигланди туруб мўйсафид.
— Эй тўра, сиздин йўқ эди бу умид,
Тўрага аччил сўз ўтиб қилди зам,
Жаҳли келиб сўкти ани тўра ҳам,

Айди анга: сийлаки, ман тўраман,
Чунки ўзум аҳли насаб кўраман.
Они жавобида деди мўйсафид,
Ким билки иқлимида эрди фарид.
Оре, билурман, тўрадирсиз баса,
Лек эрурсиз сиз ўрус тўраси.
Бу сўз ила халқ кулушти у дам,
Кулди аларга қўшулуб тўра ҳам.
Они гуноҳига қалам чекти ул,
Асли ҳақиқатда эрур яхши шул.
Чунки ямон дил аро кин сақламоқ,
Душманнига бугз ила сўзлар демоқ.
Сидқи (й), кишининг эса ақли расо,
Бўйла бўлур онинг иши доимо.
Кину адоватқа кўнгул боғламас,
Халқни ранжитқали бел боғламас.

М А С Н А В И Й

Бор эди Ўнқўрғон элпи қозиси,
Катта-кичик ҳукмин эди розиси.
Омиён маҳз эрди-ю, подон эди,
Яъни саводи бору ноҳон эди.
Аввали ҳолида бўлуб камбағал,
Қонни кумоч эди ҳар маҳал.
Эрди яна ҳам ўзи гулханишин,
Ўз дилидек қора қилиб уй ичин.
Ҳарнаки, эл дер эсалар кайфи бор,
Они бисотида эди шаиқатор.
Яъниким ул тарёку кўкнору банг,
Чўнтокида бўлғой эди ранг-баранг.
Неча замон эрди бу ҳолат аро,
Ўзни тутуб турфа касолат аро.
Бир куни ул қилди магар ул хаёл,
Бу ҳол уза тоқай ўлай моҳу сол.
Қози бўлиб халқни додди сўрай,

Ушбу қаро уй аро токай турай.
Ҳам эди элатияларға эшон,
Макр ила онлардин олиб қурту пон.
Роҳи ҳидоятга бирин йўлдамай,
Гумраҳу йўл озганини қўлдамай.
Гарди риёзат юзига юқмаган,
Шаръи шариф аҳли сўзин уқмаган.
Эрди ўзи кони дағоу тамаъ
Аҳли тамаъда бўладурму вараъ.
Чунки тамаъ шаръ аро эрмин ҳаром,
Жийфа эрур тамаъи эт вассалом.
Шаръи шариф ичра аниг сўз будур,
Гарчи бу сўз борасида бош кетур.
Пирким этса тамаъ айлаб дуо,
Пир демаслар ани марди худо.
Бу каби томеъни дуосни бори
Чиқмагусиму белидин юқори.
Алғараз, ул ушбу хаёлот ила
Йигди муридин ҳаммасин от ила.
Барча муридларга берилғоч шулон,
Кўнглидағи розини этти баён.
Айдики: «Дерман қилайин қозилик,
Эмди берурсизму мунга розилиқ.
Адл ила борчасини тиндурай,
Барча ямойлар иликин синдурай.
То бўлайин элға шариятноғ,
Кўнглини овлай, — деса — ҳар кимса оҳ».
Анда чубурлашти муридлар туруб,
Яхши бўлур бўлсалар андоғ деюб.
Айди муридларга у дам: «Барча тенг,
Бўлса гар андоғ, сиз пона йигинг.
Кўргузайин токи тўла жустужў,
Эл аросида қилиб ўқ обрў!»
Айтганидек барчаси пул йиғдилар,
Сўнгра эшон илгиға тобшурдилар.
Хожа қилиб сарф пулин неча йўл,

Қози бўлуб қолди баногоҳ ул.
Бир-ики йил халқни додин сўруб,
Юрғай эди яхши-ямонни кўруб.
Ҳар қаю қишлоқ уза тушса агар,
Банги-ю, кўкнори йнғилғайдилар.
Гоҳ алар бирла бўлуб, банг чекуб,
Гоҳ ебон тарёку кўкнор ичиб.
Халқнинг арзи сориға боқмайин,
Анга булардин бўлак эл ёқмайин.
Шаръ ишини айлади бас поймол,
Хоки мазаллат уза айлаб ўсол.
Ришва деса ташлаб ўзин томдин,
Қилмайин андиша ямон номдин.
Ҳукмин эди барчаси хотунчалиш,
Қилмас эди эр кишилар янглиғ иш.
Қўрқар эди барча илмдордин,
Оқсоқол, элликбоши бадкордин.
Бир куни арз айлади бир оқсоқол,
Ангаки тақсир деди, бу на ҳол?
Бор эди ялгузгина бир айғирим,
Гўё эди ўғлума ёхуд ирим.
Эрди ул отимнинг ўзи тезрав,
Чопса ета олмағай эрди биров.
Бир куни саҳрода фалон деҳқон,
Байталини(нг) қўйгон экан ҳайдабон.
Ҳам яна қирчанги ва эрди яғир,
Елкасида гўйиё чорак хамир.
Айғирим ул байтал уза секрамин,
Токи у кундан буён ўлди хариш.
Эмди жанобидин этарман умид,
Ушбу ишим сўрсалар айлаб мурид.
Эрди ҳақиқатда бу сўз худ ялон,
Қилгон эди чин каби оин баён.
Қози у деҳқонни у дам тобтуруб,
Тобқоли ҳар сори киши чобтуруб.
Қозининг олдига олиб келдилар,

Гаҳ урубон, гаҳ сурубон алар.
Қозини ҳукми била ул дамда бот,
Зўр-базўр ўтти у деҳқонга от.
Отқаки сексон сўм этилғоч баҳо,
От пулини(нг) айлади деҳқон адо.
Асли у от эрди ўтуз сўм ўзи,
Ним хариш эрди-ю, яна шум ўзи.
Ўртанубон анда у деҳқон уйн
Баски худ айланди азоға тўйи.
Гуиғ ўлубон демади ло-у-наам,
Олди хариш отин, чиқиб кетти ҳам.
Ўз уйиға борди ўшал дамда ул,
Сўнгра ривоят тилабон олди йўл.
Сойлуқ аро бор эдилар олимн,
Ўзлари вақтида эдилар вали.
Шаръ билан элға бўлуб раҳнамо,
Фард эдилар тоат-ибодат аро.
Деҳқон ўшал кун келибон, эй ахий,
Воқеани ул кишиға сўзлади.
Айдилар ул дамда сац, эй деҳқон,
Оқсоқол отиға эмассен зимон.
Чунки экан бўш иковинг отинг,
Яъни ани айғирню байталиг.
Шаръида бу ҳол аро бўлғуиғ зимон,
Қасд билан яъни стурсанг зиён.
Яна демишларки, қизиқлиқ била
Эйки жафо боридин ўлғон дуто.
Қозининг олдиға бориб эрталаб.
Байталигини маҳрини қилғил талаб.
Байталиг. ўлмиш негаким ушбу кун,
Оқсоқол отиға ҳақиқий хотун.
Ушбу латиға била ул деҳқон,
Кулмишу ўз йўлиға кетмиш равон.
Сидқи(й), чу илм аҳлиға келса қаҳат,
Ишини барисн бўладур бу намаат.
Шаръ иши бўлғуси зеру забар,

Жаҳл эли мансаб уза ўлтурсалар.
Бўлғусидур қилғон ишин бори хом,
Қўлни ю(в), қўлтўғинга ур, вассалом.
Ушбу сўзум ялғон эмас сарбасар,
Берган эди манга ул олим хабар.

БИР БАХИЛ ҚИССАСИ

Англамшам Сойлуқ аро бир гани,
Бор эдиким, бухл эди кору фани.
Йиллар ўтуб уйда қазон осмагон,
Бил, ўз уйининг эшигин босмагон.
Қун кечурур эрди юруб тентираб,
Қарздор аҳлидин этиб пул талаб.
Кечуруб онларни уйидин хўрок,
Бўйла юрур эрди бўлуб завқнок.
Ақчасига бўлмай анинг ад ва ҳад,
Мулкига ҳам келмайин онинг адад.
Гўйинё ўз асрида Қорун эди,
Лек гами оқчада дилхун эди.
Яъни чиқормай кўчага бир пулин,
Боғлаб эди халққа хайр эшигин.
Келса гадо эшикига ногаҳон,
Тири жафога этар эрди нишон.
Енғай эди дилхун ўлубон гадо,
Гаҳ дебон ё ҳақу гаҳ ё худо.
Қўшнисига тушса агар офтоб,
Мунга ҳам ўлғай эди кўб печу тоб.
Кийса баногоҳ биров янги тўн,
Бўлғай эди бухл била бағри хун.
Мундоғ ўлуб кори анинг муддати,
Баски кўнайди пул план мулкати.
Халқ анга қўйди «купас» деб лақаб,
Ул қувонур эрди бу сўздин ажаб.

Лек купасларча эди бенамоз,
Қилмагон ўз умрида назру ниёз.
Бир кунин ўз кўнглида фикр айлади,
Тонглага масжидга боройин деди.
Тонгла бу сўзиға вафо айлабон,
Турди-ю, масжид сари бўлди равон.
Кирди бориб масжида ҳуркуб-шошиб,
Бошида пул фикрати ҳаддин ошиб.
Билганича суннат адо айлади,
Эл кўзича ёди худо айлади.
Гоҳи бош айлаб юқори, гоҳ тубан,
Оҳ чекарди вале қилмай сухан.
Ҳаддин ошиб ҳардам анинг диққати,
Кетса чиқиб тобмас эди фурсати.
Бу ишиға асру пушаймон эди,
Ушбу сабаб ҳоли паришоғ эди.
Такбир этиб токи муаззин тамом,
Айлади-ю, турди намоза имом.
Айладилар қавм ҳама иқтидо,
Тонг намозини (нг) этарга адо.
Токи намозини тугатти имом,
Фотиҳа юзга чекиб этти тамом.
Борча бўлуб ўз уйиға раҳнавард,
Икки-ики ва уч-учу фарду фард.
Анда ўшал бой чиқиб, фард ўлуб,
Дунё гамидин дили пурдард ўлуб.
Бор эди бир огилида қўш ҳўкуз,
Англағасиз бойдин эмди бу сўз.
Бой намоздин келибон эрталаб,
Айдики, огилға келайин қараб.
Соғми ётқон кин анда ҳўкуз,
Ҳаприқибон кўнглида юз тобу сўз.
Салла — чафонини қозуқға илиб,
Аста-секин кетти огилға кириб.
Гўр каби огил ичида туртунуб,
Гаҳ қўлини пасту юқори сунуб.

Оқибат-ал-амр топиб хўкузини,
Ул икиси бошига олди ўзини.
Кўрди икавдин бири қотмиш ҳаром,
Бўлди қаро кўзига дунё тамом.
Оҳ деди қўл урубон ёнига,
Истади ул дам ажал ўз жонига.
Айди ўзига сабаб ушбу роз,
Бўлди магар бул кун ўқуғон намоз.
Масжида гар қўймасам эрди қадам,
Бул хўкузум ўлмас эди ҳеч дам.
Манга ҳамошо бу намоз ёқмади,
Онинг учун бахт манга боқмади.
Гўё атоси ўлубон анда бой,
Йиғлар эди ёш оқузуб ҳой-ҳой.
Ўлсам эди яхши санингчун ўзум,
Хўкузум-эй, хўкузум-эй, хўкузум.
Қайда топай эмди санингдек хўкуз,
Гар хўкузум бўлсун ўну ё ўтуз.
Ким манга сен онча қадрдон эдинг,
Бал ўз отамдин манго қолгон эдинг.
Эмди на қилгумки, ўлубсан ҳаром,
Гар ҳалол ўлсанг егай эрдим тамом.
Гўштунги еб бўлгай эдим баҳравар,
Сан ҳаром ўлдинг, манга бўлди зарар.
Гар ҳалол ўлсанг эди ҳар бобдин,
Олмас эдим гўштни қассобдин.
Бу каби сўзларни деб айлаб хуруш,
Бошига мушлаб уруб ўлди хамуш.
Олди хўкузининг терисини сўюб,
Кўзга жаҳон тор, ичи-тоши куюб.
Бу иш уза бир неча кунлар ўтуб,
Ешти у қолгон хўкузини тутуб.
Қасд этиб эдики, сани(нг) суғорай,
Яъни булоқ бошига элтиб борай.
Ул хўкузи эрди бағоят семиз,
Ўйлаки йўлбарс эди масту тез.

Бой ани кўчага чиқгоч олуб,
Анда ҳўкуз арқонни узди чўчуб.
Мағраб у дам тутти биёбон йўлин,
Бой югуруб олди ўнг ила сўлин.
Қайда ҳўкуз борса анго борибон,
Олча югурмоқлиқ ила ҳорибон.
Ёна югурмоқға тополмай мажол,
Бориб ўзидин бўлубон хаста ҳол.
Дер эди бу ҳол аро айлаб товуш,
Яъни дебон ҳўкузани хук вухуш,
Эмди на ерга борадусен қочиб,
Бўйла мени зору паришон тошиб.
Гар ўқур эрсам яна бир кун намоз,
Ўлдурадурмен сепи ҳам анда боз.
Ким ўқуб эрди намоз ўлдинг биринг,
Эмди санинг ҳам сўйдурман теринг.
Ўлгон ҳўкуз ёнига жо айлайин,
Токи вужудингни фао айлайин.
Сидқи (й), бу сўз ялгон эмас, барча чин,
Ким дедилар санга халойиқ чунин.
Халқ деганича бўлуб қиссасоз,
Бўлдунг ажаб бўйла фасонанавоз.
Ибрат олиб токи бўлак яхшилар,
Айласалар бу каби ишдан ҳазар.
Ҳаққинга қилмасму экинлар дуо,
Айласанг оз яхшилара жон фидо.
Кимки эса бу каби наст эътиқод,
Икки жаҳон ичра тополмас мурод.
Ҳар кишида ўлмас эса маърифат,
Бўлғай ишин барчаси ушбу сифат.
Гар тонумас эрса ўзин ҳар киши,
Қайда худони(нг) тонур андоғ киши.
Ераб аларни(нг) шаръидин бер паноҳ,
Ман каби ожизга ўзинг тақягоҳ.

Қайдлар³⁶

Булут келгөн бирлан офтоб нури камаймас ва офтоблик неми йўқолмаски, ҳамон офтоб офтобдур. Шунга ўхшаш ҳақиқатни ҳам қаро булутлар ёшира олмаски, ҳамон ҳақиқат ҳақиқатдур, охир юзага чиқар.

* * *

Ҳар кишининг руҳи илм бирла қувватланса шафқатли ва бетамаъ бўлур.

* * *

Масъуд яшовчи киши шулдурки, киши миннати чекмасун ва кишига юк бўлмасун. Бебахт киши улдурки, кишининг миннатли ошин еб, бўйнига юк бўлур.

* * *

Бўридин қассоблик келмас, итдин дўзандалик.

* * *

Жидду жаҳд бирлан тол шохидин гул унмас ва зангги ҳаммомга киргөн бирлан оқармас.

* * *

Зўр бирла хушбахтлик ҳосил бўлмас.

* * *

Чақмоқни чақмасанг ўт ёқилмас, ишламасанг оқча бирлан нон топилмас. Ҳу-ҳулаб уйда ўлтургөн бирлан том узридин нон тушмас. Сигирни соғмасанг, сут бермас, челагинг бўш қолур.

* * *

Қаромуг донаси бўлгунча бугдойни самони бўл,
Ямонни яхшиси бўлгунча яхшини ямони бўл.

* * *

Хуш қилиғлиқ бўлур саодатманд,
Хоҳламаским, етургай элга газанд.

* * *

Тасаддуқ улдурки, ҳар на ёшурун тутқонингни
ўртага қўйгайсен ва ҳар на қўлунгда бўлса бергай-
сен ва ҳар наки санга юзланса сабр этгайсен.

Ўувонмардлик улдурки, биродарларингдин воқеъ
бўлгон хато ва ёзуқ борасида аларни маъзур тутқай-
сен ва алар бирла андоғ муомала қилгайсенки, узр
сўргудек бўлмагай.

...мол умрнинг осойиш ва роҳати учундур, умр
мол йиғмоқ учун эмасдур.

* * *

Қачонки халққа насиҳат қилур бўлсанг, керакки
аввал ўз нафсингга насиҳат қилгайсен. Агар наф-
синг амру фармонингдин бўюн тўлгамаса, ўзгаларга
насиҳат қилгани тургил, йўқса сазо етаридин уётқил.

* * *

Шафқатли насиҳатчи улдурки, мардумни хайру
салоҳга тарғиб қилгай, туз кабиким, гўштни салоҳга
кетургай, на онки, шарр бирла фасодга тезлагай,
чибин кабиким гўштни фосид қилур.

* * *

« Ҳар киши етти нимарсани етти нимарса узра ихтиёр қилса, эранлар мартабасига эришур. Фақирлиқни бойлиқ узра, очлиқни тўқлуқ узра, шикасталиқни зўрлиқ узра, хорлиқни азизлиқ узра, тавозеъни манманлик узра, ғамни шодлиқ узра, ўлумни тирликлик узра.

* * *

Дўстлиқ улдурки, санга инъом қилгай, дўстлиқдин ошуқча иш будурки, санга инъом қилмагай ва ўз ҳақингни ўзунгга қўйгай.

* * *

Холис дўст улдурки, суҳбатлашмоқда малул бўлмагай, виждонлиқда унутмагай, меҳнат бирла роҳатда ўзгача бўлмагай, ҳозир ва ғойибликда бўлакланмагай.

* * *

Рост дўст улдурки, вақтики сани кўрсаки, тўғри йўлдин озиб, тугён ёрасидин саргирон бўлуб исён чорсусида йиқилибдурсап, санинг иршод ва ҳиддатингга саъй қилгай. Бу борада санга ёрдам ва мадад бермоқни ўзиға вожиб билгай.

* * *

Ҳар ким беайб дўст истаса, анга дўст топилмагай ва кимки дўстга ҳар хитоб учун итоб қилса душман кўнайгай. Кимки дўстлардин ул нимани кўз

тутсаки, фойдаларни ҳосил қилмоқда ани ўз нафсларидин муқаддам тутқайлар, андоғким ҳар доимо ранжур ва аламзада бўлғай.

* * *

Икки душман орасида андоғ сўз қилгилки, агар дўст бўлсалар шарманда ва уётлиғ бўлмағайсен. Ва ҳар на сирринг бўлса, дўст бирла арога қўйма, зероки, эҳтимоли борки, бирдан душман бўлғай. Ва ҳар на ямонлиққа қудратинг етса, душманга еткурма, чунки бир вақт дўст бўлса, ажаб эмасдур.

* * *

Дўст бир жафо сабаби бирла душман бўлур ва душман мурувват ва сахо бирла дўст бўлмағай. Агар душманларни мурувват ва эҳсон бирла дўстлиқ даражасига келтура олмасанг, керакки, дўстларни ямон қилиғлар сабаби бирла душман қаторига санамағайсен.

* * *

Агар бировга дўст бўлмоқ хаёли кўнглунгга тушса, аввал ани аҳлоқи нақдини(нг) газаб чоғида эътибор маҳакига урғил. Агар холис ва тоза чиқса, анинг бирла дўстлиқ қилғил. Йўқ эрса, ани ўз сирингдин огоҳ қилмағил...

* * *

Халойиқнинг бадтарроқи ул кишидурки, бегуноҳ халқни душман тутқай, мардумга изо ва жафо еткурмакни раво кўрғай ва кишининг хато ва ёзуқидин ўтмағай, узрни қабул қилмағай.

* * *

Халойиқнинг донороқи улдулки, вақтики бир қобил дўстни қўлга келтурса, ҳар фойда тўғрисида ани ўзидин муқаддам тутқай.

* * *

Ҳар кимки, ўз тенгги билан чиқишса ва мадора қилса, душман қўлидин саломат бўлур. Ахлоқ ва сифатда дўстлар бирла мувофиқ бўлса, аларнинг мухолифатларидин амон бўлур.

* * *

Содиқ дўст улдулки, қачонки санинг айбингдин огоҳ бўлса, ани изҳорига саъй қилгай. Агар сиррингдин огоҳ бўлса ёшургай. Санинг тўғрингда эҳсон қилса дилида тутмагай ва сандин анга бирор фойда етса фаромуш қилмагай ва сандин бирор хато ва порасолиқни фаҳм қилса юз ўгурмагай ва узр айтсанг қабул қилгай.

* * *

Ҳар дўстки, дунёлиқ ғарази бирла дўст бўлур бўлса оз нимарса сабаби бирла душман бўлур ва ҳар дўстки, рост дўст ул, дунёлиқ важҳи бирла айрилмагай. Ва шижоат аҳлини жанг майдонида синаса бўлур ва диёнат арбобини муомала бирла азмойиш этса мумкиндуру. Ва хотун бирла фарзандларнинг меҳру вафосини қашшоқлик ва камбағал чоғида имтиҳон қилса бўлур. Ва дўстларнинг ҳақиқатини маишат кунларида билса бўлур.

* * *

Душманга инонғали бўлмагай, агарчи дўстлик даъвосини қилур ва ани даражаи қабулга олғонига

фирифта ва мағрур бўлмаслиқ керак, агарчи муҳаббат асбоби изҳорининг муболагасин қилур. Чунки сув ўтга ҳамсуҳбат бўлгонлиқи сабаби бирла ўз табиатидаги совуқлиғни ташлагай. Ани вужудига ул қадар иссиқлиқ галаба қилгайки, ўтнинг табиатига яқин бўлгай. Агар ўт узра тўкулса, дарҳол ани ўчургай.

Ймон тарбият бирла бўлмас гўзал,
Сариг ари ҳаргиз қўюрму асал.
Ймон аслига оқибат тортадур,
Ки, ҳар тухум асло хато бўлмаюр.
Ки, эксанг қўғунга қўшуб ит қўғун,
Сув ўрнига берсанг шакарнинг сувун.
Етушса самар вақти токим анго,
Бўлур меваси ит қўғун, эй аго.

* * *

Доно улдулки, адоват ва инқордин эҳтироз қилгай, агар чапдики қувват ва қудрати душмандин зиёдадур. Чунки тарёк соҳиблари заҳр-оғунинг тановулига журъат қилур бўлсалар, бу журъат ва ғайратлари ҳикматдин ташқаридур. Эҳтимоли борки, тарёк заҳр дафъига коромад ва чорагар бўлмагай.

Эса душманинг ожизу нотагон,
Етурма анга дам-бадам кўб зиён.
Ки бўлгайки, фурсат тошиб, кўб зарар —
Етургай санга, бўлмағунг чорагар.
Чу шер эрсангу душманинг ўйла мўр,
Хужум айлабон келтурур санга зўр.
Агарчанди, қувватда чун филсен,
Сени ожиз айлар таласа чибин.

* * *

Душман ҳама ҳийладин дармонда ва ожиз бўлса, дўстлиқ занжирини тебратур ва дўстлиқ суратида бирор ишлар қилурки, ҳеч душман қила олмагай.

* * *

Хушёр киши ул эрурки, агар оламнинг ҳамаси ани хусуматиға турсалар ани(нг) ҳеч ким бирла хусумати бўлмағай.

* * *

Фосиқ ва аҳмоқ ва ялгончини дўстлуқға қобил ва лойиқ кўрилмағай ва агар дўст мингларча бўлса кам санаса бўлур ва агар душман бир киши бўлса ҳам кўбча билмоқлик зарур.

* * *

Солиҳ дўст бирла топишғил, Фожир дўстднн қочғил. Зероки Фожир дўст ямон ишларға бошлағай ва солиҳ дўст яхши ишға бошлағай.

Яхшилар суҳбати шакар янглиг,
Фисқ элин суҳбати заҳар янглиг.
Фисқ эли бошлағай ямон йўлга,
Ростни ташлабон юрар сўлга.
Яхшилар домонин гар тутсанг,
Йўқ ажаб мақсудинга етсанг.

* * *

Дўстлиқ қилғали бўлмағай магар тавозеъ била, муродға етушқали бўлмағай магар сабр била, пор-солиқ қилғали бўлмағай магар адолат бирлан.

Тавозеъ калиди ҳама орзу,
Тавозеъ берур нахли мақсудға су...

Адолат била тутса инн подшоҳ,
Рноя анга бўлур ҳоки роҳ.
Адолат зирхғари зебо эрур,
Адолат қилур кимки доно эрур.

* * *

Подшоҳларнинг дўстлиқига ва болаларнинг хушовозлиқига ишонгани бўлмагани, ул бир хаёл сабаби бирла ўзгарилур ва бу бир уйқу боиси бирла бузулур.

Амалдор аҳлига қўйма кўнгул,
Ҳаким, хирадмаңдлар панди — шул.
Эсанг аҳли давлат, гурур айлама,
Эраңлардин ўзингни дур айлама.

* * *

Тўрт нима тўрт нимани келтурур. Шукур неъматни кўнайтирур. Хомушлуқ саломатлиқ боиси эрур. Саховат улуғлуқ сабаби бўлур. Саёҳат эмпилқини орттирур...

* * *

Кимки кечиримлиқ бўлса улуғ бўлур ва ҳар кичики ростлиқ нешаси — қадри бийик бўлур. Ва ҳар кимарсаки, ялгондин тил йиғса, ани ростгўй атағайлар. Ва ҳар одамки, ямонлар суҳбатидин қочса, анга яхшилар суҳбатига йўл берурлар.

* * *

Тўрт нимарса белни синдурур: душмани бисёр, қарзи бешумор, аёли пурқатор, ва жуфти носозгор.

Қилур душман кишини ҳолини танг,
Агар чанд ул эрур чуп пеша Хушанг.
Кишига роҳат эрмасдур, бало — қарз,
Гар ўлсанг олмагил, эй ошино, қарз.
Қаю одамни кўб бўлса аёли
Қилур табъингни қиш гарчи бўлур ёз.

* * *

Тўрт нимарса подонлик далили турур: бири ўзидин донороқ била жанжал қилишмоқ; иккинчиси, синамагон кишига ишонмоқ: учунчи, хотунлар макридин эмин бўлмоқлиги, тўртинчиси ёш болалар бирла ўлтурушмоқ.

* * *

Қобил кишини тарбият қилгил ва ноқобилни тарбият қилмагилки, қобилватлиқни тарбият қилмасдин ноқобил кишини тарбият қилмоқ зулм турур.

СИДҚИ ХОНДАЙЛИҚИ

Сирожиддин Сидқий Хондайлиқий адабиёт майдонига XX асрнинг бошларида кириб келган, даврнинг улкан ҳодисалари билан қадам-бақадам бориб буюк Октябрнинг аҳамиятини тушуна олган, ўзбек инқилобий шеърининг шаклланиши ва тараққиётига ўз ҳиссасини қўшган шоирлардан бири.

Атоқли адибимиз Ойбек «Улуғ йўл» романида уни шундай таърифлаган эди: «Шоир Сидқий маҳсум Искандардан; камбағал оилада туғилиб ўсган, қаттиқчиликда қийналиб ўқиган, кейин мадрасага жойлашган. Кўп хору зорлик билан мадрасани тугатгач, Искандарга қайтмасдан шаҳарда қолган. Назмда хийла тузук, каломи ўткир, пишиқ, ҳозир-жавоб шоир эди. Ўрта бўйли, мулойим ифодали, юзлари буришиқ, фақирона кийинган, хушфеъл, хушмуомала киши эди».

Шоирга берилган мазкур баҳо унинг ижодига баътамом мос тушади. Шоирнинг ҳозирда ҳаёт шоғирдлари унинг феъл ва қиёфаси ҳам устоз сапъаткор томонидан гоъят аниқ чизилганини эътироф қиладилар.

Сирожиддин Сидқий 1884 йилда ҳозирги Бўстонлиқ районининг Хондайлиқ қишлоғида туғилган. Отаси Мирзоҳид ака «камдастроқ», «бечораҳолроқ» бўлганлигидан «хизматкорларга ош тошиб, оту улоғ боқиб» рўзгор тебратарди. Сирожиддин 1903 йилда Тошкентга келади. Мадрасани Раҳматуллоҳда, Бекларбеги, Кўкалдош мадрасаларида ўқийди. Араб, форс тилларини ўрганади. Машҳур Муҳаммад Шоҳмурод котибга шоғирд тушиб хаттотликини эгаллайди. Мирза Ҳошим Хўжаидийдан муҳрканлик, тош ўймакорлик — тошга лавҳлар битиш, расмлар туширишни ўрганади. Умуман, у дурустгина рассомлик қобилиятига ҳам эга бўлган. («Тошкент оқшоми» газетаси бир вақтлар шоир Таваллонинг Сидқий томонидан 1916 йилда чизилган суратини эълон ҳам қилган эди.)

Сирожиддин Сидқий ёзувни санъат даражасига кўтарган, насх, таълиқ, ёқутий, убайдий, суле, лоҳурий услубларини пухта эгаллаган, фикрнинг мазмунигагина эмас, тасвирига ҳам эътибор билан қараган. У кўчирган ўнлаб китоблар Урта Осиё хаттотлиги тарихини ўрганишда маълум аҳамиятга эга.

Араб, форс тилларини яхши билган Сидқий таржима билан ҳам жиддий шуғулланган. Масалан, у машҳур «Минг бир кеча»ни, Саъдий Шерозийнинг «Бўстон»ини, ўнлаб ҳикоя ва латифаларни таржима қилган.

Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институтини қўлғезмалар фондида Сидқийнинг 20 дан ортиқ номда босма ва қўлғезма китоблари сақланиб келади. Буларнинг катта қисмини, шубҳасиз, шоирнинг оригинал асарлари ташкил қилади. Унинг юздан ортиқ ғазалини ўз ичига олган қўлғезма девонидаги ғазаллари истеъдодли лирик шоир бўлганлигини кўрсатади. 10-йилларда босилган «Баёзи Ҳазиний», «Баёзи муҳалло», «Армуғони Хислат» каби кўпгина тўпламларда Сидқийнинг «Шавкат», «Шеван» («нола») тахаллуси билан ёзган ўнлаб ғазаллари ва ҳажвиялари бор. У 1913 йилда бир даста шеърларини «Тухфани Шавкат», 1914 йилда эса яна бир қисмини «Савғоти Шавкат»* номи билан нашр ҳам эттирган эди.

Шоирнинг лирик шеърлари шунини кўрсатадики, у классик адабиётимиздаги ҳаётий, инсоний муҳаббат, одамийлик сингари энг яхши анъаналарни давом эттиради. У буюк Навоийга алоҳида ихлос ва муҳаббат билан қарайди. Лекин XX асрнинг шоири бўлганлигидан унга демократик руҳ, маърифатпарварлик қарашлари ҳар парсадап яқин туради. Бу ҳол унга Муқимий ва Фурқат изидан боришга ун-

* Баёзи тадқиқотчилар шуларга суяниб уни «Шавкат», «Шавкат Искандарий» (шоир турилган жой Искандар деб ҳам аталади) номлашни таклиф этадилар. Айрим китоб ва мақолаларда у «Шавкат» деб таништирилди ҳам. Шоирнинг юқоридаги икки тўпламидан ташқари барча асарлари «Сидқий» номи билан берилган (ҳатто у сўнграқ ғазалларини ҳам таҳрир қилиб, тахаллусини «Сидқий»га ўзгартирган; девонининг номини эса «Девони Сидқий» атаган эди). У ҳаёт давридаги энг сўнги босилган китоблари «Сидқий Хондайлиқий» нисба — тахаллуси билан эълон қилинган. Шуларга кўра, биз шоир тахаллусини «Сидқий Хондайлиқий» тарзида беришни маъқул топдик.

дайди. Буни шоирнинг зоҳиран ижтимоий ҳаёт билан кам алоқадордек туюлган, аслида турмуш билан тереан боғланиб кетган анъанавий лирик шеърларида ҳам, ошкор эътироф ишонаси — иқтибос ва мухаммасларида ҳам кўриш мумкин.

Сидқий классик поэтикада, бой анъанага эга шеърятимшанинг сир-сироатидан ҳам яхшигина хабардор. У ўз «Таржимаи ҳол»ида шеър илми билан махсус шугулланганини айтади.

Шоир ўзи қайд этганидек, «ошиқона ғазали кўп бўлса ҳам аксар таъби ҳажвиётга мойил», иккинчи сўз билан айтганда, истеъдоди табиатига кўра Муқимийга издони эди. Унинг мероси аксариятини ижтимоий-сиёсий шеърлар, дostonлар, ҳажвиёт эгаллайди. Шоир табиатан тиксўз, тап тортмас, ҳар қандай ҳолда ҳам ҳақиқатни рўйпрост айтувчи киши бўлган.

«Мустабид амалдор»ларга, «ришвахўр (порахўр) қози»ларга, ўзи айтмоқчи, «Николай йўлига сув сенқонларга» қаҳрини яширмаган. Буни унинг ишқилобгача кечган сарсон-саргардон ҳаёти ҳам, наштардек ўткир ҳажвиёти ҳам тўла тасдиқ этади. Чунончи, у 1910 йилда амални сотиб олган, оқин қора, ҳақни ноҳақ қилиб юрган ғазалкентлик бир қозининг кирдикорларини кескин ва очиқ танқид қилувчи ҳажвия ёзгани учун қаттиқ таъқиб остига олинган ва 1912 йилгача Андижонда яшашга мажбур бўлган эди.

1914—1916 йилларда Биринчи Жаҳон уруши авж олиб, оддий халқ очлик ва талонда қолган бир пайтда «муҳораба» ҳайбаракаллачларини лаънатлаб чиқди:

Қилди замона аҳлини ҳайрон муҳораба,
Ҳар гўша ичра айлади гирён муҳораба.
Танг айлади-ю, қилди багир қон муҳораба,
Гирмон қирилсун айламай эълон муҳораба,
Болқон ҳам ўлсун этмайин альфон муҳораба.

Шоир мардикорлик воқеаларига бағишлаб «Рабо(т)чилар намойиши» асарини яратди. «Рангимиз синуқ, ҳолимиз забун. Бўлди ғам била қадимиз дуто» деган сатрлар бор эди унда. Шоир «қимматчилик»дан, «ҳамма элни тоқати тоқ» бўлганидан, «эл

уйиға ғам сели» тўкилганидан сўз очган эди. Унда она дийридан юлиб олинган мардикорларнинг юрт, эл, ёр ҳажридаги изтироблари, ниҳоясиз соғинч ҳисси бор эди.

1917 йил февраль революциясидан кейин большевикларнинг қаттиқ талаби билан мардикорлар ўз юртларига қайта бошладилар. Сидқий «Рабо(т)-чилар келиши» асарини шу воқеага бағишлади. 1917 йил 19 мартда босилиб чиққан бу китобда шундай сатрлар бор:

Фалакнинг жавридин синган ўшал болу парим келди,
Вужудим боғи нахли, равшани чашми тарим келди.
Фироқида дамо-дам, эй кўзум, қонлар тўқар эрдинг,
Бас, эмди қон ёшингни тўқмаким, ул дилбарим келди,
Мусофирлиғда ранги қаҳрабо янглиғ сариг бўлгон,
Қизил гулдек юзи сўлгон менинг боғу барим келди.
Ғариблиғда жафо чеккан, ситам тортган, алам кўрган,
Қади ғамдин дуто бўлгон машаққатпарварим келди...

Шоир уларни «раҳбарим», «нек ахтарим» (бахт юлдузим) деб тилга олади. Дарҳақиқат, халқимиз фарзандлари, бир томондан, ички Россияда фронт орқасидаги оғир ишларда машаққат чеккан бўлсалар, иккинчи томондан, худди шу даврга келиб, жаҳон озодлик ҳаракатининг авангард қисмига айланган рус революцион пролетариати билан бевосита алоқада бўлдилар. Шу жиҳатдан мардикорлик халқимиз учун маълум маънода ижтимоий-сиёсий мактаб вазифасини ўтади. Мардикорлар қайтиб келишлари билан инқилобий ишларга фаол аралашиб кетдилар. Сидқийнинг уларни «раҳбарим» дейиши шунчаки сифатлаш учун эмас эди. Қолаверса, шоирнинг ўзи ҳам бу вақтларда замоннинг баланд-пастини тушуниб қолган эди. Буни унинг февраль инқилобига бағишланган «Тоза ҳуррият», «Русия инқилоби» асарларида ҳам кўриш мумкин. Масалан, «Тоза ҳуррият» (1917 йил 24 мартда босилган)да Николайнинг тахтдан ағдарилишини чин дилдан, баланд руҳ билан олқишлайди. Лекин, аynи пайтда, ҳали олдинда ишлар жуда кўп эканлигини, балки чиннакам озодлик ҳали келмаганини яхши англайди, поэтик синтаксисда «Бўлди!» эмас, «Бўлсун!»ни таълайди:

Бўлмай па ажаб бўлса бу кунлар аро ҳосил,
Ҳар мақсаду ҳар матлабу ҳар кому ҳар омон, —

деб «бу кунлар»нинг «мақсад ва матлаб»га йўл очишга умид қилади. Янгича қарашлар билан чиққан «ёшлар»га диққатини жалб этади. Масалаи, унинг «Тоза ҳуррият»га кирган шеърларидаги бири «Яшасун, ёшлар!» деб номланган. Шоир унга «Ҳозирги тараққийпарвар Тошканд ёшлари ҳақида» деб изоҳ берган. Шоир уларни таърифларкан, қуйидаги хусусиятларини алоҳида таъкидлайди:

Демаслар бу қазақдур ё нўғойдур ё бу қишлоқни,
Бўлақлаб ё ўғайлаб четга қўймас ҳеч бир он ёшлар.
Разолатиешалар ахлоқини ислоҳига саъй айлар,
Туғушгондин зиёда барча элга меҳрибон ёшлар.

Шеър сўнггида: «Бу ҳуррият замонида аларни тарбият қилсак, Гумон йўқтурки солғайлар фалакка ошён ёшлар»,— деган хулоса чиқарилади. Шоир революция давом этмоқда, дегандек бўлади. Миллий, диний айирмалардан узоқ фидоий революцион авлодга умид кўзини тикади...

Шоир буюк Октябрни «Яхши бўлди замона, эй Сидқий!»,— дея кутиб олди. Қўли қадоқ меҳнатқашини бахт ва озошлик билан табрик этди. Унга шодлик ва иқбол тилади. «Остона»сида «бахт ёстан» ишига шубҳа қилмади. 1923 йилда эса Ленин ҳақида шеър ёзди. Уни янги дунёнинг асосчиси, «кечалар»ни «кундуз» қилган «юлдуз» сифатида таърифлади. Совет идораларида, мактаб-маориф ишларида иштирок этди.

Сирождин Сидқий қолдирган адабий мероснинг салмоқли қисминини унинг ижтимоий мазмундаги асарлари ташкил қилади. Буларнинг аксарияти халқимиз, мамлакатимиз тақдиридаги муҳим воқеалар муносабати билан ёзилган. Унинг 1916—17 йилларда ёзилиб, босилиб чиққан «Рабо(т)чилар намоёиши», «Рабо(т)чилар келиши», «Тоза ҳуррият», «Русия илқилоби» китоблари шушга кўра алоҳида аҳамиятга эга. Бу асарлар, биричидан, халқимиз тақдиридаги буюк бурилиш — социалистик илқилоб мавзунининг адабиётимизга кириб келиш жараёнини аниқлашга

кўмаклашса, иккинчидан, бадний адабиётнинг икки-
лобий ҳаракат билан ўзаро муносабатини белгилаш-
га ёрдам беради.

1916 йилги «мардикорлик воқеалари» номи билан
машҳур бўлган миллий-оводик ҳаракатлари Туркистон
нинг ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги на эмас, маъна-
вий-маданий турмушида ҳам из қолдирди. Бу воқеа-
ни бадний адабиётда аёс эттирган асарлар пайдо
бўлди. Жумладан, Сидқийнинг сал кейинроқ ёзилган
«Русия иккилоби» достонинда унга бағишланган мах-
сус боб бор эди.

Мардикорларни жўнатини, уларнинг фронт орқа-
сидаги ҳаёти, қайтиб келиши воқеаларига бағишлаб
ёзилган асарлар ҳам адабиётимизда йўқ эмас. Мас-
алан, бу туркумга қуйидагиларни киритиш мумкин:
Ҳамзанинг машҳур «Миллий ашувлалар учун мил-
лий шеърлар мажмуаси»нинг 7-бўлими — «Сафсар
гул» (Қўқон, 1917), Муҳиддин Иброҳимов тузган
«Лондон» (Наманган, 1916), Авлонийнинг «Марди-
корлар ашувласи» (Т., 1917), Акбарий Тошкандийнинг
«Ватанга хизмат» (Т., 1917), Мулло Муртазо бин
Исмоилжоннинг «Ватан хизмати» (Т., 1917), Азми-
Азизийнинг «Янги шугуфа ёхуд миллий адабиёт»
(Т., 1917) тўпламлари ҳамда Сидқийнинг юқорида
номи тилга олинган уч китоби.

Табиийки, бу асарларни гоёвий ва бадний жиҳат-
дан бир хил баҳолаш мумкин эмас. Чегакки, бу адиб-
ларнинг қарани ва штилишлари бир-биридан анча
фарқ қилар эди. Лекин муҳими шундаки, уларнинг
кўнчилиги қисми шундай оғир синов йилларида халқ
билан бирга бордилар, унинг орзу ва ҳасратини ифо-
да қилдилар. Улар орасида Сидқий Хондайлиқий
алоҳида ўринлардан бирини эгаллайди. Ўзбек ада-
биётидаги «мардикорлик шеърини» деб номлан
мумкин бўлган бу ҳодисанинг юзага келишида унинг
муносиб ўрни бор.

Халқ дарди билан яшаш, унинг ташвиш ва тур-
муши билан чуқур ички яқинлик Сидқийни икки-
лобий воқеаларга етаклади. У адабиётимизда бирин-
чи бўлиб иккилобий воқеаларни кенг эпик планда
тасвирловчи «Русия иккилоби» асарини яратди. «Ру-
сия иккилоби» мавзў ва мақсадига кўра адабиётимиз
тарихининг диққатга сазовор ҳодисаларидан бири.
Шоир ижодида эса энг балад мақомни ишғол этади.

Инқилоб гоёси Сидқий⁴ шеърятининг сарманзелидир. Қолаверса яна бир томони бор. Классик адабиёт билан шугулланувчи айрим мутахассислар анъанавий Шарқ шеърятини, шу жумладан ўзбек поэзиясини бир қадар торроқ, олайлик, ишқий, дидактик, фалсафий оҳанглардагина кўришга мойил бўлиб, ижтимоий ва сиёсатдан узоқ тутадилар. Бу унчалик тўғри эмас. XX аср боши ўзбек адабиёти, хусусан Сидқий ва унинг мазкур дostonи бунга очиқ далил. Мана шуларни ҳисобга олиб, одатда муаллифни умумий планда таништирувчи сўнгсўз тартибларидан бир оз чекиниб бўлса-да, мазкур дoston ҳақида кенгроқ ва чуқурроқ тўхташни лозим топдик.

* * *

«Русия инқилоби» дostonи ҳажман салмоқли—48 бетдан иборат бўлиб, 1502 сатрни ташкил қилади. Шундан 72 сатрни «Гуфтори андар ҳамешагни «Шўройи исломия...» боби (30—32-бетлар) форс-тожик тилида, асарнинг асосий матни (1430 сатр) ўзбек тилида ёзилган.

Дoston муқаддима ва хулоса («Иттифоқ замони») дан ташқари ҳажми турлича бўлган 13 бобдан ташкил топган. Муқаддима ва хулоса ҳам дostonдаги воқеалар билан бевосита бирлашиб кетган. Шу сабабли уларни ҳам боблар қаторига қўшиш мумкин.

Асарнинг бошланишида маълум анъанавийлик бор. Бунинг сарлавҳа («Сабаби назми инқилоб») ҳам таъкидлаб турибди. Умуман, шоирнинг ижтимоий-эстетик қарашларини белгилашда унинг аҳамияти катта.

Муқаддимада шундай мисралар бор:

Ки эски ҳукумат замони аро
Йўқ эрди бу хил журъат этмак манго.
Алар асрида журъат этсам агар,
Епар эрдилар турмаға сарбасар.
Чурутқой эдилар вужудум бале,
Узулғой эди тору пудум бале.

«Февраль революцияси чоризмнинг жабр-зулми ва терроридан кенг сиёсий эркинликка томон кескил

бурилиш эди,— ўқиймиз «Совет Иттифоқи Коммунистик партияси тарихи»да.— Бу вақтга қадар сиёсатда қатнашмаган, сиёсатда кўзи пинпаган ўн миллионларча кишилар бирданига сиёсий озодликка тортилди»*. Сидқий сатрлари шу фикрнинг амалдаги исботи эди.

Демак, шоир журъатига сабаб — инқилоб. Инкинчи томонда, инқилоб ҳақида ёзиш учун инқилобий ҳодисанинг ўзи бўлиши керак эди. Шоир фикрича, бунга ҳаракатлар бўлган, лекин уларни айтишга йўл бўлмаган. Унинг юқоридаги сатрларини шундай тушунмоқ керак. Чор ҳукуматининг қулаши оддий, шунчаки ҳодиса эмас. У замонлардан буён юракда армон бўлиб келган ҳодиса. Шу сабабли соф кўнгилли ҳар қандай ижодкорнинг ундан қувонмаслиги, у ҳақда ёзмаслиги мумкин эмас. Сидқий ўз достонини «назми поким», «сўзиши дард» (дард ўти) деб тилга оларкан, шунини кўзда тутди. Бу «зўр инқилоб» га ўзини издош («халаф») деб билади. «Халойиқ кўзига» уни кўрсатишни бурчи ҳисоблайди. Гап умр галпматлиги, эзгулик ва яхши иш билан «тирик» қолиш ҳақидаги эски фалсафага кўчади.

Муқаддиманинг сўнгги қисмида иввогар: «шум ҳасадчи» ҳақида гап бор. Унга 74 сатрлик «Сабаб»нинг 22 мисраси бағишланган. Аслида бу ҳам анъанавий. Лекин бунда ҳам замонавий акс-садо бор. Мана бу сатрларга разм ташлайлик:

Анго зарра кўрсатмагил яхшилик,
Ки худ этмади қилча яхши қилиқ,
Ҳама фаъл элидин шикоят тузар:
Эрур воқеан ул, ланн, динбузар.
Ки дажжолдан ҳам батар фитнасе,
Бузулғой бале неча диллар баса.
Ҳасадчидин, эй Сидқий дод айлама,
Алардин умиди мурод айлама.
Масалдурним: ит ак-ак айласа ҳам
Бўлурму фалак узра ой нури кам.

Бу ердаги ҳасадчи-иввогарнинг маъноси апча кенг. Гап биргина муаллифни кўролмаслик ва асар-

* Қаранг: Совет Иттифоқи Коммунистик партияси тарихи. Т., 1978, 208-бет.

нинг қийматини қасддан ерга уришга уришувчилар устида кетаётгани йўқ. Гап, бизнингча, биринчи навбатда, мавзу устида, инқилоб ҳақида. Бунинг оғайнага қараб ҳар қанча ҳурмасин, унинг нури камайиб қолмайди» мақоли билан мустаҳкамлаган сўнги икки сатр яққол кўрсатиб турибди.

Айтиши керакки, Февраль инқилоби Туркистонда ўз самарасини тезгина бергани йўқ. Масалан, Туркистон генерал-губернатори Куропаткин 31 мартда, инқилобдан бир ой кейингина ўз мансабидан четлаштирилди. Ушунга Муваққат ҳукумат ўлкада эски мустамакчилик органларининг собиқ чиновниклари билан биргаликда тўла сақлаб турди. Тўғри, маъмуриятнинг номи бир оз ўзгарди, масалан, генерал Куропаткин Муваққат ҳукумат комиссари деб атала бошланди.

Куропаткин ва инқобининг ўзгартириб олган Туркистондаги эски чор ашхоналари революцияга ошқора қарши чиқа олмасанда, олдинги мавқеларининг тўлатқис тикланга, инқилоб ва унинг самараларининг барбод қилинга зимдан уришардилар. Революциянинг дўстлари кўн бўлганидек, душманлари ҳам оз эмасди. «Русия инқилоби» юқоридаги шеърининг асарлар сифатини худди шундай бир даврда ёзилди. Сидқийнинг «шум ҳасадчи»си шу жиҳатдан конкрет адресларга эга.

Февралдаги инқилобий воқеалар тасвири, асосан, 1-бобда берилган. Ҳажман бирмунча салмоқли (214 мисра) бўлган бу боб тўғридан-тўғри 23 февралдан — инқилобнинг биринчи кунини тасвиридан бошланади. Шоир унинг тайёрлашининг жараёнига тўхтамайди. Тўғрироғи, «баногоҳ қўзғолди» деб хабар беради. Сўнг шоир галаёнга келган элининг аҳволи хатти-ҳаракатлари тасвирига ўтади:

Хусусан, тўлуб эл Вибўрғ соридин,
Фигон этди золимлар озоридин.
Бўлуб барча очлиқ балоси била,
Иши йўқ эди қиз апоси била.
Ото сорига ўғли боқмай даме,
Қилиб эрди овора ўз мотама.
Ниҳоятда жондин тўюб, танг ўлуб,
Запфликда мў бирла ҳамраиғ ўлуб.

Кўрунмай алар кўзига жисму жон,
Хама дер эди: Нон! Эй, вой, нон!

Тасвир шу тахлит давом этади. Эътибор қилган бўлсангиз, умумий тасвирда Шарқ эпик поэзиясига хос хусусиятлар аён кўришиб турса-да, воқеаларнинг бошланиши, ривож, тафсилотларини бениҳоя аниқлик билан беришга интилиш бор.

Воқеалар асарда кунма-кун берилади. Ҳар бир куннинг энг муҳим ҳодисалари тилга олиниб, яқунланади. Тўғри, уларнинг сабаб ва моҳияти, инқилобнинг ривож у қадар терап англамайди, албатта. Лекин шоирнинг ўз имконияти доирасида революцион воқеаларнинг мазмунини англашга, сабабини аниқлашга ҳаракат қилишининг ўзиёқ жиддий ҳодисадир. Хуллас, 23 февралдаги халойиқнинг «можаро»сини Сидқий мамлакатни ларзага келтирган очлик, вайронгарчиликдан деб билади. Айни пайтда ҳаракатнинг ўзини жараёнини ҳам англайди. Биринчи кун воқеалари асарда:

Бу кун бу каби бас ўсуб инқилоб,
Халойиқ ўз ўтига қилди шитоб.
Алар баъзиси тарқади ўзича,
Ва баъзиси палитсалар сўзича, —

деган сатрлар билан яқунланади.

Тарихий фактларга қайтайлик. Виборг томонидан бошланган олов ёлқини пойтахтнинг бутун ишчи районларига ёйилди. 24 февралда иш ташловчилар сони 214 минг кишига етди. «Нон!», «Йўқолсин уруш!», «Йўқолсин подшо!» деган инқилобий хитоблар янгради. Ишчиларнинг полиция ва жандармлар, казаклар билан тўқнашувлари кучайиб борди. Виборгли ишчиларни машҳур Сармово намойишларида ва 1905 йил инқилобида тобланган Д. Павлов, И. Чугурин сингари ленинча большевиклар бошлаб бордилар. Невский проспекти одамлар билан тирбанд эди. Адмиралтействодан Знаменская (ҳозирги Кўзғолон) майдонигача халойиқ тўлиб кетган эди. Шаҳар Думаси биноси олдида, Знаменская майдонида улкан митинглар бўлиб ўтди. Намойишлар кеч тушгача давом этди. Кечқурун Охтада яширин маж-

лис бўлди. Партия умумий стачка ҳақида қарор қабул қилди*

Достондаги иккинчи кун воқеалари тасвирида халойиқ конкрет тус олади. Улар энди «қаҳрамон ишчилар» эганилиги англашилади. Полиция билан бўлган тўқнашув энгиздорлар кўнаяди. Ерқип, реалистик лавҳалар пайдо бўлади. Ана, тоғ-тоғ тўлқинлар сингари ишчилар оқими йўл бошига қўйилган қоровул-чоновулларни хасдек итқитиб ташлаб кўчаларда тарқалмоқда. «Кўшк»лар тўхтаб қолган. Ҳаммаёқда мўрў малаҳдек ишчилар. «Азтоминский» кўчасидан чиққан гурас-гурас эл «Николай вокзали» олдини бирпасда тўлдириб қўйди. Уртада бири чиқиб, бири тушиб турган «хатиблар» (нотиқлар) пайдо бўлди. Отанини («шўълазан») путқлар янгради. Ногаҳон, қизил байроқ оловдек ёниб кетди. Полиция уни кўрдю, дол қотди. Сўнг бирдан ўзига келди-да, унга ташланди. Лекин ола олмади. Жон-жаҳди билан ёпишган ўиларча темир қўллардан ажратиб олишнинг иложи йўқ эди. Шу пайт «казак аскарлар» бостириб келинди-ю, ишчилар зўр-базўр орқага қайтдилар. Лекин кўп ўтмай бу ҳол Невский проспектининг Литейний билан қўшилган жойида юз берди. Бу гал қўзғолончилар устига отлиқ аскарлар от қўйиб келдилар. Аммо туғёнга келган оқим уларга йўл бермади. Осмонга қарата милтиқлар бўшатилди. Ишчилар ўз жойларидан жилмай туравердилар. Сўнг эса отишга фармон берилди... Лаҳзада бир неча ўн киши полициячилар ўқидан ерга қулади. Одамлар оқими пинддат билан шаҳар Думасига йўл олди. Уша кунп Дума мажлиси бор эди. Халқ бир оғиздан шаҳар бошлигининг чиқишини талаб қилди. Табиийки, у чиқмади. «Казанский» кўча жунбинга келган халойиқни сиғдиролмади. «Ўн минглаб» кишилар оғзида янграган инқилоб қўшиқлари («ихтилол жирлари») еру кўкни ларзага солди. Ҳалигина душманлик руҳи билан боқиб турган «қо-воқ (казак — Б. Қ.) аскарлар» ҳам ишчиларга қўшилиб кетдилар. Офицерлар милтиқ ўқталиб у ёқдан-бу ёққа зир югурар, лекли ишчилар сафига қўшилаётган аскарларни тўхтата олмас эди. Полициячилар

* Бу ҳақда қаранг: Петербург — Петроград — Ленинград. Ленинград, 1977, стр. 21.

га мадад учун подшога энг содиқ аскарлар чақирилди. Петроград кўчалари шиддатли пўртана тусини олди. Намойишчилар кеч тундагина тарқалдилар. Учинчи кун — 25 февраль воқеалари тасвири шундай бошланади:

Палиса учунчи кун и кўб шошиб,
Зулумона тадбири ҳаддин ошиб,
Камингоҳлар ичра солдат туруб,
Шаҳрнинг минорига тўплар қуруб,
Нулимўтни элли(нг) қирарга қатор,
Терилди нечукким турар аждаҳо(р).
Қоровул қўюлди ўрамлар аро,
Ки дафъ айлағай бўлса бир можаро.
Шаҳр йўллари барчаси бўлди сад,
Шаҳрға кирарга чибинга на ҳад,
Олиб ҳалқаваш жандармлар бори,
Ки ўтказмади кимсани ул сори.

Тарихий манбалар 25 феврални инқилобнинг ҳал қилувчи кунларидан бўлганини қайд этади. Шу кун и умумий снёсий стачкада 306,5 минг ишчи қатнашган. Большевиклар раҳбарлигидаги бу стачкага пойтахтдаги университет ва институтларнинг студентлари ҳам келиб қўшилганлар. Ўша кунининг ўзидаёқ Питер ишчиларининг вакиллари Москва, Нижний Новгород, Двинск, Ревель, Кронштат шаҳарларига жўнаб кетадилар ва РСДРП (б) Марказий Комитети ҳамда Петроград бюроси чақиринига мувофиқ жойларда инқилобий чиқишлар уюштирадилар. Худди ўша кун и Питер ишчилари мудрофаадан ҳужумға ўтдилар. Масалаи, Виборг томондаги полиция маҳкамаларининг деярли ҳаммаси ағдар-тўнтар қилиниб, полициячилар қуролсизлантирилди. «Айваз», «Новый Лесснер», «Парвляйнен», «Эриксон» заводлари ишчилар қўлига ўтди. Шаҳарнинг Виборг томон билан телефон алоқаси узиб ташланди. Шу кун и путиловчилар корхоналардаги бутун ҳокимиятни ўз қўлига олувчи ва жанговар дружиналар уюштирувчи ишчи комитети туздилар. Большевиклар ҳарбий қисмларда тарғибот ишлари олиб бориб, солдатларни ўз томонларига ўтказишда қаҳрамонлик намузаларини кўрсатдилар*.

* Юқоридаги китоб, 21—22-бетлар.

Достонда, табиийки, бу воқеаларнинг ҳаммаси берилган эмас. Юқорида айтганимиздек, бунга шоирнинг жуда кўп жиҳатларда имконияти ҳам йўқ эди. Лекин воқеаларнинг умумий манзараси, руҳи, энг муҳимларининг тасвири асарда бор. Масалан, шоир воқеаларнинг ташкилий характериға алоҳида эътибор беради. У, албатта, бу ишларнинг бонцида большевиклар турганлигини, партия қатъий план ва программа асосида иш кўраётганлигини англаб етмайди. Буларнинг ҳаммасини уюшган, оинли, қаҳрамон ишчиларда кўради. Лекин шунинг ўзи ҳам, ўйлаймизки, адабиётимизнинг инқилобий ҳаракатчилиги билан ўзаро таъсир ва алоқаларини белгилашда муҳим фактдир.

Мана ўша сатрлар: •

Бу кун ҳуррият тоза ойин топиб,
Ҳама иш гўзал бўлди жойин топиб.
Ҳама ишчилар «иттифоқ» айлади,
Ки хос ўзларига вакил сайлади.
Бу ғавгода бўлмоқға бир раҳнамо,
Гўзал жамият айладилар бажо.
Бу фикратда аҳли ҳунар барчаси,
Ҳама бир тан ўлди магар барчаси.

Юқоридаги ишчилар тузган «иттифоқ» нима бўлдикин? Унда «сайланган вакил»лар (депутатлар дейлик) ҳақида гап кетяпти. Кейинги сатрларда «гўзал жамият» тилға олинмоқда. Шоир ишчи депутатлар советини кўзда тутмаяптимикин? В. И. Ленин 1905 йилнинг октябрь-ноябрларида мамлакатда биришчи бор пайдо бўлган жаҳон тарихидаги илк оммавий-сиёсий ташкилотлар — Ишчи депутатлари советини революцион халқ элементлари диктатурасининг куртаги ҳисоблаган ва уларни муваққат революцион ҳукуматға айлантириш зарурлигини уқтирган эди*. Демак; у биринчи навбатда, кўзголон органи эди. Шу жиҳатдан, Сидқий «иттифоқ» ва жамиятларнинг функциясини тўғри пайқамоқда ва тўғри ифодаламоқда. 1917 йилдаги Ишчи депутатлари совети, асосан, 27 февралдан, большевикларнинг ишчиларға варақалар тарқатиб, мурожаат қилгапла-

* Қаранг: В. И. Ленин. Биография, Т., 1961, 156—157-бетлар.

ридан сўнг тузила бошланди*. Лекин инқилобда ин-
ҳоятда фаоллик билан қатнашган Виборг томони
ишчилари большевиклар ташаббуси билан 24—25
февралдаёқ Ишчи депутатлари совети тузган эдилар.
Петроград ишчи ва солдат депутатларининг бирлашган
совети 1 мартадан оқ фаолиятга киришган эди**. Дос-
тонда тасвир қилинган инқилобий «иттифоқ» ва «жа-
мпият»лар, бинобари, тузилиш вақтига кўра ҳам
тарихий фактларга мос келади. Бу ерда шундай бир
шубҳа туғилиши мумкин. Советларнинг оммавий
тузилиши 27 февралдан бошланган бўлса, Петроград-
нинг кичик бир районидаги 24—25 февралда пайдо
бўлган советларни шоир қабқдан билди экан? Авва-
ло, айтиш керакки, асарда тарихий факт ва рақам-
лар ниҳоятда кўп. Шоирнинг қандайдир манбалар-
дан, информация манбаларидан фойдаланганлигига
шубҳа йўқ. Достоннинг «Распутин...» бобида газета-
ларга ишора қилади. Лекин шунча факт ва мате-
риални биргина матбуотдан олганлиги эҳтимолдан
узоқ. Тўғри, шоир бу воқеалар бир қадар кенг ва
объектив ёритилган русча марказий инқилобий газе-
талардан ҳам фойдаланган бўлиши керак. Лекин
шунда ҳам достондаги материалларнинг бундай кў-
ламини биргина газета материаллари таъминлаши
қийин. Умуман, бу масала — достоннинг манбалари
маҳсус текширишга лойиқ масалалардан.

Иккинчидан, шоир албатта, адабиёт қонунилари
билан иш кўради. Масала, у 23 февралда бошланиб
27-да тугаган февраль буржуа-демократик револю-
цияси ҳодисаларининг энг муҳимларини танлаб ола-
ди. Жумладан, асарда 25—27 кун воқеалари, яъни
инқилобнинг ҳал этувчи босқичи умумлаштирилиб,
бир кунга «жойлашган». Шунингдек, чор ҳукумати-
нинг инқилобга қарши контрреволюцион хуружи
ҳам 26 февралга тўғри келади. Масала, шу кун
шаҳарнинг марказий кўчаси Невский проспекти атро-
фидаги уйларнинг ёрдакларига, Знаменский майдо-
нига пулемётлар ўрнатилган, қуролсиз ишчиларга
қарши пийда ва отлиқ аскарлар, броневиклар таш-
ланган эди. Шу кун қўшинга отиш ҳақида буйруқ

* Қараг: Совет Иттифоқи Қоммунистик партияси та-
рихи. Т., 1976, 206-бет.

** Қараг: Петербург — Петроград — Ленинград. Ленин-
град, 1977, стр. 24.

берилди, Знаменский майдоннинг ўзида 40 киши ўлдирилди. Қозон ибодатхонаси олдида 60 киши ҳалок бўлди. Невский, Литейный, Владимирский проспекларида, Садовая, Лиговская кўчаларида ҳам ишчиларга қарата ўқ узилди. Ишчилар ҳам ҳал қилувчи ҳаракатга ўтдилар. Полициячи ва городовоиларни қуролсизлантирдилар. Шаҳар марказида бир броневик ва Павлов полки ишчилар томонига ўтди. Кечқурун Удельная станциясида бўлиб ўтган иккилобга раҳбарлик қилувчи марказнинг яширин йиғилиши қуролли қўзғолонни бошлашга қарор қилди. 27 февраль кунини эрталаб Петроград кўчаларида ишчиларнинг баррикадалари пайдо бўлди. Виборг томонида катта қурол-аслаҳа омбори қўлга киритилди. Самодержавиега қарши ҳаёт-мамонт жанги бошланди. М. И. Калинин бош бўлган ишчи ва солдатлар Финландия вокзалини эгалладилар ва «Крести» турмасидаги сиёсий маҳбусларни озод қилдилар. РСДРП (б) Марказий Комитети «Россиянинг барча граждандарига!» манифести текстини тарқатди. Петроград комитети солдатларга мурожаат қилиб, «...ишчилар синфи билан революцион армиянинг биродарлик иттифоқига эврилган халқни озодликка чиқаради ва қонқардошни ўлдиришдан иборат бемаъни қирғинга хотима беради»*, — деди.

Революцион воқеалар таъсирида иккилаб турган солдатлар иккилоб томонига ўта бошладилар. Волин, Литва, Преображенский, Москва полклари иккилоб томонига ўтдилар. Шу кунини ишчилар сафига 60 минг солдат келиб қўшилди**. Ишчилар ва солдатлар ягона иккилобий оқим бўлиб бирлашди ва қўзғолон шиддатли тус олди. Арсенал, Артиллерия бошқармаси забт этилди. Кўприклар, вокзаллар, телеграф, радиостанция, почтаamt қўлга олинди. Петролавловск қалъаси, подшолик идоралари эгалланди. Қўзғолончилар подшо министрлари ва генералларини, таниқли мансабдорлар, полициячи ва жандармаларни қамоққа ола бошладилар.

Хуллас, 27 февраль кунини кечқурунга бориб, пой-

* Қаранг: Совет Иттифоқи Коммунистик партияси тарихи, Т., 1978, 205-бет.

** Шу китоб, 206-бет,

тахт бутунлай кўзголончилар кўлига ўтди. Революция галаба қозонди.*

Сидқий кўзголон тақдирини ҳал қилган сўнги уч кун воқеаларидан ишчилар орасидаги ўзаро биродарликнинг кучайиши, қуроли тўқнашувлар, қуролисиз аҳолининг полициячилар томонидан ўққа тутилиши, солдатларнинг ишчиларга «ҳамтараф» бўлиши билан боғлиқ ҳодисаларга кенг ўрин беради:

Ҳама матбаа ишчиси бир бўлуб,
Кўшулди саноат элига келуб,
Бу кун кеч бўлуб бир печа шов-шув,
Палиса билан бўлди зўр отишув.
Неча позанин анда қурбон ўлуб,
Ишқилди ер узрига бежон ўлуб.
Қазонски кўчада қон сув каби
Раво ўлди. Бош ётди лимў каби.
Халойиқни тўхтатди салдатлар,
Отиб кўкга милтиқларин сарбасар.

Воқеалар баёни гоҳо кичик эпизодлар тасвири билан алмашиб боради. Масалан, воқеалар фоида «йилондек печу тоб» ётган сон-саноқсиз ярадорлар, қон ва туироққа («хоку кун») қоришиб («оғушта») ётган ўликлар орасидан кимнидир безовта излаётган бир аёл билан бола кўришиб кетади. Бир ўринда гужгон ишчилар тўдаси кўзга ташланади. Улар полициячилар ўқидан жароҳатланган ярадорларни Думага юзма-юз қилишга олиб кетмоқдалар. Булар учун жавоб беришни талаб қилмоқдалар. Ана «Аз-томинский» кўчасида пристав бир ишчига тиг ўқ-талди. Сабр қосаси тўлиб-тошган ишчи жоп-жаҳди билан унга ёпишди. Бироқ ханжар зарбидан яраланиб йиқилди. Қазақ солдатлардан бири югуриб келди-ю, приставни саранжом қилди. Шу тариқа кураш жараёнида ўз ҳақ-ҳуқуқларини англаб, чинқиб бордилар. Озодлик ва ҳақиқат учун кураш, ишчи билан солдатни ҳамкору ҳамдаст қилди.

Реал тарихий воқеалар асосида яратилган, лекин шoir ижодий фантазиясидан холи бўлмаган юқори-

* Қаранг: Петербург — Петроград — Ленинград. Ленинград, 1977, стр. 23—24.

даги эпизодлар мана шу гоёни ифодалаш учун келтирилган. Шоирнинг позицияси аниқ. Унинг бутун меҳру муҳаббати қўзғолган халқ томонида, инқилоб томонида. Шунинг учун ҳам у «Яшасун инчилар!», «Яшасун аскарлар!» деб хитоб қилади. Айниқса, инчиларнинг кўрсатган қаҳрамонлигини ифтихор билан тилга олади. Ўзини улар билан бирга ҳис этади.

Инсониятнинг юксак идеаллари учун фидойилик, бир мартагиша берилган ҳаётни кўнчилик бахти учун қурбон этиш чинакам инсонийликдир. Лекин, барибир, ўлим, бу — ўлим. Ҳар қандай қаҳрамонона ўлим ҳар қанча шарафга лойиқ бўлмасин, у ачиниш туйғуларини ҳам уйғотмаслиги мумкин эмас. Достонда гоҳо аламли, армонли сатрлар пайдо бўлади. Инсоний қадрини талаб қилиб чиққан гуноҳсиз кишиларнинг ўққа тутилиши, тўкилган беҳисоб қонлар шоирда гамни кайфият уйғотади:

Фалак узра юзланди сонсиэ сурон,
Дер эрдингиз йиқилди магар осмон.
Бўлуб нечанинг рўзгори қаро,
Ажал илкида бўлди умри адо.
Ярадорлар бўлди баса беҳисоб,
Йиғондек этар эрдилар нечу тоб.
Бўлуб хоку хун бирла огушталар,
Ўлукдин кўтарилди кўб пушталар.
Саросар халойиққа етти жафо,
Магар ёнди кўкдин аларга бало.
Балоски, йўқтур давоси анинг,
Халойиқ бўлуб мубталоси анинг.
Чидолмай мунга йиғлаб эл ҳой, ҳой,
Дер эрдикки, раҳм айлагил, эй худой!

Булар воқеаларнинг ҳаққоний тасвирига шикаст етказмайди. Аксинча, инқилобий жараёнинг айрим психологик жиҳатларини ҳам беришга, бинобарин, воқеаларни реалистик, тўлақонли идрок этишга мойилликдан далолат беради. Чунончи, юқоридаги сатрлар келиб, зolim ва зolimлар (шоҳ ва унинг маъмурияти) ҳақидаги гапга боғланади. Натижада ишипешаси на «худого», на «бандага» тўғри келмаган чор ҳукумати ҳақидаги хулоса-ҳукм таъсирчан тус олади.

Кейинги воқеалар «Таврически пом ўрда қонусинда» бўлиб ўтади. Чор министрлари «Прүтопўнўф», «Добровольски»,** «Моқороф»,*** «Сухумлинеф»**** «князь Шаховский»ларнинг қўлга олиниб қамалиши, Николай II-нинг тахтдан тушиши, ўз ўрнига укаси Михаил Александровични қўйиши, у эса тахтни қабул этмаганлиги воқеалари берилади.

Умуман, асарда баёни кучли. Саройдаги воқеаларни беришда эса у етакчи роль ўйнаган. Шунга қарамасдан, достонда Маълум ва машҳур тарихий фактларнинг моҳиятини, аниқлиги, жумладан, юқоридаги реал шахсларнинг ички қиёфасини очинга, эса қолдирган феъл-хусусиятларини беришга уринишни сезмаслик мумкин эмас. Бу, кўпроқ уларнинг янги ҳукумат вакиллари билан бўлган муносабатларида яхши кўрсатилган. Масалан, Ички ишлар министри («хуфя иш дабири») Александр Дмитриевич Протопопов қитмир, муғомбир, жонини сақлаш учун ҳамма нарсага тайёр бир киши сифатида берилади. У ни чапнасига кетганини кўргач, икки букилиб, янги ҳукумат олдига боради. Уларга ўзининг хизматини таклиф этади.

.. Унинг Керенский билан учрашув эпизодиди шундай деталь бор:

Эшал дам Керенский келди равон,
Прүтопўнўф турди зуд секретрион.
Деди, сизга келтурдум энди паноҳ,—
Чекиб дам-бадам оҳ, устига оҳ.

Министр «Добровольски» ва «Моқороф» ҳам ялтоқликда ундан қолишмайдилар. Лекин «Добровольски дастлаб ўзини элчихонага уради. Шу билан жон сақламоқчи бўлади.

* А. Д. Протопопов — дастлаб Дума раисининг ўринбосари, 1916 йилдан Ички ишлар министри. 27 февраль куни қочиб бекинган. 28 февраль кечқурун 11 да кийимини ўзгартириб «Таврия» саройига келган ва таслим бўлган. Диктаторлиги билан машҳур.

** Н. А. Добровольский — 1916 йилнинг декабридан юстиция министри.

*** А. А. Макаров — Ички ишлар (1912). юстиция (1916) министри бўлган.

**** В. А. Сухомлинев — 1909—1915 йилларда ҳарбий министр бўлган. 1912 йилда Туркистонга ҳам келган эди.

Сўнг янги министр «Родзонку»*га ишхона телефон қилиб, вазиятни билиб олади. Ҳеч иложи қолмагандан кейингина комитетга бош эгиб келади. «Моқорсф» эса тавба-тазарруъ, қилмишларидан пушаймонлик билан ўзига раҳм-шафқат уйғотмоқчи бўлади. Лекин ҳарбий министр «Сухомлинеф»нинг йўриғи бошқа. У анча мағрур. Қадрини баланд тутади. Комитетга бош эгиб келмайди. Солдатлар уни ушлаб келтирадилар. Унинг кирдикорлари, айниқса, солдатларга яхши маълум. Шунинг учун уни кўриш билан солдатлар тугёнга келадилар. Улар унинг «қонини сувдек тўкиш»га тайёрлар. Аммо муртини болта чопмайдиган шундай жаллод ҳам аслида қўрқоқ экан. Масалан, шундай воқеа юз беради. Солдатлар вақили ундан погонини ечишни сўрайди. Шу лаҳзадаёқ у погонини юлиб вақилга узатади. Сипо генералнинг астар-авра-сп аён бўлади:

Чу дарё уруб жўш солдатлар,
У дам анга «лаънат!» деди сарбасар.
«Қароқчи! Ватанин сотувчи!» — дебон,
Ҳама қичқиритти қўпоруб фиғон.

Бу жиҳатдан, «тижорат вазири» Шаховский ҳам ҳарбий министрга анча яқин. Уни ҳам биринчи мартдагина қўлга олганлар...

Беш собиқ министр тасвири чор ҳокимияти аппаратининг ноқобил ва мунофиқлиғи ҳақида маълум тасаввур беради ва давлатнинг бундай номуносиб маъмурияти янғиси билан алмашипуви табиий эканлигига ишора қилади.

Шоир инқилобнинг ғалабаси ҳақида сўзлар экан, гарчи муқаддимада «можаро»ни «баногоҳ бошланди» деса-да, унинг аслда узоқ вақтлардан тайёрланганлигини ҳам яхши тушунади. Масалан:

Бутун Русия ичра мундоғ замон,
Бўлур деб қилурму эдингиз гумон?! —

деган саволини қўяр экан, унга шундай жавоб беради:

* М. В. Родзянко — давлат Думасининг раиси, октябристлар партиясининг лидери. Февраль революциясидан кейин А. Ф. Керенский ва А. Н. Гучков билан биргаликда Муваққат буржуа ҳукуматининг масъул лавозимларидан бирини эгаллаган.

Бу иш мундин аввал қўзулгон эди,
Вале ул пулонлар бузулгон эди.

Асарнинг «Мақбул қурбонлар» боби маъна шу фикрив кенг ва атрофлича далиллаш учун келтирилгандай. Шоир Россия озодлик кураши тарихига назар ташлайди. Бу курашнинг узоқдан бошланганига ва у ҳамма замонларда шиддатли тўқнашувлар, ҳаёт-мамот жанглири асосида борганлигига алоҳида эътибор беради. Озодлик шундай муқаддас бир нарсаки, унга қурбонларсиз эришиб бўлмайди:

Хуррият олинмади қурбонсизин,
Ки тарихларнинг сўзидур чунин.*—

деб ёзади шоир. У рус инқилобий тарихи саҳифаларини 1772 йилдаги Пугачёв қўзғолони («ихтилол»)дан бошлайди. Секин-аста гап истибодга қарши гоҳ пинҳон, гоҳ ошкор ҳаракатларнинг гоъвий-назарий раҳбарлигига кўчади. Чунончи, муаллиф «хуррият таманносиди», «эиндон»ларда «чуруб» кетган, «Сибирь саҳросида» «адашган» беҳисоб «файласуф»ларни, ватандан узоқда дарбадар кезишга мажбур бўлган «доҳий»ларни тилга олади. «Аёқда кишан, қўлда занжир» билан ўлимга тик боққан, лекин маслагидан қайтмаган «азиз қаҳрамон»ларни эслайди. Шоир уларни номма-ном билмайди. Уларнинг тақдиридан хабарсиз («На иш тушмиш онлара тобмам вуқуф»). Лекин бу сатрларни ўқир эканмиз, рус инқилобий поэзиясининг биринчи намунаси, Пушкин қайноқ меҳр билан тилга олган «Эркинлик» қасидасининг муаллифи А. П. Радищчевнинг тақдиридан тортиб, Россия озодлик ҳаракатининг илк намояндалари машҳур декабристларгача, XIX асрнинг 40-йилларида пайдо бўлиб, 60—70-йилларда ижтимоий ҳаракат-

* Бу сатрларнинг машҳур 1905 йилда Петербург большевиклар комитети тарқатган варақадаги «Озодлик қон эвазига олинади, озодлик қўлда қуроли тутиб қаттиқ жангларда қўлга киритилади!» (Совет Иттифоқи Коммунистик партияси тарихи, Т., 1978, 82-бет) деган сўзларга ҳамоҳанг эканлигини эслайлик.

да етакчи кучга айланган революцион-демократик идеологиянинг В. Г. Белинский, И. Г. Чернышевский, Н. А. Добролюбов, А. И. Герцен, Н. П. Огарев каби забардаст фидойиларидан сўнгги, пролетариат даври вакиллари, хусусан, 1905 йил қатнашчиларигача бўлган озодлик курашчиларининг қаҳрамонликлари, сургун ва қийноқлар билан тўла машаққатли ҳаёт йўли кўз ўнгимизда жонланади:

Бу йўлда неча минг азиз қаҳрамон
Жафо тирига кўкси этти нишон.
Этиб ер юзин қон билан долазор,
Бу хайл гулистон этилар ошкор.

Сўнгги сатрдаги «хайл» (гурух) сўзига эътибор қилинг. Шоир озодлик курашчиларининг яхлит, умумлашган образини чизмоқда. XVIII асрдаги феодал-крепостнойлик зулмига қарши бош кўтарган Пу-гачев кўзголонидан 1917 йил 27 февраль чор само-держависини тахдан ағрадиб ташлаган қаҳрамон инчилар (пролетариат дейлик) галабасигача босиб ўтилган йўлни бир яхлит жараён сифатида тушуни-тирмоқда. Бу фикр:

Хуррият йўлида қурулган пулон
Ҳама йўмурулуб бўлди бас бенишон, —

деб таъкидлаш билан мустаҳкамланган. Айни пайт-да бу узоқ жараён муайян гурух ёки гурухларининг ташаббус ва гайрати туфайли бўлганлиги айтилмоқ-да. Шу тариқа «хуррият йўлида қурулган пулон»га бош-қош бўлган, унинг ривожини ва патижасини таъ-минлаган «хайл» (инқилобчилар дейлик) қиёфаси намоён бўлмоқда. Чунинчи, улар учун характерли бўлган хусусият—фидойиллик. Юқоридаги сатрларда бу хусусият ихчам деталлар, ишоралар орқали бе-рилган. Улар ўз қонлари билан ер юзини «долазор» этдилар.

Лекин:

Бу жонлар, бу қонлар худо наздида
Қабул ўлмагани келди бу дамгача.

Буни қандай тушуниш керак? Эътибор берган бўлсангиз, бобнинг сарлавҳаси ҳам «Мақбул қурбонлар» эди. Умуман, масалага маълум диний тушунчалар билан ёндошиш кўриниб турибди, албатта. Аслини олганда, А. Жалолов ўрипти қайд қилганидек, шароит тақозосига кўра революцион ҳаракатчилик билан яқиндан алоқада бўлмаган шоир ижодидан илмий социализм элементларини қидирмаслик керак. Шунда унинг Россиядаги революцион озодлик ҳаракатини 1825 йилдаги машҳур декабристлар қўзғолонидан эмас, XVIII асрдаги деҳқонлар галаёнидан бошланганини тушуниш ҳам осон бўлади. Қолаверса, республикачилик программаси билан чиққан дворян революционерлардан кўра халққа ер, озодлик, дин эркинлиги беришни, солиқларни тугатишни ваъда қилган Пугачев бошлиқ деҳқонларнинг стихияли ҳаракати Сидқийга яқин эди. Конкрет юқоридаги байтга келадиган бўлсак, унда бизнингча, икки мазмун бор. Биринчиси, инқилобий ҳаракат ва унинг тарафдорлари шу пайтга қадар кенг омманинг олқиш ва ҳимоятига сазовор бўлолмай келар эди. Иккинчиси ва асосийси, ҳаракатлар зое кетмади. Инқилоб амалга ошди. (Бу йўлда берилган жонлар қабул бўлди.)

Шоир инқилобнинг сабаблари ҳақидаги фикрини, давом эттирар экан, озодлик йўлида олиб борилган курашнинг табиий ва қонуний эканлигига алоҳида урғу беради. Бу ҳаракат ҳаминша ҳукмрон табақалар томонидан қаттиқ таъқиб қилинганлигини таъкидлайди:

Хуррият элини отмоқ, осмоқ билан
Давом этти зулм аҳли, ай нуктадон, —

деб ёзади шоир ва ўзи жуда яхши билган, ўзига ҳар жиҳатдан яқин бўлган 1916 йилдаги Туркистон воқеаларини мисол қилиб келтиради. Муаллиф фикрича, Туркистондаги қўзғолишларга асосий сабаб ноҳақлик ва зулмнинг кучайиши бўлди. Чор ҳукумати бу ерда истилочилик, талончилик сиёсатини юргизди:

Босиб зўр ила мулку молин олиб,
Ўзин оқчасидек ёнига солиб.

Худди шундай шароитда подшо ўлка аҳлини мардикорликка олиш ҳақида фармон берди. Аввало, шоир мардикорликка олишнинг ўзини «На бор эрди фармон аро муҳлати, на бор эрди анда ҳақи-хидмати», дея ғайри қонунийлик деб билади.

Унинг устига бу қонунсиз ишнинг ўзи ҳам қонунсиз амалга оширилди:

На фармонда бор мардикорга адад,
На одамни ҳозирламоқликқа ҳад.

Бу ҳол «соддадил» халқни «афтодадил» қилди. Авжи ҳосил йиғиш пайти халойиқ мотамсаро қолди. Қўл тирикчиликка бормасди. Оқибатда иқтисод оғирлашди. Лекин «жабр-зулм» халойиқ қалбига жасорат солди.
Ниҳоят;

Мусибат бўлуб барчага ҳумрон,
Халойиқни кўнгида тузди пулон.

Шу тариқа «ислом эли» «ҳурриятчилар сонига» келиб қўшилди. Демак, бу орадаги «ҳуррият» учун кураш ҳам заруратдан келиб чиққан. Бу ерда ҳам «ҳурриятчилар»нинг етишиб чиқишига асосий сабаб чор истибдоди. Туркистондаги кўзғолон Россиядаги озодлик ҳаракатининг узвий бир қисми. Сидқийнинг машҳур 1916 йил ҳодисасини таҳлил ва талқин қилиш принципи — шундай. Тўғри, шоир кўп ўринларда, олдин айтиб ўтганимиздек, сафдошлари сингари ҳаракатнинг миллий-озодлик характерига асосий эътиборни қаратади. Бу, умуман олганда, ўринли. Негаки, Туркистондаги 1917 йил ҳодисаларида, ниҳоят Октябрь революциясига келишда миллий-озодлик ҳаракатининг фавқулудда аҳамиятга эга бўлганлиги сир эмас. В. И. Лениннинг «...мустамлакалардаги ва Европадаги кичик миллатлар кўзғолон кўтармасалар ҳам, ҳамма таассубларидан қатъий назар, майда буржуазиянинг бир қисми революцион хуружлар қилмаса ҳам, онгсиз пролетарлар ва ярим пролетарлар оммаси помещик, черков, монархия зулмига, миллий зулмга ва шу сингари зулмлар-

га қарши ҳаракат қилмаса ҳам социал революция бўлиши мумкин деб ўйлаш — социал революциядан воз кечиш демакдир... «Соф» социал революцияни кутган одам ҳеч вақт бундай революцияга эриша олмайди. Бундай одам ҳақиқий революцияни англамайдиган, оғиздагина революционердир»* деган машҳур сўзларини эслайлик.

Иккинчидан, ҳар бир даврнинг шароит тақозоси билан биринчи даражали аҳамият касб этадиган масалалари бўлади. Маҳаллий аҳолининг авангард қисми эндигина уйғониб келаётган, халқнинг асосий қисми жаҳолат ва подонликда бўлган XX аср бошидаги Туркистон шароитида чор ҳокимиятининг миллий ва диний чеклашлар асосига қурилган мустанлакачилик зулми кўзга аниқроқ ташланди-ю, миллатнинг ўзи ичидаги маҳаллий зулм у қадар идрок этилмади. Мардикор воқеаси, биринчи навбатда, миллатнинг миллий-диний туйғуларини оёқ ости қилиш бўлиб туюлди. А. Васильев ҳозирги мусулмон мамлакатларидаги диний туйғуларнинг авж олишини шундай изоҳлаган эди: «Бу давлатлардаги аҳолининг анчагина қисми бевосита ёки билвосита капитализмгача бўлган уклад билан боғлиқ бўлиб, ўзининг кўпчилиги жиҳатдан саводсиздир. У мусулмон анъаналари, одатлари, тартиблари, эътиқодларини унга бирдан-бир таниш бўлган ижтимоий турмуш ва онининг формалари деб билади»**. Мазкур шароит билан 1916 йилдаги Туркистон ўртасидаги тафовут жуда оз эди. Худди шундай шароитда иқтисодий тангликнинг кучайиши, мардикор олиш ҳақидаги фармон муносабати билан маҳаллий ҳокимлар зўравонлиги ва ўзбошимчалигининг авж олиши 1916 йил кўзголонини вужудга келтирди. Ва у, биринчи навбатда, миллий-озодлик ҳаракати эди.

Учинчидан, Сидқий 1916 йил ҳаракатидаги, ижтимоий курашни инқилобий ғоялар билан нотанишлиги туфайли теран англай олган эмас.

Шоирнинг Туркистондаги «хуррият» учун борган кураш таҳлилини давом эттирайлик. Хуллас, «ислом эли» «хурриятчилар сонига» келиб қўшилди. Улар

* В. И. Ленин. Асарлар. Тўртинчи нашри, 22-том, 395—396-бетлар.

** «Совет Ўзбекистони» 1980 й., 15 апрель.

ҳам «пулон» туздилар. Ишни «ҳақиқатни билмоқ учун» урининдан бошладилар. Лекин ҳақиқатни билишга бўлган ҳар қандай уринини «ҳукуматқа қарши туруш» деб топилди. Маҳкамага бу мақсад билан борган ҳар бир киши қўлга олиниб турмага тикилди. Сўнг эса:

Гуноҳсиз мусулмонни ўқга тутуб,
Қиришлиққа бошладилар туб-тўб.

16 июлдан қирғинбаротлар бутун Туркистонни қоплаб олди. Тошкент, Жиззах, Еттисув фожиялари юз берди...

Бинобарин, дostonда «хуррият» йўлида тўкилган муқаддас қонда «мусулмон» қони ҳам борлиги («Хурриятни йўлида биз, мусулмон, ададсиз фидо айладук жисму жон») таъкидланади.

Бобдаги бадий талқин ва таҳлил сарлавҳага — «мақбул қурбонлар»га келиб уланади. Февраль инқилобини олқишлашни ўз олдига мақсад қилиб қўйган, формал озодликни чинакам хуррият деб тушунган шоир Туркистон «хурриятчи»лари томонидан тўкилган қонларнинг «мақбул» бўлганлиги билан бобни яқунлайди. Демак, ўлкадаги «хуррият» ҳам қон ва жонлар эвазига қўлга киритилди.

Дostonнинг «Мақбул қурбонлар» боби шуни кўрсатадики, Сидқий чор самодержавиесининг ҳалокатини ижтимоий асослардан келиб чиқиб кўрсатишга ҳаракат қилади. Чунончи, чор ҳукумати сиёсатининг зулм ва ноҳақлик асосига қурилганини марказий объект қилиб олади ва бунини Россия озодлик ҳаракати, шу жумладан, 1916 йилдаги Туркистон қўзғолонлари мисолида исботлашга уринади.

«Россия инқилоби»нинг кейинги боби «Распутин ила махлуъ (собик) подшоҳ хоними» деб аталган. 52 сатрли бу бобда подшо саройининг ички томони — парда орқасидаги ишлар асосий объект қилиб олинган.

Шоир дастлаб ўқувчини Распутин* билан таништиради. Боб:

* Асли Григорий Ефимович Вилкин — бузуқ ва ярамас кирдикорлари учун «Распутин», деб аталган.

Бор әрди Тобольскида бир мужик,
Тунгуздин улуғроқ, әшақдин кичик.
Әди номи нопок анга Распутин,
Айтай яхшироқ англағил қиссасин, —

— деган фольклор услубига ҳамоҳанг сатрлар билан бошланади. Дастлабки сатрлардаёқ персонажнинг сатирик қиёфаси чизилади. Распутинда одамларни ўзига тортадиган ҳеч нарса йўқ. На «илм», на «касб», на «сипоат» бор.

Айтиш керакки, Сидқий лексикасида, умуман олганда айрим вульгаризмлар учраб туради. Лекин у қатор ўринларда ўрипли ишлатилган. Бу сифат персонаж қиёфасидаги сатирик бўёқни кучайтиради, ичинг ва кинояга кескин тус беради. Иккинчидан, у Распутин ҳақидаги халқ орасида кенг ёйилган гапларга мос тушади.

Заҳарханда қочириқлар давом этади:

Надин билмадим ўрда хонимлари,
Кўнгул бердилар Распутинга бари.
Әди ўрдада Распутин ҳукмрон...

Сўнг унинг инқилоб арафасида князлардап бири томонидан дастлаб отилганлиги, кейин эса бўғиб дарёга ташлаб ўлдирилганлиги хабар қилинади.

Распутиннинг ихчам бу биографиясига шундай бир воқеанинг баёни илова тарзида боғланади: Распутин ўлдирилгач, унинг «жойи»дан бир неча суратлар билан хатлар топилади. Хатлар орасидан подшо Николай II хотинининг мактублари чиқади. Биттасини ўқий бошлайдилар. Хатнинг мазмуни «дан-дон шикан» эди. Шоир шу ерда воқеани шартта узди-да, подшо хотинининг Распутинга кўндан меҳрибон бўлганини, унинг иззатини ўрнига қўйиб, махсус қоровул тайинлаганини* маълум қилади ва гапини яна хатнинг мазмунига олиб келиб боғлайди. Хатнинг мазмуни «хурсандлиқ» эди.

Чунончи:

Ки хат ичра дебдурки, «Эй Распутин!
Манга энг биринчи керак нарса — сен!

* 1916 йилларда Распутинни «ёвуз» одамлардан сақлаш учун 24 яширин агент қўйилган, 7 автомобиль бириктирилган экан.

Менинг жисму жоним хаёлингдатур,
Хаёлим ҳамиша висолингдатур.
Ушарман сани борибон зудроқ,
Ушал дамда хандон ўлуб маъга боқ!

Яна бир хатнинг мазмуни ҳақида «Айтиб бўлма-
гай, беҳад эрмиш уёт», дейди шоир. Сидқий бу ҳақ-
даги маълумотларни русча газеталардан олганлигига
ишора қилади.*

Газитларда руслар ёзарлар чунон;
«Газитга ёзиб бўлмас они» — дебон.

Хўш, асосий мақсадга келайлик. Инқилобдай жид-
дий ва муқаддас мавзуга бу хил фаҳший можаролар-
нинг нима даҳли бор? Даҳли бор, албатта. Италия-
нинг миллий қаҳрамони Жузеппе Гарибальди
Рафаэлло Жованьолига ёзган мактубида қадим Рим
республикасининг инқирозини ахлоқий бузилишдан
бошланганига ишора қилган эди.** Сидқийнинг ҳа-
локатга учраган Романовлар империясидаги ахлоқий-
манший томошларни кўздан кечириши ҳам маълум
мақсадни кўзда тутлади.

Буни шоирнинг:

Хотунга керак воқсан...*** саҳт,****
Аларга чикора эрур тожу тахт.
Аларни бу иш айлади хору зор,
Ки эл қошида бўдилар шармисор.
Киши ўтса ўз ҳаддидан бир қадам,
Йиқилса юз бирла ерға не ғам, —

сатрлари ҳам тасдиқлаб туради.

Сидқий Россиядаги инқилобнинг табиий ва қону-

* Распутинга қарши матбуот кампанияси самодержави-
ясининг шаънини ҳимоя қилиш мақсадида 1909 йилдан
ўша пайтлари Ички ишлар министри бўлган, отнинг қаш-
қасидай маълум П. А. Столипин томонидан бошланган эди.

** Қаранг: Ж о в а н ь о л и Р. Спартак, Т., 1970, 3-бет.

*** Уят сўз.

**** С а х т — қаттиқ.

ний эканлигини бадий таҳлил этар экан, мазкур можароларни яна бир муҳим далил сифатида келтирмоқда. Чунончи: чор тузуми ич-ичидан зил кетган, чириб бўлган эди. Бу унинг ахлоқий-маънавий инқирозида ҳам яққол намоён бўлди. Бутун Россия ихлос билан эгилган подшонинг хос хонадонида шундоқ ишлар рўй бериб турган экан, бошқа мансабдорларнинг пчки ҳаётида нима кутиш мумкин? Ахлоқан шу қадар тубанлашиб кетган, бутун империяни шоҳ хотинининг шаҳватга бўлган майли бошқарган салтанат яшашга ҳақли ва қодирми?

Мазкур бобда Сидқий шу хил саволларни ўртага қўйган ва унга жавоб берган эди.

Кейинги бобларда Туркистондаги зулм ва зўравонликнинг конкрет лавҳалари қаламга олинади. Таъкидлаш керакки, шоир чоризм даврида маҳаллий халққа етказилган зиён-заҳматлар орасидан дин ва шариат «заволи»га алоҳида эътибор беради. Масалан, боблардан бири «дин душмани мисйўнерлар фирқасининг аҳволи бад(аъ)моли» деб аталган. Унда бир неча йил ўлкамиздаги ўқув-ўқитув идораларида ишлаган, «Туркистон вилоятининг газети»да 30 йилча редакторлик қияган, чор мустамлакаларидаги халқларни руслаштириш сиёсатининг ашаддий ва фаол тарафдорларидан Н. П. Остроумов (1846—1930) ва унинг кирдикорлари ҳақида гап кетади. Чор ҳукумати олиб борган руслаштириш сиёсати, дин ва шариатга қилинган тажовуз қаттиқ таъқид остига олинади. Шоир фикрича, бу ишлар ҳам ҳаммаси «пулон» асосида бўлган эди, инқилобгина буларга барҳам берди. Деҳқон нима экса, шуни ўради. Бинобарин, бу жиҳатдан ҳам инқилоб — қонуний. Шоирнинг хулосаси — шундай.

Умуман, Сидқий бу масалага алоҳида эътибор бериши бежиз эмас. Туркистон ўқитувчилар семинариясининг 1882 йил 30 августдаги йиғилишида ўқитувчи М. А. Мурониев ғайрирус-мусулмонлар маорифидаги бош принципларга қаратилган пуктида ҳар қандай мусулмончиликда ғайридинларга нисбатан қаттол душманлик топган, шу сабабли ислом ва у билан боғлиқ ҳамма нарсани шафқатсизлик билан «бузиш», «руслаштириш» керак деган фикрни илгари сурган эди. Н. П. Остроумов худди шу пайтлари мазкур ўқитувчилар семинариясининг директори эди.

Дарҳақиқат, «бузиш», «руслаштириш» сиёсати 1917 йилга қадар қаттиқўллик билан Туркистонда олиб борилган ва бунда Н. П. Остроумовнинг «хизмати» катта бўлган эди. Шунга кўра ислом анъаналари руҳида тарбияланган Сидқийнинг мазкур масалага кенг ўрин беришининг ажабланидиган жойи йўқ.

«Тафриқалар кўтарилуви» бобида ҳам инқилоб арафасида Туркистонда бир қадар кенг ёйилган ва ўлкадаги асосий суннийлик мазҳабига тўғри келмаган «бобийлик», «бахойлик» ҳам чор ҳукумати сиёсатининг оқибати сифатида талқин қилинади ва автобиографик характердаги бир воқеа мисолида рад этилади. Қизиги шундаки, шоир буни ҳам «шулон» асосида қилинди деб тушунтиради.

«Хонн, золим, қароқчи эски амалдорлардан фарёди тазаллум» — дostonдаги энг йирик боб. У 314 сатрдан ташкил топган бўлиб, инқилобни майдонга келтирган омиллар талқинини маълум даражада яқунлайди. Мазкур бобда шоир Туркистондаги миллий ва ижтимоий зулмни ўзи кўрган ва билган конкрет воқеалар асосида қўрсатишга ҳаракат қилади.

Дастлаб гап яна ҳаддидан ошган миллий зулмнинг умумий таърифидан бошланади! Унда шундай байт бор:

Аёғ остида айлади поймол,
Нечукким ётар мол тагида похол.

Сўнг булар конкретлаштирилади. Масалан: чор мансабдорларининг ружуъ қилган нарсаси порахўрлик эди. Бу ишда ўзбек амалдорлари ҳам қолишмас эдилар. «Фристўфу мингбошию оқсоқол»нинг ҳаммасига хос бўлган хусусият («хисол») шу эди. Улар «беш-ўн сўм»га кўнмасдилар. Бу зулми — зулм. Улар шу йўл билан мол-давлат кўпайтирдилар, кошоналар қурдилар. Улар элни хонавайрон қилдилар, ўзлари ҳам хонавайрон бўлсин. Улар элни гадо қилдилар — ўзлари ҳам эшикларда гадо бўлсин!

Куюб битсун онларни ҳам хонаси,
Алардан куюб битди эл хонаси.
Бизинг бирла бўлсун баробар элар,
Эшикларда бўлсун гадолар алар!

Шоирнинг фикрлаш тарзи шундай. Бир нарсага эътибор берайлик. Муаллиф ўз фикрини эзилган меҳнаткаш тилидан айтаётганлигини алоҳида таъкидламоқда. Шунчаки меҳнаткаш эмас, унинг ҳам энг почор, чинакам «гадо» ҳолига тушгач қисми номидан ганирмоқда. Уни ўз кўнглига бениҳоя яқин олмоқда. Бу сатрлар манхур Садриддин Айнийнинг 1923 йилда босилиб чиққан «Ниқилоб учқунлари» тўпламига эпиграф қилиб олинган:

Халқ уйин бедод ила куйдурсанг, эй бедодгар, —

Куйдирур қасрингни охир «Ниқилоб учқунлари». —

мисраларини эста туширади. Дарҳақиқат, халқ ва мамлакат тақдирини тубдан ўзгартириб юборган буюк ниқилоб йилларининг кенг меҳнаткаш омма мапфаатларини ҳимоя қилган қалам эгалари қалбида уйғотган ҳис-туйғуларида ўхшаш нуқталар кўп эди. Қолаверса, революция йилларида катта шуҳрат қозongan (Ойбекнинг «Улуг йўл» романидаги эпизодларни эслайлик) бу дostonнинг босма нусхаларидан Айнийнинг бохабар бўлиши ҳам эҳтимолдан узоқ эмас.

Амалдорларнинг кирдикорлари ҳақидаги гапга қайтайлик. Шоир собиқ маъмурларнинг порахўрлиги, ўзбошимчилиги ҳақида талай ҳаётий мисоллар келтиради. Масалан, темир йўл вокзалда билет олинган воқеаси билан боғлиқ бир эпизод берилган. Ногоҳ, билет керак бўлиб қолди, дейди шоир. Маҳкамага (билет кассаси кўзда тутилади) бордим. Қўлимда гувоҳнома (чамаси, билетнинг миқдори, маршрути ва унга рухсат ҳақидаги қоғоз). Бирни олиб ўқиди. Бир сўмни олди-да, эртага келишимни айтди. Миннатдор бўлиб қайтдим. Тонг отди. Ваъдасининг вақти етганидан хурсанд бўлиб маҳкамага югурдим. Лекин мендан пул олган киши йўқ эди. Пизлаб тона олмадим. Бошқасига мурожаат қилдим. Яна ўша аҳвол қайтарилди. Бир сўмни бериб уйга қайтдим. Эртаси эса кечаги одамни тонини мумкин бўлмади. Учинчисига ялинишга тўғри келди. Бор можарони

айтдим. Гарданини қанилаб бош-оёғимга разм солди. Сўнг эса, соқолини тутамлаганча, «бу ишлар жуда оғир иш», «хусусан белат олиш» деб муддаога шамаъ қилди. Иложсиз яна бир сўм бердим. Бу ҳам одатдагидай эртага эрталаб келишимни тайинлади. Парисон уйга қайтдим. Эртасига эса... «жойи кўб юқори», «бир рус мирзо сори» элтдилар. У «қошини чекти»-да, мени олиб борган кишига нул беришим кераклигини айтди. Яна бир сўм чиқариб, ниҳоят, беш кун деганда билет олишга муваффақ бўлдим. Менга пуллар эмас, ситам алам қилади. Ҳолбуки, бу «зулм элин энг кичик ишлари» деб изоҳлайди шоир. Буни истибдод тузумига хос бўлган умумий хусусият эканлигини аниглаб этади:

Мана зулм элин энг кичик ишлари,
Эрур доимо бўйла қилмишлари.

Мазкур воқеанинг талқини ҳам, шу муносабат билдирган фикрлари, қиёслари ҳам эътиборга лойиқ. Шоир ундан хулоса чиқаришни, уни баҳолашни бизнинг ҳукминизга ҳавола қилади. Лекин қуйидаги шарҳ ва мушоҳадалар билан:

Бу иш зулмму ё адолатмудур?
Ва ё ўғрилиқ ё хиёнатмудур?!
Бу ишларни денгиз хиёнат, бале!
Ўғурлуқда борлур жасорат, бале!
Ўғурлуқ қилурлар далероналар,
Бу йўлда бериб жонни мардонлар.
Вале пора олмоқ хуноса иши,
Хуноса деманг, балки расво иши.

Диққат қилинаётган бўлса, гап биргина масаланинг иктымол-сиёсий томони, яъни жамият иллати бўлган порахўрликнинг ҳукмрон синфлар яшаш тарзи эканлиги, унинг айни пайтда оддий халқ бошига битган балолиги ҳақидагина кетаётгани йўқ. Шоир масаланинг ахлоқий жиҳатларига ҳам ургу бермоқда. Уни фақат инсофсизлик, ҳақсизликкина эмас, ахлоқсизлик сифатида ҳам баҳоламоқда. Бинобарин, бу чор самодержавиеси тузумининг мазмун моҳиятини тўлароқ очишда қўшимча бир штрих—чизғи бўлиб хизмат қилмоқда,

Шоир бир мингбоши қяссасини ҳикоя қилади. У энди маҳаллий амалдор. Муаллиф мазкур воқеада олдингидек бевосита жабрланувчи эмас, иштирокчи ҳоло. Воқеанинг мазмуни шундай: бир киши бир мингбошига (шоир уларнинг номларини атайин айтмайди) «арзи ҳол» га келди. Бир киши билан унинг ўртасида ер жапжали борлигини ва бўлак «роз»ларни шишиди-да, мингбошининг қўйнига «пора» тикди. Пора ҳақни ноҳақ қилди. Мингбоши иши ҳақ бўлган, лекин пора бермаган бечорани кўнчилик олдида бадном қилиб, ерини тортиб олиб «ноҳақ» фойдасига ўтказишга ҳукм чиқарди. Яна у «шариат» номидан гапирди. Буни нима деб ҳисоблаш мумкин?!

Еки қозиларни олинг, давом этади шоир. Улар ўаларидек «мохов, пее муфти»лар билан топишиб, қанчадан-қанча «ситамадийда»ларнинг ёстиқларини қуритмадиларми?! Чунончи, мен ўзим бир қозининг айбини ёзганим, тўғри сўзим учун озмунча жафолар тортдимми*, дейди шоир. Шундай, шариат ва амалиёт бошқа-бошқа эди. Шариатнинг пешволаригина эмас, умуман бу маҳкаманинг ўзи бошдан-оёқ қабоҳат ва разолатга ботган эди:

Эшик узра итларча сақлаб вакил,
Бир эрди алар бирла бас ою йил...
Шариатни қўб хору зор айлади,
Қўб одамни қақшатди, хор айлади.
Бир оз иш эса судратиб ўн бир ойл,
Неча камбағалларни қилди гадой.
На қолди алар дастидан хонумон,
Қўб эл йитди молдин кечиб, тарки жон.

* Сидқий автобиографик характердаги асарларидан бирида ғазалкентлик қозини ҳажв қилганлиги учун таъқиб қилинганлигини ёзган эди: «Бу сўзларим барчага қуёш киби фоиш бўлғоч, ул золими банги қози ўзи киби золим ва мустабидларни ёллаб, мен камбағални Сибирияга сургун («авоқ») ва турма ичра тургун қилмоқға анча чолишди. Мавлоно Фирдавсий Султон Маҳмуд Ғозийни ҳажв қилиб, Тус шаҳрига қочқондек, ул золим амалдин қолгунча мен ҳам Фарғоналарда қочуб юрдум ва икки йилча умримни кечурдим. 1329 санаи ҳижрияда, қиш ҳавосинда токи ул золим тахтдин тобутга тортилди, мен ҳам ўз ватаним дару девориға ортилдим» (Сидқий Иқтисоб, ЎзФА Шарқшунослик институти, қўлёзмалар фонди: инв. 7629 — 11,316—32а-бетлар). Шоир бу ўринда шунга ишора қилмоқда.

Шоир бу фикрларининг тўғрилигига пмон келтириб боради. Ўқувчини муҳокамага таклиф қилади, гувоҳликка чақиради. У агар гаплари зарра қадар ёлгон бўлса, тавба қилишга рози. Ҳамонки рост экан, фикрига қўшилшига, уларнинг «рўзгорини табоҳ» қилишга ундайди. Демак, шоир масалани шунчаки, ўтган ишга саловат тарзида ҳал қилмоқчи эмас. «Аларнинг барчаси киссабур ўғрилар» экан, муносиб жазоларини олишлари керак. Шоир шунга чорлашти. Бу жуда — муҳим. Бинобарин, кураш давом этади. Илгари кимки, «ҳаққоният сўзласа» «қувар», «йиқар» эдилар. Ажабки, ўзлари муттаҳам бўла туриб, тўғри сўзлини муттаҳамга чиқарардилар. Сўзи ҳақ, ўзи камбағал ҳар қандай киши «ўсал» қилинарди. Бечора халойиқнинг арзга борадиган қозихонадан бошқа маҳкамаси йўқ. Қозининг бўлса ишлари ивчунини. Ёмон-ёмон камбағалга ёмон. Энди доақал тўғрисиини айтиш, ҳақиқат учун курашиш имкони бор-ку, дегандек бўлади шоир. Шу тариқа февраль инқилобининг шодон, нурли кайфияти заммирида, чинакам ҳақиқатни қарор топтириш йўлида ҳали олдинда кўн ишлар борлиги ҳам ярқ этиб кўриниб қолди.

Демак, Сидқий мазкур бобда Туркистондаги зулм ва ҳақсизликни, асосан, маҳаллий амалдорлар, қисман, чор маъмурий идоралари фаолияти мисолида кўрсатиб берган ва инқилоб сабаблари талқинини ниҳоясига етказган. Шоирнинг қози, мингбоши ҳақидаги фикр-мулоҳазалари унинг масалага бирмунча кенгроқ қараганини, чунончи, инқилоб арафасидаги Туркистоннинг умуман ижтимоий қурилишини рад этиш, ижтимоий зулмни англаб етиш даражасига кўтарилганини кўрсатади.

Гарчи Сидқий Февраль инқилобини қучоқ очиб қарши олса-да, унинг натижалари кўнда шоирни қаноатлантиравермайди. Асарда унинг орзулари билан мавжуд шароит, идеал ва ҳаёт ўртасида тез-тез кўзга ташланиб турадиган зидликни пайқаш қийин эмас. Шоир Февраль инқилобини ўзгаришнинг бошланishi эканлигини таъкидлаб тургандек бўлади. Масалан, у асарнинг дастлабки бобларидаёқ қилинishi керак бўлган ишлар ҳақида шундай ёзган эди:

Тараққий йўлида қилинг жон фидо,
Ки бўлсун бу кун жумла ҳожат раво.
Очинг кўзни ғафлатдан, эй мусулмон,
Ки, ётманг касолат, атолат билан.
Имому муаллим, зиёли бори,
Керак боқсалар ушбу ишлар сори...
Мунигдек замонда ҳуқуқ исташинг,
Ҳуқуқ истамоқға тузук қатнашинг.

Бунинг учун шоир «бир тан», «бир жон» бўлиб, «жамият»лар «ясап»га чорлайди. У достоннинг «Петроградда воқсалар нечук бошланди ва не равишда ўсди» бобида ишчиларнинг «гўзал жамиятлар», яъни советлар тузганлигини ифтихор ва ҳавас билан тилга олган эди. «Янги Русия — янги ҳаёт» бобида Туркистон ишчиларини шулардан ўрнак олиб «жамият»лар тузиниға ундаяпти. Демак, бу ўринда ҳам ўша тилдаги «жамият» ва «иттифоқ»лар тузиниға шамма қилипти. Лекин, афсуски, шоирнинг бу масаладаги фикрлари ҳаминча ҳам қатъий ва изчил эмас. Чунинчи, асарнинг сўнггида «Шўройи исломия» жамиятига алоҳида боб бағишлайди. Унга тарғиб ва ташвиқ қилади. 1917 йилнинг 9 мартда вужудга келган бу жамиятнинг аксиликқилобий чиқишлари, советлар ҳокимиятига қарши олиб борган фаолияти тарихдан маълум. Хўш, ҳам ижоди, ҳам фаолияти, ҳам иқтисодий келиб чиқиши жиҳатидан кенг халқ қатламларига беиҳоя яқин бўлган шоирнинг реакцион «Шўройи исломия» жамиятини қўллаб-қувватлашини, тарғиб ва ташвиқ этишини қандай тушунмоқ керак?

Аввало, бунинг сабабини Сидқий дунёқарашининг чекланганлигидан, иқилобий гоялардан, ҳаракатлардан узоқда бўлганлигидан қидирмоқ керак. Бу унинг Февраль иқилобига дин ва шариаат нуқтан назаридан ёндошнинг маънавий давоми, натижаси эди. «Шўройи исломия» худди шу дин ва шариаат масалаларига алоҳида эътибор берар, хусусан, шаръий ҳукумат тузиш гоясини илгари сураб эди. Иккинчидан, «Русия иқилоби» Февраль воқсалари билан деярли изма-из ёзилди. «Шўройи исломия» асар ёзилган пайтда эндигина тузилган, унинг реакцион моҳияти ҳали ў қадар ошкор бўлмаган эди. Асарда унинг социал программаси, иштилишлари, намоёндалари ҳақида деярли бирор гапнинг йўқлиги, тарғиб

ва ташвиқларнинг умумий характерга эга бўлиши (жаҳолатни таққид қилиш, маърифатга чақирини, ҳақ-ҳуқуқни таниш, инқилоб имкониятидан фойдаланиш каби) ҳам буни тасдиқлаб туради. Фикримизча, шоирнинг «Шўройи исломия» ҳақидаги фикрларини шу ҳолатлар ҳисобга олишган ҳолда баҳоланса, бир томонламаликка йўл қўйилмаган бўлади.

Муҳими шундаки, асар «Шўройи исломия»га бағишланган боб билан тугаган эмас. Достон Февраль инқилобидан кейинги шароит жиддий ва атрофлича таҳлил этилган, ютуқлар ва вазифалар ўзига хос бир усулда кўрсатиб берилган, публицистик характердаги «Иттифоқ замони» боби билан якунланади. Қизини шундаки, унда илгари сурилган кўнгинга фикр ва гоялар «Шўройи исломия»нинг программа ва мақсадларига зид келади. Жумладан, шоирнинг Россияга, шу жумладан, рус инқилобига муносабати-ю, Туркистон тақдири ҳақидаги ўйларида буни яққол кўриш мумкин.

В. И. Ленин 1905 йилдаёқ шундай ёзган эди:

«Биз олдимизда турган демократик революцияда ғалаба қозониб, шу билан ўз социалистик мақсадимизга қараб жуда катта қадам ташлаймиз, биз бутун Ёвропа устидан реакцион ҳарбий давлатнинг бўйинтуруғини олиб ташлаймиз ва буржуа реакцияси азобидан мадори қуриб, ҳолдан тойган ва ҳозир Россиядаги революцион муваффақиятларни кўриб руҳан жонланаётган қардошларимизнинг, бутун дунёдаги онгли ишчиларнинг тезроқ, қатъийроқ ва дадилроқ социализмга қараб боришларига ёрдамлашамиз».*

1917 йилги Февраль инқилоби «социалистик мақсад» томон чинакамга «жуда катта қадам» бўлди. Ўзбек адабиётининг энг илгор вакиллари мана шу «жуда катта қадам»ни ҳис қилдилар. «Реакцион ҳарбий давлатнинг оғир бўйинтуруғи» олиб ташлашини уларга инқилобий сурур бахш этди.

Улар инқилобнинг улкан аҳамиятигини эмас, унинг ҳаракатлантирувчи кучларини ҳам англашга уридилар. Яна Ленинга мурожаат қиламиз: «Бизда буржуа революциясининг ғалабаси буржуазия ғалабаси тарзида бўлиши мумкин эмас,— деб ёзди

* В. И. Ленин. ТАТ, 10-том, 227-бет.

у.— Бу парадокс бўлиб кўрипса ҳам, лекин факт. Деҳқонларнинг кўпчилик эканлиги, деҳқонларнинг (ярми) крепостник ер эгаллиги дастидан жуда ҳам эзилганлиги, социалистик партия бўлиб бирлашиб олган пролетариатнинг кучи ва онглилиги — мана шулар ҳаммаси биздаги буржуа революциясига алоҳида тус беради»*. Ленин шулардан келиб чиқиб буржуа-демократик революциянинг социалистик революцияга ўсиб ўтиши ҳақидаги назарияни илгари сурган эди. 1917 йил апрелда бўлиб ўтган партиямиз конференцияси эса ўз резолюцияларида «Бир қанча провинция жойларида революция пролетариат билан деҳқонларнинг ўз бошларича советларга уюшувлари, эски маъмурларни ўз бошларича йўқотинилари, пролетариат ва деҳқонлар милицияси тузини, жами ерни деҳқонлар қўлига ўтказини, фабрикалар устидан ишчилар контроли қўйини, 8 соатли иш кунини жорий этини... йўли билан олға томон» бораётганлигини таъкидлаган** ва ҳақиқатан июль воқеаларига қадар «тинч ўсиб ўтиш» давом ҳам этган эди.

Февраль инқилобига бағишланган жуда кўп асарларимизда шу жумладан, «Русия инқилоби» дostonида ишчилар ва солдатлар қайпоқ бир муҳаббат билан тилга олинди. Уларнинг қаҳрамонликлари шаънига мадҳиялар битилди. Ўлкада чинакам инқилобий ўзгаришлар бошланаётганлиги завқ-шавқ билан куйланди. Демак, булар шоирларимизнинг Февраль инқилобига ёндошинида, умуман олганда, кенг халқ қатламлари билан битта позицияда турганликларини кўрсатади.

Россиянинг чет ва қолақ колонияси бўлиб келган Туркистонда кенг халқ оммасини ижтимоий-маданий уйғонишга даъват этиш, ҳақ-ҳуқуқни танишга, яъни жамият қуришга ундан масаласи, айтини мумкинки, 1917 йилларда ҳам ўз актуаллигини йўқотмаган эди. Шоирларимиз шунинг учун ҳам бу масалага алоҳида эътибор қилдилар. Бу гоё деярли ҳамма асарлардан ўрин олди.

Февраль инқилобига бағишланган асарларимизда яққол кўзга ташланиб турадиган яна бир гоёвий

* В. И. Ленин. ТАТ, 17-том, 47—48-бетлар.

** Қаранг: Совет Иттифоқи Коммунистик партияси тарихи. Т., 1978, 226-бет.

момент «бирлик», «иттифоқлик», ўзаро «ҳамият» масаласига жиддий эътибор берилиши бўлди. Тўғри, шоирларимизда кўпинча, мурожаат объекти конкрет кўрсатилган эмас. Ҳолбуки, инқилобий йилларнинг шор ва хитобларида конкретлиликнинг зарурат ва аҳамияти ҳаммага аён. Унинг устига мурожаатлар кўп ҳолларда «Аё, аҳли ислом», «Эй мусулмонлар» деб бошланади. (Масала, «Русия инқилоби»нинг сўнгги — «Иттифоқ замони» боби.)

Хўш, бу панисломизмми? Йўқ, албатта. Уни панисломизм шаклида тушуниш, талқин қилиш фактини кўпол бузини, вульгар социологизм бўларди. (Афсуски, бир вақтлар адабиётшунослигимизда шундай ҳоллар бўлган.) Чунинчи, «Янасуи ишчилар!», «Янасуи аскарлар!» шорини ўз достопининг бошидан-охиригача ўтказган, чор ҳукумати истибдодидан маҳаллий зулмгача бирма-бир фош этган, Туркистондаги шарнат аҳлининг ҳаммасини «ўғрилар», «кисса-бурлар», «ароқхўрлар» деб баҳолаган ва уларнинг «рўзгорини табоҳ» қилишга бел боғлаган шоирнинг мусулмон аҳлини битта ҳам қолдирмай бир байроқ остига бирлаштиришга ундаши мутлақо мантиқсиз ҳол бўлур эди. Бу ерда шоирнинг фикри мутлақо ойдин. У мусулмонларнинг меҳнаткаш, «ситамдийда», «чумолдек лоймол» қисмини ўзаро бирлаштиришга ундамоқда.

Иккинчидан, рус ишчиларини, Пугачёвни, «ихтилолчи» инқилобчиларни мадҳ этган Сидқийдап панисломизмини қидириш кулгили ҳол бўлур эди. Дарвоқе, унинг биз юқорида кўриб чиққан, февраль инқилобига бағишланган ўзбек адабиёти намуналарининг энг йириги ва энг муҳими бўлган «Русия инқилоби»нинг сўнгги якунловчи бобида бу масалани типиклаштирувчи шундай сатрлар бор:

Ҳама одам ўгли бир аъзо эрур,
Ки, ҳилқатда бир дурри таңқо эрур.
Бир узвингни ранжитса гар рўзгор,
Булак узвларда қолурму қарор?!

Мазмун ва моҳияти билан нақадар узоқ замонларга боровчи сатрлар! Бор-йўғи 72 кунгина ҳаёт қурган, лекин жаҳон тарихидаги буюк бурлишнинг дебочаси бўлган Париж Коммунасининг байроқлари-

га «Тенглик! Озодлик! Биродарлик!» шпорлари битилган эди. Муқовасига «Яшасун мусовот! Яшасун ҳуррият! Яшасун адолат!» хитоблари ёзилган «Русия инқилоби» достонидаги инсониятнинг биродарлиги ҳақидаги юқоридаги сатрлар «Коммуна» шпорини конкретлаштирмайдими?! Ҳар қандай юксак мазҳаблардан юқори турган бу умумбашарий ғоя умуман, инсониятнинг азалий абадий программаси-масми?!

Учинчидан, Сидқий ўз достонида халқнинг тақдирини инқилобий Россиядан қандайдир айрича, четда эмас, у билан узвий бирликда кўради. Бўлак истиқболни у тасаввур қила олмайди. Ҳатто Туркистон ҳаётидаги ҳар бир ҳодисани «Русия» билан, «рус халқи» билан боғлаб тушунтиради. Чунинчи, Февраль инқилоби воқеаларини тасвирлаб бўлгандан кейин «Энди нима қилмоқ керак?» деган савол қўйиб, унга шундай жавоб берган эди:

Бутун рус халқи ҳуқуқ исташур,
Ҳуқуқ истамоққа тузук қатнашур.
Ҳукумат берибдур бу кун бори ом,
Тиламг эмди мақсадни сиз ҳам тамом.

Инҳоят, ўзбек поэзиясида 1917 йил март-апрель ойларида майдонга келган инқилобий асарларнинг яна бир хусусияти ойдинлашади. Уларнинг деярли ҳаммасида олдиндаги қилиниши лозим бўлган ишларга ишора, ҳатто уларни конкрет кўрсатишга уриниш, бипобарин, инқилобнинг ҳали давом этишига умид ва ишонч билан қараш сезилиб туради. «Русия инқилоби»нинг сўнгги бобидаги даъват ва хитобларга разм ташлайлик:

Тиришмоқ, қиришмоқ керак ушбу кун,
Ки, бордур тиришсак, қиришсак ўрун!..
Буюк мақсад узра жанг урмоқ керак,
Тилаб матлаб эмди югурмоқ керак...
Замона садосига солинг қулоқ,
Ки, ҳар дам дегай: Иттифоқ! Иттифоқ!..
Жафоларга майдонда берманг ўрун!
Хатоларга майдонда берманг ўрун!

Жаҳолат, атолат — йўқ ўлсун ҳама!
Разолат, касолат — йўқ ўлсун ҳама!
Яшасун Хуррият билан Иттифоқ!
Қирилсун хиёнат эли ва нифоқ!

Демак, олдинда ҳали жапглар бор, курашлар бор. Жапгларда ғолиб келмоқ, жафоларий, «разолат ва касолат»ни бутунлай орадан кўтармоқ учун «Иттифоқ» — эзилганлар иттифоқи зарур. Бизнингча, шоир сатрларини шундай тушунимоқ керак. Шулардан келиб чиқиб, дадил айта оламизки, ўзбек адабиётининг энг илғор вакиллари қаторида Сирожиддин Сидқий ҳам Февраль инқилобининг моҳият ва мазмунини, умуман олганда, тўғри тушунди ва тўғри баҳолади.

Сидқий «Русия инқилоби» дostonи билан ўзбек адабиётида биринчи бўлиб Февраль революциясини кенг эшик иланда тасвирлаб берди. В. И. Ленин «Революция Петроград ишчилари томонидан ҳал қилинди... Петроград Россияни уйғотди. Петроград уни озод қилди... Яшасин рус революцияси!»* деб олқишлаган қаҳрамон Питер ишчиларининг — пролетариатининг шижоат ва ғайратини завқ-шавқ билан мадҳ этди. Озодлик курашчиларининг яхлит, умумлашган образини яратди. Россия тарихининг эрк учун олиб борилган кураш саҳифаларини революцион озодлик нуқтаи назаридан ёритиб берди.

«Русия инқилоби» усули ва йўлига кўра, биринчи навбатда, шеърини йилномадир. Асарнинг марказида Февраль инқилобининг беш кунлик воқеалари шеърини хроникаси турибди. Лекин у, кўриб ўтганимиздай, илмий-тарихий эмас, бадиий хроникадир. Ғалаба билан якунланган беш кун воқеалари шоир учун хамиртуруни холос. Унгача бўлган тарих мушоҳадаси, ундан сўнгги тақдир мулоҳазаси асарнинг биз учун бешиҳоя қимматли томонларини ўзида жамлаган.

Ниҳоят, сўнгги гап. Бошдан-охпригача ижтимоий-сиёсий нафос билан суғорилган, рус озодлик ҳаракати ва Февраль революцияси воқеаларини бу қадар кенг ёритган, меҳнаткаш халқнинг ўша кунлардаги

* В. И. Ленин. Тула асарлар тўплами, 31-том, 519-бет.

ташвиш ва қувончларини кенг омма манфаатларидан келиб чиқиб тасвирлаган бундай асар бошқа халқлар адабиётида, жумладан, Октябрь арафасида рус адабиётида ҳам учрамайди. Бу, шубҳасиз, «Русия инқилоби» достонининг аҳамиятини янада оширади.

* * *

Сидқий ижодида хос яна қатор хусусиятлар ҳақида тўхталиш мумкин. Унинг ижодида дидактик ҳикоячилик ҳам ўрин тутаяди. Бирор ҳаётий воқеани олиб, ундан муайян сабоқ топиш, ёхуд ҳикматдан воқеа томон ўтиб фикрни атрофлича далиллаш Шарқда қадимдан бор эди. Масалан, Саъдий Шерозийнинг «Гулистон»у «Бўстон»и, Абдурахмон Жомийнинг «Баҳористон»ида биринчи йўл-устун бўлса, Низомий, Деҳлавий, Навоий номлари билан характерланган уч буюк «Хамса»нинг биринчи достонларида иккинчи услуб устиворлик қилади.

Биринчи йўлни шартли равишда дидактик ҳикоячилик дейиш мумкин. Чунки унда, албатта, инсон ва у билан боғлиқ воқеа-сюжет, ҳаракат бўлади. Фақат уларнинг барчаси маълум бир ҳикматга ўқувчини тайёрлаб боришга қаратилади. Шарқ шеъринини яхши билган, хусусан, Саъдий Шерозийга катта ихлос билан қараган, ундан таржималар қилган Сидқий асарлари орасида бу хил ҳикоялар анчагина бор. Шоир гоҳо ўз ҳикояларига реал воқеаларни асос қилиб олади. Шу жиҳатдан унинг Дукчи эшон ҳақидаги ҳикояси, гарчи муаллиф ўша давр тақозосига кўра 1898 йилги кўзғолоннинг мазмун-моҳиятини англай олган бўлмаса-да, уни ўз манфаатларига бўйсундиришга уринган дин аҳлининг кирдикорларини фош этиш нуқтаи назаридан маълум аҳамиятга эга.

У XX аср бошидаги кўпгина замондошлари сингари масаллар ҳам ёзди.

Сидқийнинг ахлоқий-дидактик характердаги асарлари ҳақида гап кетганда бир нарсани алоҳида таъкидлаш керак. У меҳнат қилишни, меҳнат билан яшашни инсоннинг энг муҳим инсонлик белгиси ҳисоблайди. Меҳнатсиз ҳаётнинг ҳар қандай кўринишига қарши шафқатсиз кураш олиб боради. Биров-

ҳисобига қун кўришни энг катта жиноят деб билади. Бундай одамни ҳеч қачон кечирмайди. Гап меҳнат ва унга муносабат масаласига келиб тақалганда, унинг шеърлари бирдан кескин синфий-сиёсий тус олади:

Камбағалдир шайхларнинг душмани,
Ағниё даргоҳи онлар маъмани.
Эй гуруҳи камбағал, душман тутунг,
Мумкин ўлса, шайхни босуб ўтунг.
Чунки бизлардек алар ҳам ишласун,
Ишлабон бизлар киби пон тишласун!

Шоир, бутун вужуди билан меҳнаткашни — оламни обод қилаётган деҳқонни шарафлайди. Уни ҳақиқий қаҳрамон атайди:

Сен обод ўлурсан, магар, эй жаҳон,
Яланғош бўлуб ишласа деҳқон!..
Яша, барча эмгакчилар, хуш яша,
Хунар бил! Ўқи илм! Боҳуш яша!

Меҳнат ва унинг қадри ҳақидаги гаплар бугун ҳам эскиргани йўқ. Инсон борки, эскирмайди ҳам. Шоир 1934 йилда вафот этди.

Бу йил Сирожиддин Сидқий таваллудига юз йил тўлади. Ушбу тўнлам шу муносабат билан чоп этилди. Ўйлаймизки, мураккаб ҳаёт йўлини ўтаган, халқ тарафида туриб инқилобий асарлар битган ушбу шоирнинг мажмуаси сизларга маъқул ва манзур бўлади.

Бегали Қосимов,
Филология факультети кандидати, доцент

ИЗОҲЛАР*

1. Ғазаллар. Дастлабки 10 ғазал шоирнинг 1913 йилда Тошкентда Ғулом Ҳасан Орифжонов матбасида босилган «Тухфан Шавкат»дан олиб нашрга тайёрланди.

2. «Қошингни кўруб ҳилол янглиг». Ғазалнинг мусаввадаси шоирнинг «Пароканда ашъор ва мактуб» (Ўз ФАШИР7630—1)ида учрайди. «Девони Сидқий» (Ўз ФАШИР7629—1)га шундан кўчириб олинган бўлиши керак.

3. «Ул салами чангзан чекса қачон ялло» ва кейинги ғазаллар «Девони Сидқий» қўлёзмасидан олинди.

4. «Сабаб надур, кишига бўлмас ошно ул шўх» ва ундан кейинги ғазаллар «Пароканда ашъор ва мактуб» қўлёзмасидаги мусаввададан олинди.

5. «Ғурбат ичра сиздин, эй мағмумдурман айри-либ» ва «Матлабимдин менинг нишон келди» шеърлари «Баёзи Ҳазиний» (Т., Орифжонов литографияси, 1912) дан олинди.

6. «Дар таърифи оташароба» «Баёзи муҳалло» (Т., Орифжонов литографияси, 1912) дан олинди.

7. «Абнои вақт сўзлари бағримини қилди қон» «Асрлар индоси» (Т., Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982)да эълон қилинган.

8. «Қилма чандиц баҳона, эй қаро кўз» ва ундан кейинги ғазаллар Сидқийнинг 1914 йилда Тошкентда нашр этилган «Базми ишрат» китобидан олинди.

9. «Эй пари, ҳар дам кўнгул озоринг айлар орзу» ва кейинги 9 ғазалли ҳамда «Бу дам қон йиғлама, муллолар ўлди ёринг, эй миллат», шунингдек Муқимий ва Фурқат ғазалларига битилган сўнги уч мухаммасини ўша даврнинг турли баёзларидан А. Жалолов тўплаб нашрга тайёрлади.

10. Мураббаълардан учтаси «Баёзи муҳалло»дан, биттаси — «Бурқаб очиб юзни тобон айладинг» — «Тухфан Шавкат»дан олинди. Мухаммаслардан

* Изоҳлар ва луғат муаллифи Б. Қосимов.

«Юракнинг жарҳасинму сўзлайин, дилнинг яросинму?!», «Парилар ҳажринингму дей ва ё ранжу балосинму?!» «Тажалли тавридин бир арзи дийдор айламайсизму?!»— шоирнинг «Пароканда ашъор ва мактуб»идан олиб нашрга тайёрланди.

11. «Ҳажрида бўлди ишим душвор, келмайдур ҳапуз», «Ишқингда мандек ким нотавондур», «Токи ҳуснунг гулшанида бўлди зевар кокулинг»— «Баёзи муҳалло» дан олинди.

12. «Мухаммас бар газали Машраб», «Мухаммас бар газали Васлий», «Илм йўлига кирмадук бизлар», «Бедана ишқи»— «Базми ишрат»дан олинди.

13. «Дар ҳажви той», «Мухаммаси Шавкат Искандарий бар газали Хислат эшон»— «Армуғони Хислат» (Т., Орифжонов литографияси, 1912) тўпламидан олинди.

14. «Мухаммас бар газали Муқимий». Шеър «Баёзи Ҳазиний»да «Мухаммаси аҳқар-ул-куттоб Сирожиддин маҳдум, соҳибн Шеваи бар газали Муқимий раҳма» деган сарлавҳа — изоҳ билан босилган.

15. Маллаҳон — 1858—1862 йилларда Қўқонда ҳукмронлик қилган хон.

16. «Муқимий газалига мухаммас». Тўрт жилдан «Ўзбек адабиёти» анталогияси 4- том, 1- китобидан олиб берилди. А. Абдурашидов нашрга тайёрлаган.

17. «Дар ҳажви бурга». Мусаддас «Баёзи Ҳазиний»да эълон қилинган бўлиб, «Дар ҳажви бургаи хунхору бемадоро аз чакидан хоман гуҳарбори Шеваи ба тарийқи мусаддас барои инбисоти дўстони дахлон армуғон навишта шуд» (Қаламидан гавҳар сочинувчи Шеванинг ўз дўстларини шод этмоққа бир армуғон тарзида мусаддас йўлида битилган қонхўр, аёвсиз бурга ҳаққиндаги ҳажви) деган изоҳ — сарлавҳа билан босилган.

18. Ким анинг зулми кўб ямон ўлди. Бу сатр «Қаҳри ҳақдин у чун нишон ўлди» деб берилган.

19. Фироқ шиддати... Тўла номи «Шикастаҳолу мағас улбол Шеванинг Андижондин Тошкандга фироқ шиддатини, иштиёқ ва муҳаббатидин шерикларига ёзгон мусаддаси ашъоридиндур». Шеър «Баёзи Ҳазиний»да эълон қилинган.

20. Дар таърифи пахта. Тўла номи — «Аз чакидан килки қаҳрабон камна Шеваи дар таърифи пахтаи Андижони фирдавснишон ба тарийқи мусаддас

барои ёдовари тахрир намуда шуд» (Каминна Шеванинг қаҳрабо қалами билан жаҳнатнишон Андижон пахтаси таърифида мусаддас йўлида хотира учун ёзилди). «Баёзи Ҳазиний»да босилган.

21. Рабо(т)чилар намоённи ёхуд ватан қаҳрамонлари Тошкентда Ғулом Ҳасан Орифҷонов матбасида 1917 йил 13 февраль санаси билан босилиб чиққан. «Нозим ва котиби Сирожиддин махдум Сидқий Хондайлиқий сокини Тошканди фирдавсмонанд» деган изоҳ берилган.

22. Рабо(т)чилар келиши. 1917 йил 19 мартда босилган. Ношир ва шоир ва котиби Сирожиддин махдум Хондайлиқий. «Равнақ» матбаси.

23. Бир белат олмоқга беш сўм, баски манди олдилар. Шоир бу воқеани «Русия инқилоби»да ба тафсил ҳикоя қилади.

24. «Тоza хуррият». Ношир ва шоир котиби Сирожиддин махдум Сидқий Хондайлиқий. 1917 йил 24 март. Эски Тошканд. «Туркистон» кутубхонаси.

25. Хуррият ийдига табрик. Сидқийнинг «Пароканда ашъор ва мактуб»идан олинди.

26. Қўлда мангъл қаммоғ ичра ўйнама. Шоирнинг ЎзФАШН қўлёзмалар фондида Р 7630 (III) инвентар рақами билан сақланувчи «Пароканда ашъор ва қоғазлар»идан олинди.

27. Вақти саёҳат ўлди тул очқон баҳорда. «Пароканда ашъор ва мактуб» (Р 7630) (I) қўлёзмасидан олинди.

28. «Инсон демамин сирни аён айлади Сидқий шеъри ва «Ғар гадо ош тобса, тобмайдур идиш», «Оту тўнни на қилай бошимда кўптур ғалваси», «Қўюнг Сидқийни бирдам чексун эмгак оқча тонмоқга» фардлари «Пароканда ашъор ва қоғазлар» қўлёзмасидан олинди.

29. Леши ҳақида. Ҳар икки рубоний биринчи мартаба «Тошкент оқиломи» газетасида 1968 йил 15 апрелда М. Зокиров томонидан эълон қилинган.

30. Ватан надур — туққан ерим, тургон ерим. Шеъри А. Асиллов тоғиб нашрга тайёрлади.

31. Русия инқилоби. Шоир ва котиби Сирожиддин махдум Сидқий. 1917 йилда Тошкентда «Равнақ» кутубхонасида босилган. Мазкур нашрга ўша асос қилиб олинди.

32. Аёзнинг назари ҳамиша чоруқи бирла пўстинига масруф эди. Бу ва бундан кейинги тамсиллар «Пароканда ашъор ва мактуб»дан олинди.

33. Аёз — Султон Маҳмуд Ғазнавийнинг эътиборли суҳбатдоши.

34. Уроқда йўқ, бошоқда йўқ, хирмонда — ҳозир. Бу ва бундан кейинги тамсиллар «Пароканда ашъор ва қоғазлар»дан олинди.

35. Воқеий ҳикоялар. «Базми ишрат»да эълон қилинган.

36. Қайдлар. Шоирнинг «Сад иршоди Мулло Сидқий Хондайликӣ» (ЎзФАШИ қўлёзмалар фонди, инв №Р 7629 (III) ва юқорида тилга олинган «Пароканда ашъор ва мактуб» (Р 7630) I дан олинди.

ЛУҒАТ

А

абнои вақт — замондошлар
абр — булут
абрў — қош
авон — пайт, замон
авсор — ҳужжат
авсоф — васф
автод — авлиёлар
ад — адад
адам — йўқлик
адув — душман
ажз — ожизлик, бечоралик
ажуба — ажойиб
ажуз — маккор
аз таҳи дил — астойдил
азмойиш — синаш
азо — аза, мотам
айн — ўхшаш, худди
алам — байроқ
албиса — либос
алойиқ — алоқалар
алоло — ғавго
альон — ҳозирда,
 шу пайтда
амн — омонлик
амсол — монанд
анис — дўст
аноият — худбинлик,
 манманлик
аржуманд — азиз,
 мўътабар
арус — келин
арса — саҳн
асаф — афсус
асру — гоят
атолат — бекорчилик
афрўхта — қизиган
афсар — тож
афтода — мажолсиз,
 эзилган

аҳзар — кўм-кўк
ахий — оға, ошина
ашк — кўз ёш
ашқар — қизғиш сариқ
 от
ақрабо — яқинлар
ағниё — бойлар
аҳли ниёз — муҳтожлар

Б

бадеъ — гўзал, нафис
бадсиришт — ёмон
 хулқли
базл — эҳсон
байзо — оқ
балиғ — мукаммал,
 балоғатга етган
бало сонё — болокаш
 маъносида
бар (бор) — ҳосил
бари — тоза, холи
бебок — парвосиз
бесарупо — довдираш
бесомон — паришон
Бесугун — Фарҳод
 қазиган тоғ
бешумор — ҳадсиз
бийм — қўрқув
билик — билим
бирён — қовжираш
бисёр — кўп
боз — лочин
бозу — билак
бол — қанот
борон — ёмғир
борҳо — такрор-такрор
бурро(н) — кескир
бурқаз — юзга тутиладиган парда

бухл — бахил
буғз — кек, душманлик

В

вабол — қийинчилик
вараъ — парҳез
варзиш — одат
варти — гирдоб
вирди забон — дуо қил-
моқ
вожгун — тескари
вожиб — лозим
вубол — увол, гуноҳ
вуҳуш — ваҳший ҳай-
вонлар

Г

газанд — зиён
гармин — ўтли
гаронмоя — қимматбаҳо
гирдобод — қуюн
гириҳ — тугун
гирудор — жанг
гулгуна — юзга сурта-
диган элик
гумро(ҳ) — йўлдан оз-
ган
гурд — қўрқмас, паҳла-
вон
густох — андишасиз
гўша — чет

Д

дабир — котиб
далир — жасур, қўрқмас
дандоншикан — қалтис
дар — эшик
дарбор — олий даргоҳ
дардисар — бош оғриғи
дарднок — дардли
дариг — афсус

дармонда — ҳайрон
дароз — узун
дағо — фириб, алдов
даҳан — оғиз
дахр — дунё
дерин — қадим
дилфигор — дилхаста
дилфуруз — дилни ёри-
тувчи
додпеша — адолатпеша
додрас — додига етувчи
дом — тузоқ
домон — этак
дофий — дафъ қилувчи
дубор — иккинчи марта
дун — наст, тубан
дур — узоқ
дурри галтон — йирик
дур
дуруштлуқ — қўпол-
лик, дағаллик
душвор — мушкул
дўзанда — тикувчи, ко-
сиб

Ж

жавон — йигит
жало — узилиб кетиш
жамил — чиройли
жангжўй — урушқоқ
жарида — дафтар, газе-
та
жафожў — жафо қилув-
чи
жийфа — ҳаром
жинон — жаннат
жовидон — мангу, аба-
дий
жоҳ — мол-давлат
жувонмард — эр йигит
жуд — инъом, эҳсон
жўйбор — дарё, сой,
ариқ

жўён — истовчи, қиди-
рувчи

Е

ёвар — мададкор

З

забун — ожиз, потавон

залил — хор, тубан

занги — занжи, қора

танли

заъф — хасталик

зарофат — поэтикфаҳм-
лик

захм — яра, жароҳат

захоматли — қалин, йў-
ғон

заҳри. ҳалоҳил — ўлди-
рувчи заҳар

заҳроб — заҳарли сув

зевар — безак

зери по — оёқ ости

зеру бам — наст-баланд
(оҳанг)

зиллат — хорлик

зимон — кафил, гаров

зириҳ — сирга, совут

зириҳгар — зириҳсоз

зишт — хунук, ёмон

зул-жалол — буюклик
эгаси

зулол — ҳаётбахш

зуфунун — фанлар; ҳу-
нарлар эгаси

зуҳра — Чўлпон юлду-
зи, афсонавий осмон
чолғувчиси

И

ибтидо — бошланиш

ибтило — мубталолик;

балолар

ижтиноб — сақланиш

иззу жалол — иззат ва
улуғлик

иззу жоҳ — иззат-мар-
таба

излол — тўғри йўлдан
адаштириш

изо — уялтирмоқ

илик — қўл

илҳон — ашулалар

инод — ўжарлик

ирсол — юбормоқ

иршод — тўғри йўлдан
бошлаш

исмат — поклик

истимоъ — эшитиш

истифсор — сўраб би-
лиш

итоб — қаҳр-ғазаб

иттико — суяниш, ишо-
ниш

ихтилол — қўзғолол

ихтилот — араланиш

ихфо — махфий

ифтиро — бўҳтон

иҳдул дура — марва-
рид шодаси

иқомат — истиқомат

К

кавқаб — юлдуз

калом — сўз, гап

канор — чет

карру фар — кибру ҳаво

кас — киши

касиб — касб этиш

касир — мўл

касолат — ялқовлик

касрат — кўччилик

каҳкашон — сомон

йўли

қоин — тамом, бутун

кийнавар — кекчи, қа-
 сосчи
килк — қалам
комрон — бахтли
коромад — даво, шифо
 маъносида
кох — юсак қаср, олий
 бино
куришт — ўтпарастлар
 ибодатхонаси
кушта — ўлдирилган
кўршабнарак — кўрша-
 палак
кўтаҳ — қисқа
кўҳкан — тоғ қазувчи
кўҳу ҳомун — тоғу
 дашт

Л

лаин — лаънатланган
лисон — тил
лоу наам — йўқ-ҳа

М

магар — аммо, лекин
магас — пашша, чивчи
мадид — узоқ
мажмар — ҳидли нарса
 тутатиладиган идиш
мажусо — ўтпараст
мазаллат — хорлик
мазмум — нафратли
мазҳар — кўриниш
малаҳ — чигиртка
малех — ширин, мазали
малул — ғамгин
мамолик — мамлакат-
 лар
манеъ — мустаҳкам
мариз — касал

мардуд — рад этилган
мардум — кўз қорачиги
маркаб — улов
марсум — чизилган
марғула — жингалак
 соч
масмум — заҳарланган
масруф — сарф этилган
масъуд — бахтиёр
матъун — айбдор
махлуъ — тахтдан туш-
 моқ, собиқ
мафхур — фахр
машкур — раҳматга
 сазовор
машом — димоғ
машогил мужиб —
 юмушлар туфайли
машҳуд — кўзга кўрини-
 ган
маъво — макон
маъдан — қон
маъдум — йўқ бўлган
маълуф — одатланган
маъман — тинч, бежаво-
 тир жой
мақар — макон, қарор
мақдам — қадам
мақол — сўз, путқ
мақом — даража
мақосид — мақсадлар
мағмум — ғамгин
маҳак — қумуш ва ол-
 тинларнинг тозалиги-
 ни ажратувчи тош
маҳд — бешик
маҳмиз — отнинг узан-
 гици
маҳруса — шаҳар, мам-
 лакат
маҳфил — йиғин
маҳри ховари — шарқ
 қуёши
мидҳат — мақтов

мизоҳ — ҳазил
мино — май шишаси
миғфар — қора булут
моада — сўнг, ташқари
муассир — таъсирла-
 ниш
мужаррад — ёлгиз, холи
мужгон — киприклар
мужда — хушхабар
мул — май
мунқодлик — итоат
 этиш
мунфаил — хижолат
мурри номабар — хат
 элтувчи қуш (кабу-
 тар)
мусаххар — фатҳ
мустаманд — гирифтор,
мусҳаф — қуръон
муттако — суянциқ
муттафир — иттифоқ-
 дон
муфсид — бузгунчи
мухолафат — келиш-
 мовчилик
мушки азфар — ўткир
 ҳидли мушк
муътамад — ўзига
 ишонган
муқтазо — зарурат
муҳлик — ҳалок этувчи
муҳол — маҳол
муҳораба — уруш
муҳра — соққа, мунчоқ,
 тасбеҳ
мўй — соч, тук,
мўр — чумоли
мўя — фарёд чекиш

Н

навозии — меҳрибон-
 чилик

наврас — ўсиб келаёт-
 ган
навҳа — нола
надим — ҳамроҳ, маҳ-
 рам
нажанд — ғамли
назаррабо — назарни
 тортувчи
назиф — позик
назора — қараш
найистон — қамишзор
найсон — баҳор ойн
накбат — толеъсилик
намуд — кўриниш
нанг — номус
нарм — юмшоқ, му-
 лойим
насоро — христиан
настар — оқ гул
нафир — шовқин, са-
 фарбарлик
нафҳа — хушбўй ҳид
наҳл — ниҳол
наҳчир — қулон
нашот — хурсандчилик
наҳши по — оёқ изи
наҳв — синтаксис
наҳиб — талон, босқин
нек — яхши
некбаҳт — бахтли
низор — занф, озгин
нисоб — асос
ништар — кескир тиг
ниқор — гина, кек
ниҳод — табиат
нобакор — нокас
нол — қилтириқ
носозгар — номуво-
 фиқ
нор — олов
нофа — мушқдон
ноҳан — ўқинмаган
ноҳост — ёқмаган, ти-
 ланмаган

нузул — тушиш, қўниш
нусрат — галаба
нуқс — камчилик
нўғ — уч

О

азим — сафарга чиқувчи
ойин — одат
ол — қизил
олуд — аралашган
олат — асбоб
омизиш — борди-келди
омийи маҳз — ғирт са-
водсиз
ораз — юз
осиё — тегирмон
осо — каби
офият — соғлиқ
офоқ — дунё
ошён — ин, уя
ошуб — гавго
ошуфта — шайдо
огоз — бошланиш

П

пагоҳ — саҳар
падарона — оталарча
паид — пайдо бўлиш
пажмурда — сўлгин
пайк — элчи
пайкар — гавда, тимсол
пайрав келмоқ — ён
бермоқ
паррон — отилган
пешу пас — баланд-наст
побаст — оёғи боғлиқ
печу тоб — тўлғонниш
порсо — ёмон ишлардан
сақланувчи
пур — тўла
пушт — орқа
пушта — тепаचा

Р

раб — яратувчи, худо
рабеъ — баҳор
равофиз — рофизийлар,
шианинг биргуруҳи
раийят — халқ
рам — ҳуркиб қочиш
ранж — машаққат
ранжур бўлмоқ — си-
қилмоқ
рашмон — порлоқ
рафеъ — юксақ
раҳгузар — ўткинчи
раҳнавард — йўловчи
раҳо — халос, озод
рев — ҳийла, макр
риёз — равза (боғ)
риёзат — қийналиш
ришва — пора
ришта — томир, ин
роғиб — рағбатли
рутба — мартаба
рух — юз
руҳи равон — жон,
ҳаракатдаги қон
рўз — кун
рўзу шаб — кеча-кун-
дуз
рўсияҳ — юзи қора,
ярамас
рўшнои — ёруглиқ

С

сад — тўсиқ, юз (100)
сажанжал — ойна
сайд — ов
салоҳ — яхшилиқ
салсабил — жаннатдаги
булоқнинг номи
сам — заҳар
саманд — от
самандар — оловда

яшовчи афсонавий
 жонивор
 самар — ҳосил
 самум — куйдурувчи
 шамол
 санг — тош
 саноч — чарм халта, ту-
 лум
 сарбасар — бош-оёқ
 саргарон — гангиш
 сарнигун — боши қуйи
 саромад — илгор
 сарсар — шамол
 сарф — морфология
 сарфитна — фитна бош-
 ловчи
 сафо — равшанлик,
 поклик
 сафшикан — саф бузув-
 чи
 саршор — лим-лим тўл-
 дирмоқ
 сахо — сахийлик
 сахт — қаттиқ
 саъб — машаққатли
 саъди акбар — бахт
 юлдузи, Муштарий
 саъй — ҳаракат
 сақар — дўзах
 саҳоб — булут
 сибён — болалар
 сиймбар — кумуш бадан
 сикка — пулга, тангага
 урилган тамға
 силқ — иш
 сипанд — исиріқ
 сипеҳр — осмон
 сойилди — санчилди
 солиҳ — яхши ишлар
 қилувчи
 сомёв — тингловчи
 соҳир — сеҳргар
 субҳи козиб — алдамчи
 ТОВГ

суманбар — оқ бадан
 сутуҳ — чарчаган, ҳо-
 риган
 сунбули тар — яшнаган
 сунбул
 суҳанвар — билимдон,
 сўзамол
 сугиш — уруш
 сўз — куйиш
 сўзиш — куйиш
 сўзнок — ўтли, дардли
 сўхта — куйган

Т

тааб — машаққат
 таадди — зулм қилиш
 табаа — қарашли
 табор — насаб, насл
 табоҳ — хароб, бузуқ
 тавил — узун
 тавр — одат, усул
 тавила — отхона
 тажалли — жылоланиш
 тайён — ўралган, бук-
 ланган
 тайласон — ридо
 тақу тоз — шитоб
 билан чопиш
 талаф — нобуд
 талаҳҳуф — афсусла-
 ниш
 талъат — иур, акс этиш
 тамаъгин — тамаъгир
 тамаддун — маданият
 тамкин — чидам
 таоло — олий (худо)
 тап(б) — иситма
 тарабнок — хурсанд
 тарсо — христиан
 тасарруф — ихтиёрига
 олиш
 тасодуқ — ўзаро дўст-
 лик
 тафриқа — ажралиш

тафаруж — сайр
ташт — лаган
таъвил — баён этмоқ,
шарҳламоқ
таъвиқ — қайтариш,
кечиктириш
тақрир — гапирмоқ
таҳаммул — сабр
таҳзир — ҳазар қилиш
тийнат — худқ, феъл
тийра — қоронғи
тир — ўқ
тирборон — ўқ ёғдириш
тожир — савдогар
тозиёна — қамчи
тифл — бола
томеъ — тамаъгир
тору нуд — ўриш-арқоқ
туроб — тупроқ, ер
турра — кокил, ўрилган
соч
турфатул айн — кўз
очиб юмгунча
туъма — таом
туюр — қушлар

У

ужоб — ажойиб
узор — юз
улус — эл
усру — ғоят
ушшоқ — ошиқлар

Ф

файёз — кўп файзли
фар — шукуҳ, улуғвор-
лик
фараҳафзо — кўнгли,
очувчи
фард — якка, ёлғиз
фарид — ягона, тенгсиз

фаромуш — унутиш
фарсуда — ҳорғин, тўз-
ғиған
фартут — қариб-мун-
киллаб қолган
фаршц сабза — кўклам
тўшаги (ўт-ўлан)
фаршхона — тўшакхона
фасод — бузилиш
фасоҳат — равшан,
ёқимли сўзлаш
фаҳво — мазмун, маъно
фигор — жароҳатли
фирифта — алданган
фитан — фитналар
фожир — ёмон, бузуқи
фосид — бузуқ
фосиқ — фиққ қилувчи
фоқа — камбағаллик,
муҳтожлик
фурумоя — наст, тубан

Х

хавос — хусусиятлар
хайл — қўшин, тўда
хайр — яхшилик
халаф — издош, авлод
халлоқ — яратувчи
харвор — бир эшак юк
хасм — рақиб
хатиб — нотик
хатт — сабза мўйлов
хафо — яширинлик
хеш-табор — қариндош,
уруғ
хизоб — қизил бўёқ
хирад — ақл
хиром — чиройли юриш
хисол — хислат, хулқ
хоб — уйқу
хоки роҳ — айнан: йўл
тупроғи; камтар
ток — тупроқ
тома — қалам

хор — тикан
хоро — қаттиқ тош
хосу ом — улуғ-авом
хук — чўчқа
хулд — жаннат
хуршиди ховар — ша-
раф қуёши
хуруш — қичқиритиш
хушклар — лаб ташна

Ч

чашми тар — намли кўз
чикора — нима лозим
чобуктар — жуда
чаққон
чорпинса — ташланса
чорсу — чорраҳа
чоҳи замахдон — ияк-
даги чуқурча
чурчит — қайсар

Ш

шаб — кеча
шавқовар — шавқ бе-
рувчи
Шаддод — афсонавий
шахс номи
шажеъ — шижоатли
шай — нарса
шайху шоб — қари-ёш
шакархо(й) — шакар
сўзли, ширин забон
шамома — хуш бўйлик
шамсу қамар — қуёш
ва ой
шанеъ — уят
шарора — учқун, алаң-
га
шарр — ёмон
шақий — ярамас,
бузуқи

шаҳбоз — лочин
шаҳир — машҳур, донг
таратган
шаҳпар — узун пат
шиква — гина, шикоят
шикибо — сабрли
шикор — ов
шир — сут
шоб — йнгит
шоён — лойиқ, сазовор
шоми ғарибон — дафн
туни
шулон — умумзиёфат
шуҳра — шуҳрат
шўрида — паришон

Э

эмгак — меҳнат
эмин — тинч, хавфсиз
эранлар — эрлар
эъжоз — мўъжиза
эҳтимом — тиришитиш,
ғайрат кўрсатиш
эҳтироз — сақланиш

Я

ялдо — энг узун тун

У

ўрам — кўча

Қ

қабо — кийим
қавий — кучли
қайду банд — кншан-
занжир
қалб — сохта, қалбаки
қамғоғ — тиканли чўл
ўсимлиги
қандин — қандли

қаноғ — қовоғ
қариб — яқин
қатиғ — қаттиқ, муш-
кул
қатъ — кесиш, узиш
қийлу қол — гал-сүз
қонетъ — қановатли
қоф — афсонавий тоғ
қусур — камчилик
қўғун — қовун

Ғ

ғазол — оҳу
ғараз — ният
ғарра — мағрурланиш
ғарқа — ғарқ бўлиш
ғизо — емиш
ғоза — юзга сурадиган
ғорат — талон
ғоратгар — талончи

Ҳ

ҳабл — ип
ҳаводис — ҳодисалар
ҳаводор — ошиқ
ҳадаф — нишон
ҳажла — чимилдиқ

ҳажжом — томирдан
қон олувчи табиб
ҳазорон — мингларча
ҳалқ — томоқ, бўғиз
ҳамвор — текис
ҳамдўш — шерик
ҳамоқат — аҳмоқлик
ҳамто — монанд
ҳамъинон — йўлдош
ҳараж — қийинчилик,
мушкуллик
ҳарим — ҳарам
ҳасан — яхши
ҳашам — улуғлик дабда-
баси
ҳақир — тубан, қадрсиз
ҳиддат — заковат
ҳови — ўз ичига олган
ҳозиқ — билимдон
ҳосид — ҳасадчи
ҳошо — наҳот
ҳузрат — қарши, рўпа-
ра
ҳумо — афсонавий
бахт қуши
ҳуруф — ҳарфлар
ҳусни таважжуҳ — рўй-
хушлик
ҳутом — мол-давлат

МУНДАРИЖА

Ғазаллар	5
Мураббалар	61
Мухаммаслар	65
Мусаддаслар	88
Ижтимоий лирика	94
Турли шеърлар	108
Русия инқилоби	112
Ибратлар ва ҳикматлар	151
Воқеий ҳикоялар	171
Қайдлар	181
<i>Б. Қосимов. Сидқий Ҳондайлиқий</i>	191
Изоҳлар	233
Луғат	237

На узбекском языке
СИДКИ ХАНДАЙЛИКИ

РАННЯЯ ВЕСНА

Газели, поэма, притчи, размышления

Редактор А. Қосимов
Рассом. М. Карпузас
Расмлар редактори Ю. Габзалилов
Техн. редактор М. Мирражабов
Корректор О. Турдибекова

ИБ № 3078

Босмахонага берилди 21.04.84. Босишга рухсат этилди
21.09.84. Р-14583. Формати 70×90^{1/32}. Босмахона қоғози №3.
Янги-оддий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма л. 9.07.
Шартли кр.-оттиск 9.06. Нашр л. 10,23. Тиражи 7.000.
Заказ №1662. Баҳоси 1 с.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти,
700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича
ЎзССР Давлат комитети Тошкент «Матбуот» полиграфия
ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхонаси,
Тошкент — 700129. Навоий кўчаси, 30.